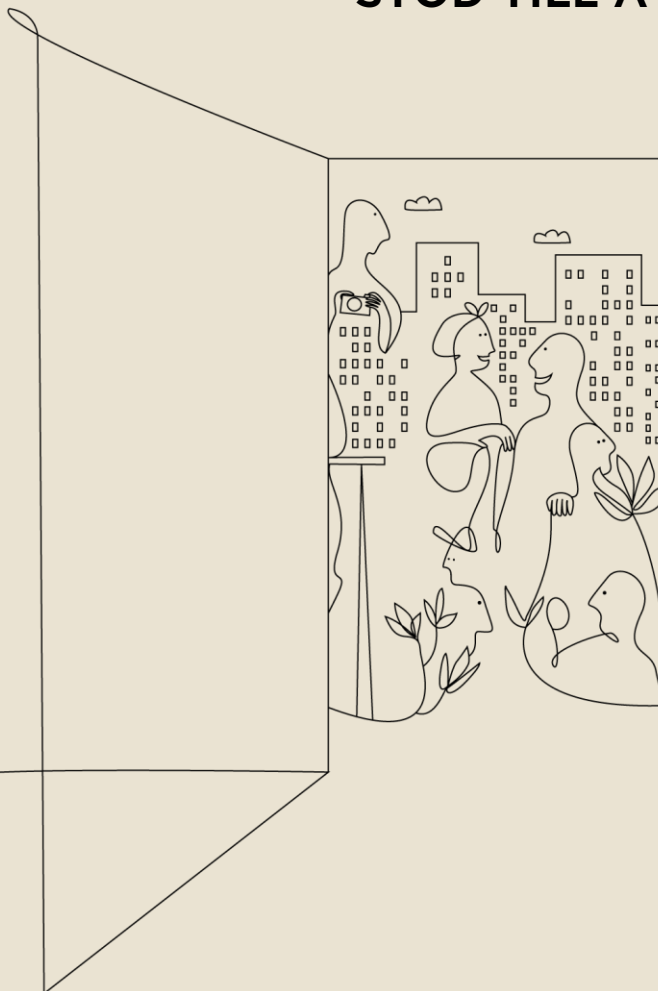

**_EN PROJEKTSAMMANFATTNING
FÖR KUNSKAPS- OCH VERKSAMHETSUTVECKLING**

**ATT FÖREBYGGA REKRYTERING TILL
KRIMINELLA NÄTVERK OCH ATT UTARBETA
STÖD TILL AVHOPPARE**

JÖRGEN LARSSON

Att förebygga rekrytering till kriminella nätverk och att utarbeta stöd till avhoppare

En projektsammanfattning för kunskaps- och verksamhetsutveckling

© FoU Nordväst och författaren 2023

ISBN: 978-91-89681-63-7

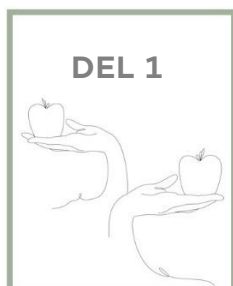
FoU Nordväst är ett kunskapscentrum för socialtjänsten i nordvästra Stockholms län.

FoU Nordväst is a Research and Development center for the social services of the northwestern municipalities of Stockholm County, Sweden.

För ytterligare information: www.fou-nordvast.se

ATT FÖREBYGGA REKRYTERING TILL KRIMINELLA NÄTVERK OCH ATT UTARBETA STÖD TILL AVHOPPARE

EN PROJEKTSAMMANFATTNING FÖR KUNSKAPS- OCH VERKSAMHETSUTVECKLING

DEL 1

ÖVERSIKTLIG SAMMANFATTNING AV FORSKNING OCH STYRDOKUMENT AV BETYDELSE

- KRIMINELLA NÄTVERK
- FÖREBYGGA NYREKRYTERING
- FÖRHINDRA NYREKRYTERING
- RISKREDUCERA/BEGRÄNSA
- AVHOPPARE

DEL 2

NULÄGESBILD, FÖRUTSÄTTNINGAR OCH BEHOV AV UTVECKLING AV AVHOPPARVERKSAMHETER I NORDVÄSTKOMMUNERNA

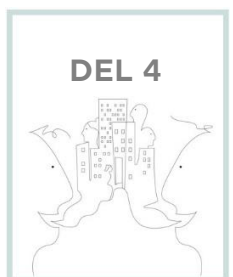
- LÄGESBILDER, SAMVERKANSÖVERENSKOMMELSER OCH MEDBORGARLÖFTEN
- FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ATT JOBBA KUNSKAPSBASERAT
- BEFINTLIGT STÖD TILL AVHOPPARE
- BEHOV, FÖRUTSÄTTNINGAR & ORGANISATION

DEL 3

UTVECKLINGSARBETE UNDER PROJEKTÅRET

- LOVANDE PRAKTIK
- TEMASEMINARIER
- FOU SOCIAL TALKS

DEL 4

SUMMERING OCH FRAMÅTBlickande FÖRSLAG

- ORGANISATION
- KUNSKAP
- SAMVERKAN
- FRAMÅTBlick OCH FÖRSLAG

INNEHÅLL

Förord	5	medborgarlöften i nordvästkommunerna	63
Inledning	7	Förutsättningar för att jobba kunskapsbaserat	65
Rapportens disposition och frågor	8	Befintligt stöd till avhoppare	66
Kommande lagstiftning – Ett paradigmskifte för socialtjänsten?	10	Antal avhoppareärenden i nordvästkommunerna	66
Del 1. Översiktlig sammanfattning av forskning och styrdokument av betydelse	12	Befintlig samverkan med andra aktörer	70
Inkluderade publikationer – urval och varför	12	Behov, förutsättningar & organisation	71
Kriminella nätverk – en politiserad samhällsdebatt, definitioner, omfattning, trender och typer	13	Behov av ökad kunskap	72
Nyrekrytering – uppdelning av processen	16	Organisering av stödinsatser	74
Förebygga nyrekrytering – Vad behöver socialtjänsten ha kännedom om i det tidiga, förebyggande arbetet?	17	Organisatoriska förutsättningar	76
Risikfaktorernas betydelse för det sociala arbetet – hur kan kunskapen användas?	23	Relationen till polisen	80
Förhindra nyrekrytering – Vilken kunskap finns att förhålla sig till och utifrån vilka aspekter?	29	Relationen med avhopparsamordnare och avhopparverksamheter	82
Riskreducera/Begränsa – nätverkets dynamik och dess betydelse för individen	40	Sammanfattning och önskemål	83
Avhoppare – När blir man en sådan?	49	Del 3. Utvecklingsarbete under projektåret	85
Del 2. Nulägesbild, förutsättningar och behov av utveckling av avhopparverksamheter i nordvästkommunerna	60	Prioriteringsmodell vid utvecklingsarbete	85
Inledning	60	Lovande praktik – lovande praxis	86
Syfte och frågeställningar	60	Temaseminarier	117
Genomförande av kartläggningen	60	FoU Social Talks	119
Beskrivning av kommunerna	62	Del 4. Summering och framåtblickande förslag	121
Lägesbilder, samverkansöverenskommelser och		Organisation	121
		Kunskap	122
		Samverkan	123
		Framåtblick och förslag för nordvästkommunerna	124
		Vidare forskning	130
		Referenser	132
		Bilagor	139
		Bilaga 1. Inbjudan till FoU Social Talks	140

Förord

Denna rapport sammanfattar ett ettårigt projektuppdrag med målsättningen att bidra till kunskaps- och verksamhetsutveckling i socialtjänsten i frågan om hur man kan förebygga rekrytering till kriminalitet och utarbeta stöd till avhoppare från kriminella nätverk. Fokus är genomgående det sociala arbetets betydelse för processen kring in- och utträde ur kriminella nätverk. Rapporten bygger på arbetet med att 1) beskriva relevant kunskapsläge inom området, 2) kartlägga ägarkommunernas nuvarande arbete och behov och 3) bedriva konkret utvecklingsarbete ute i kommunerna. Rapporten avslutas med en fjärde del som är summerande och framåtblickande med förslag på vad som kan göras här och nu. Initiativet kom från FoU Nordvästs styrgrupp som består av nordvästkommunernas socialchefer. Projektet är unikt i sitt slag och satsningen får anses ligga i framkant med nationella mått mätt. I stället för att vänta in nationella direktiv och metodguider så finns en progressivitet att lokalt ta sig an att inhämta kunskap inom ett mycket komplext och för många inom socialtjänsten nytt område och målgrupp. Rapporten visar att det finns många problem och utmaningar. Evidensen kopplad till rådande situation, i en svensk kontext, är nära på obefintlig. Samtidigt ger situationen inte utrymme att luta sig tillbaka och vänta på heltäckande rekommendationer. Det är liv som står på spel. I ett sådant läge har vi som samhälle en skyldighet att utifrån bästa tillgängliga kunskap agera, och också stora möjligheter att göra skillnad.

Projektledare Jörgen Larsson är rekryterad från Polismyndigheten utifrån sin operativa erfarenhet av att arbeta med att förebygga nyrekrytering och ge stöd till avhoppare, vilket haft stor betydelse för utformningen av projektet. Jörgen har arbetat med dessa frågor i Järvaområdet och har varit med om att bygga upp och utveckla samverkansformer kring problembilden i Järva. En problembild som på senare år resulterat i en kraftig våldsspiral som blivit påtaglig även på andra platser runtom i landet. Att söka bromsa utvecklingen från att gå lika långt som den gjort i Järva har varit en av drivkrafterna i arbetet. Detta ingångsvärde kommer till uttryck i rapportens reflekterande delar. Till stöd för genomförandet har projektledaren inte varit ensam. Nuvarande och tidigare kollegor, samarbetspartners och undertecknad har bidragit i arbetet i olika delar under året. Utan representanterna i både projektets beredningsgrupp och arbetsgrupp hade varken projektet eller rapporten kunnat bli verklighet. Oavsett goda eller dåliga förutsättningar och erfarenheter av att arbeta med målgruppen så har dessa socialarbetare representerat sina kommuner väl. Utöver att ta till sig av extern kunskap så har de generöst delat med sig av egen kompetens och erfarenheter till gagn

för andra. Ett stort och varmt tack till alla som på olika sätt delat med sig av kunskap, engagemang och erfarenheter!

Det är vår förhoppning att rapporten kan bidra som källa till kunskap för olika målgrupper såsom praktiker och beslutsfattare, att förslagen tas till vara och kan ligga som grund för fortsatt fokuserat arbete att stävja en för vår tid unik våldssituation som tar unga människors liv, inte bara i nordvästra Stockholms län utan även i andra delar av landet.

Anna Gärdegård
Chef för FoU Nordväst
Stockholm, 10 mars 2023

Inledning

Denna rapport riktar in sig på det sociala arbetets betydelse för att motverka våldsvågen bland kriminella nätverk i Sverige samt det sociala arbetets betydelse för processen kring in- och utträde ur dessa nätverk.

Rapporten bygger på ett projekt som bedrivits av FoU Nordväst mellan mars 2022 och mars 2023 tillsammans med åtta kommuner i Stockholms län. Projektet, tillika rapporten, har delats in i fyra olika delar. Del 1 är en översiktlig sammanfattning av forskning och styrdokument av betydelse för verksamhetsområdet. Del 2 beskriver arbetet som bedrivs i nordvästkommunerna idag och identifierade behov. Del 3 redogör för vilka utvecklingsinsatser som genomförts tillsammans med kommunerna under projektets gång och del 4 är summerade, framåtblickande med några förslag för framtida arbete.

Kriminella nätverk och det dödliga våldet som går att härleda till dessa är av central betydelse ur många samhällsaspekter. Den utveckling som skett under de senaste åren i Sverige saknar motsvarighet i jämförbara länder. Rapporten ger en nulägesbild av samhällssituationen kring detta fenomen med fokus på individerna som står i centrum för utvecklingen. En utveckling som grundas i en relativt begränsad population av individer i löst sammansatta, ofta förortsbaserade nätverk. Dessa individer drivs av bland annat hämnd, lättkränkthet och rädsla i förhållande till sina vänner och fiender. Sammansättningen och dynamiken inom dessa nätverk i Sverige förändras snabbt till det sämre när det gäller faktorer av betydelse för det dödliga skjutvapenvåldet. Bland annat kan nämnas att populationen blir allt yngre, mer ostrukturerad och det dödliga våldet som kommunikationsmedel får en allt större betydelse inom och mellan nätverken. Detta är indikatorer som tillsammans men också var för sig tenderar att öka våldsanvändningen både sett till omfattning och allvarlighetsgrad.

Nyrekryteringen till dessa nätverk kan ske på olika sätt men de som rekryteras bär på en sårbarhet som går att härleda till unikt sammansatta riskfaktorer av olika slag. Med ökad kunskap hos socialtjänsten och träffsäkra satsningar är det möjligt att förebygga bort sårbarheten innan nätverkskriminaliteten blir ett alternativ. Om dessa satsningar uteblir eller misslyckas går det i nästa skede att förhindra inträdet i ett nätverk även om sårbarheten finns där. Om inträdet redan har skett så är det fortfarande möjligt att reducera risken för dödligt våld och begränsa i vilken grad individen involveras i nätverket.

Det går som betraktare att se nätverken som något homogent, beständigt och otäckt som endast kriminalpolitiken kan råda bot på. Men det går också som betraktare att istället se individerna som utgör dessa nätverk. Nätverken och våldet som på senare år karaktäriserat miljön göds trots allt av unga uppstickare med sociala stödbehov och tankemönster som är möjliga att förändra.

Individer i kriminella nätverk lämnar dessa nätverk i snitt efter cirka ett års tid. Endast en försvinnande liten del stannar kvar över tid och fortsätter vara kriminellt aktiva när de blir äldre. Det finns en hel del kunskap om vilka faktorer som är avgörande för om en individ lämnar eller stannar i nätverket. De går ofta att härleda till mognad och att livsstilen inte längre är önskvärd av olika anledningar. Ett socialt arbete med förankring i denna kunskap kan vara avgörande för individens beslut. Ju längre en individ är involverad och hur omfattande denna involvering i nätverket hinner bli avgör generellt sett hur lång processen att lämna kommer att bli. Stöd som går att rangordna i förhållande till grundläggande mänskliga behov är avgörande för ett lyckat utträde. Trygghet och tak över huvudet, följt av socialt sammanhang och sysselsättning är viktiga steg längs vägen tillsammans med den behandlande aspekten. Med tanke på socialtjänstens yttersta ansvar för kommunens individer finns all anledning för socialtjänsten att försöka påverka situationen.

Ovanstående problembeskrivning på individnivå påtalar inte bara vikten av socialtjänstens engagemang och förutsättningar att agera utan är en utgångspunkt i denna rapport för hur det sociala arbetet kan bedrivas i förhållande till individer inom målgruppen.

Projektets kartläggnings- och utvecklingsarbete i Stockholms nordvästra kommuner belyser nordvästkommunernas arbete med målgruppen i olika skeenden i livet. Här ges en nulägesbeskrivning av upplevda begränsningar i arbetet men också några exempel på lovande praktik. Engagemanget och kunskapsförstärkningen finns i allra högsta grad men organisatoriska förutsättningar och bristande utbildningsunderlag är tydliga problem som framkommit. Rapporten avslutas med några förslag till lösningar på dessa problem.

Rapportens disposition och frågor

Rapporten, likväl som projektarbetet, har utgått från uppdraget till FoU Nordväst som var att 1) bidra med *kunskap* av betydelse för verksamhetsområdet, 2) *kartlägga* kommunernas redan befintliga arbete och 3) *ge stöd till utveckling* av kommunernas verksamheter.

Del 1 är en översiktlig sammanfattning av forskning och styrdokument av betydelse. Initialt ges en grundläggande bild av begrepp och fenomen av betydelse för ämnesområdet. Därefter ägnas rapporten i denna del åt att besvara följande frågor:

- Vilka faktorer påverkar en individ i anslutning till ett kriminellt nätverk:
  - Inför och i samband med inträdet?
  - Inom nätverket?
  - I samband med utträdet och tiden därefter?
- Vad finns det för samlad kunskap om det sociala arbetets betydelse för de olika stegen i processen enligt ovan?

I denna del varvas forskning och direktiv med projektledarens reflektioner och erfarenheter. Detta i syfte att uppnå relevans för det sociala arbetet i den verklighet där kunskapen ska appliceras. Dessa reflektioner ligger genomgående under rubriken Projektledarens reflektioner och övergång.

Del 2 beskriver arbetet som bedrivs i nordvästkommunerna gällande stöd till avhoppare från kriminella nätverk. Här förhåller sig rapporten till följande frågor:

- Vilka insatser för avhoppare finns i dagsläget i kommunerna?
- Hur ser befintlig samverkan med andra aktörer ut vad gäller stöd för avhoppare?
- Vilka problem, förutsättningar och behov identifierar socialtjänstens representanter att de har, med avseende på utveckling av avhopparverksamheten?

Del 3 beskriver det utvecklingsarbete som bedrivits under projektets gång i nordvästkommunerna. När det gäller nyrekrytering beskrivs fenomenet i form av lokala exempel på arbetssätt samt det stöd som nordvästkommunerna fått när de har utvecklat dessa arbetssätt. Här förhåller sig rapporten till följande frågor:

- Vilka behov och utvecklingsområden kan omfattas av projektets utvecklingsdel?
- Vilka exempel på lovande praktik/goda exempel finns i kommunerna och hur kan de paketeras och presenteras för att kunna ligga till grund för kunskapsutveckling och spridning så att fler kan ta del av detta utvecklingsarbete?

I Del 4 summeras rapportens tre delar i form av författarens slutreflektioner. Reflektionerna ställer innehållet i respektive del i förhållande till varandra i syfte att konkretisera utvecklingsbehoven. Denna del avslutas med några framåtblickande förslag.

Kommande lagstiftning – Ett paradigmskifte för socialtjänsten?

Kommunernas ansvar för och arbete med att förebygga nyrekrytering till kriminella nätverk och att ge stöd till avhoppare är en aktuell och angelägen samhällsfråga. En ny lag om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete träder i kraft 1 juli 2023 (prop. 2022/23:43). I landets kommuner finns stora variationer, både vad gäller typ av brottslighet och när det handlar om vilka behov och förutsättningar som finns för det förebyggande arbetet. Kommunerna föreslås därför få stort utrymme att utveckla brottsförebyggande insatser som svarar mot de lokala omständigheterna.

Parallellt med detta har en översyn av hela socialtjänstlagen (SoL) gjorts med syfte att utarbeta en socialtjänst som bättre svarar mot krav på social hållbarhet, förebyggande perspektiv samt jämlika och jämställda levnadsvillkor (SOU 2020:47).¹ I utredningen föreslås att socialtjänsten behöver få en mer framträdande roll att bidra till en mer socialt inriktad samhällsplanering. Ett ansvar som funnits med i socialtjänstens historia men som fått varierande utrymme beroende på samhällsdebatten och de politiska vindarna (Forkby i Gerell, Hallin, Nilvall, Westerdahl et al. 2020). De problem som denna rapport belyser är större än vad socialtjänsten eller någon annan aktör kan hantera och lösa ut genom arbete på individnivå. Förändringar kommer att krävas på samhällsbyggnadsnivå för att på ett övergripande plan påverka riskfaktorerna till förmån för uppväxtvillkoren i aktuella områdestyper (se t.ex. Gerell, Hallin, Nilvall, Westerdahl et al. 2020).

I utredningen betonas vidare att det *förebyggande arbetet* (där exempelvis gängkriminalitet nämns som socialt problem) är centralt för en hållbar socialtjänst. Utredningen har konstaterat att den data som utredarna haft tillgång till inte ger tillräckligt underlag för att beskriva det förebyggande arbetets omfattning men indikerar att det utgör en mycket liten andel av socialtjänstens verksamhet. Dagens socialtjänst är framför allt organiserad för att handlägga ärenden när problem redan uppstått.

---

¹ En ny socialtjänstlag föreslås träda i kraft under 2024.

Myndighetsutövningen dominerar stort medan det förebyggande arbetet inte sällan bedrivs i projektform. Det förebyggande arbete som bedrivs är ofta riktat till barn, unga och föräldrar samt till äldre för att förebygga bl.a. fallolyckor och undernäring.

Vidare förordas i utredningen att verksamheten inom socialtjänsten ska bedrivas i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet och att socialtjänsten ska vara tillgänglig. Tillgänglighet i förhållande till de områdestyper och målgrupper som är fokus för denna rapport är särskilt komplext. Misstron mot myndigheter tenderar att vara högre men även kulturella och språkliga aspekter kan vara försvårande för upplevelsen av tillgänglighet. Studier har även lyft att socialtjänsten till stora delar karaktäriseras i sin organisation och sin arbetskultur av att främja andra värden på bekostnad av exempelvis tillgängligheten. Således finns även här en stor utmaning i samband med lagkravet (SOU 2020:47; Forkby i Gerell, Hallin, Nilvall, Westerdahl et al. 2020).

Målgruppen kriminella finns inte definierad i nuvarande socialtjänstlag. De flesta andra specifika målgrupper som socialtjänsten är satta att arbeta med finns definierade i form av prioriterade målgrupper. Detta påverkar utrymmet att arbeta med målgruppen ute i landets kommuner. I förslaget till den nya socialtjänstlagen problematiseras preciseringen av målgrupper och risken att det sociala arbetet smalnar av och begränsar sig till att fokusera på specifika målgrupper på bekostnad av andra. Det understryks att socialtjänstlagen är och ska vara en ramlag och att individens behov skall vara styrande (SOU 2020:47).

Kommande lagändringar ställer således stora krav på reformation av socialtjänstens arbete.

Del 1. Översiktlig sammanfattning av forskning och styrdokument av betydelse

Här ges en översikt över forskning med särskild relevans för det sociala arbetets betydelse för kriminella nätverk och dess individer. Översikten inkluderar även direktiv och vägledning som finns i offentliga utredningar, kunskapsstöd, styrdokument och liknande material.

Fältet är brett och ansatsen likaså. Översikten utgör en kort sammanfattning av olika delar av relevans för det sociala arbetet. För djupare redogörelser går det att följa referenserna eller invänta kommande och mer omfattande publikationer från exempelvis SBU (Statens beredning för medicinsk och social utvärdering), Socialstyrelsen och Brottsförebyggande rådet.

I denna del av rapporten varvas forskning och direktiv med reflektioner från projektledarens erfarenheter. Detta i syfte att uppnå relevans för det sociala arbetet i den verklighet där kunskapen ska appliceras. Dessa reflektioner ligger genomgående under rubriken Projektledarens reflektion och övergång.

Inkluderade publikationer – urval och varför

Översikten bygger i grunden på tre utgångspunkter med efterföljande ”snöbollsurval” som komplement: 1) SBU har för närvarande ett regeringsuppdrag att sammanställa forskning som ska redovisas i november 2023. Projektledaren har haft återkommande kontakt med SBU för att följa deras arbete och ta del av deras litteratursökningar. SBU har tillhandahållit några sentida översikter. Utöver översikternas bidrag i sig har dessa i sin tur lett vidare till relevanta referenser som ofta citeras eller har särskild betydelse för det sociala arbetet.

Nästa utgångspunkt har varit 2) den egna litteratursökningen. Det är viktigt att påpeka att denna litteratursökning på inget sätt är fullständig eller systematisk utan bygger på ett urval med grund i frågan ”vad kan ha betydelse för det praktiska sociala arbetet?” Denna del av rapporten inkluderar vetenskapligt granskade publikationer men även direktiv som SOU:er, rapporter och styrdokument.

Slutligen har en utgångspunkt tagits i 3) medial och kollegial uppmärksamhet. Det vill säga forskare och deras publikationer som under projekttiden ofta citeras eller debatteras bland praktiker eller i den pågående

samhällsdebatten. Utifrån denna utgångspunkt har publikationer från svenska forskare fått särskilt utrymme i översikten. Forskning och åsikter av relevans för denna kunskapsöversikt omnämns ofta i både massmedia och i fikarum. Särskild försiktighet har här iakttagits kring risker med ett eventuellt populistiskt och åsiktsbaserat urval men också vinkling av referenser.

Kriminella nätverk – en politiserad samhällsdebatt, definitioner, omfattning, trender och typer

Samhällsdebatten i frågan är splittrad mellan å ena sidan de som förespråkar ett mer nyanserat förhållningssätt och de som å andra sidan för ett mer dystopiskt resonemang. Till grund för dessa båda perspektiv ligger vad som kan kallas för den svenska paradoxen. Det mer nyanserade perspektivet finner stöd i forskningen i form av en positiv samhällsutveckling i mångt och mycket. Gällande brottsstatistik kommer den till uttryck i en generell minskning av brottsligheten och våldsbenägenheten i samhället i stort. Nätverken växer inte nämnvärt i storlek och majoriteten av ungdomarna även i särskilt utsatta områden växer upp och blir välfungerande samhällsmedborgare. Samtidigt finner det mer dystopiska perspektivet stöd i forskningen i form av en negativ samhällsutveckling gällande vissa avgränsade parametrar. Brott med sex gärningsmän eller fler har ökat med upp till 371 procent sedan 90-talet exempelvis. Dödligt skjutvapenvåld i målgruppen unga män i åldern 20–29 har på senare år ökat dramatiskt på ett sätt som saknar motstycke bland jämförbara länder. 35 procent av det dödliga våldet i dessa miljöer har skett i Stockholms län (Rostami 2022; Brå 2021; SOU 2021:68).

Denna rapport behandlar primärt den mycket begränsade målgrupp som ligger bakom de mer negativa siffrorna. Dock lämpar sig kunskapen väl för den typ av differentiering och individarbete som kan anses åligga socialtjänstens arbete i denna fråga.

Kriminella nätverk i Sverige och Stockholm – En nulägesbild av definitioner och omfattning

Även om kriminella grupper och organisationer funnits länge i Sverige så är den sentida utvecklingen kring förortsbaserade eller territoriella nätverk något som fått fenomenet att ta allt större plats i samhällsdebatten. Se tabellen till höger för aktuell definition som används i samband med polisens kartläggningar av problembilden (Polisen, 2021).

Det bedöms finnas cirka 52 kriminella nätverk i Stockholmsregionen som tillsammans inkluderar cirka 1 500 individer. En stor del av dessa nätverk är lokalt förankrade med stor påverkan på respektive lokalsamhälle. De finns i huvudsak i socioekonomiskt svagare bostadsområden. Två tredjedelar av dessa nätverk bedöms ha högt eller mycket högt våldskapital, vilket består i att de regelbundet hanterar vapen och att de är involverade i konflikter som innefattar vapen eller sprängmedel (Polisen 2021).

Det går att se hur nätverken blir allt mer våldsbenägna, yngre och mer desorganiserade både i Stockholm och i Sverige i övrigt. Nätverken går att beteckna som allt mer löst sammansatta och individerna inom dem kan röra sig mellan flera olika nätverk. Samtidigt sker en ökning av kontakter och samverkan mellan nätverken. Mer än hälften av nätverken i Stockholm använder individer under 16 år för att utföra kriminella gärningar. Våldsbenägenheten tenderar att vara större i yngre åldrar men även organisationsgraden har en betydelse för våldsbenägenheten. Ju mer desorganiserat ett nätverk är, desto mer spontant våld förekommer och desto fler konflikter går att härleda till nätverket (Polisen 2021; Rostami 2022; Brå 2016; SOU 2021:68).

Det finns skillnader mellan nätverken och i nordvästra Stockholm huserar nätverk av olika karaktär som befinner sig i olika utvecklingsfaser. Även om huvuddelen av nätverken är vad som får kallas förortsbaserade eller territoriella nätverk så återfinns också exempel på vad som kan liknas vid

EU:s definition av organiserad brottslighet

Enligt EU:s definition ska minst sex av kriterierna nedan uppfyllas för att det ska röra sig om organiserad brottslighet. Punkterna 1, 3, 5 och 11 är obligatoriska (kursiverade nedan):

1. *Samarbete mellan fler än två personer.*
2. Egna tilldelade uppgifter åt var och en.
3. *Lång eller obegränsad utsträckning i tiden.*
4. Någon form av disciplin och kontroll.
5. *Misstanke om allvarliga kriminella handlingar.*
6. Verksamhet på lokal nivå.
7. Användning av våld eller andra metoder för hot.
8. Användning av kommersiella eller affärsmässiga strukturer.
9. Deltagande i penningtvätt.
10. Otillbörlig påverkan på politik, medier, offentlig förvaltning, rättsliga myndigheter eller ekonomi.
11. *Strävan efter vinning och/eller makt*

(Polisen, 2021)

släktbaserade nätverk. Karaktären på nätverken i form av exempelvis organisationsförmåga, ålder o.s.v. påverkar förutsättningarna – inte bara för våldet utan också för både nyrekrytering och avhopp (Brottsförebyggande rådet, 2016; Wallin, 2021; SOU 2021:68).

Bland annat i Södertälje har det vittnats om en särskilt problematisk typ av samhällspåverkan eller en form av så kallad hög grad av samhällshotande kapacitet hos lokala kriminella nätverk. Detta består i att nätverket ger sig in i legala eller till och med institutionella strukturer i samhället. Denna typ av kapacitet har rimligtvis ett samband med organisationsförmågan. Det torde vara svårare att som nätverk ge sig in i dessa legala strukturer utan en intern organisering. Möjligtvis kan våldsvågen indikera organisatoriska svårigheter som kommer att minska nätverkens samhällshotande kapacitet i de legala strukturerna. Polisens kartläggning över Stockholmsregionen ger stöd för att denna kapacitet åtminstone inte ökat under de två senaste åren men det återstår att se om, och i så fall hur stor betydelse detta har (Polisen 2021).

Detta förringar dock inte på något sätt den direkta samhällspåverkan som våldet och nätverkens våldskapital har på lokalsamhället. Det ökande våldet i kontexten blir allt mer farligt för tredje man med anledning av fler skjutningar på allmän plats utan hänsyn till konsekvenser för omgivningen (SOU 2021:68).

En annan form av samhällspåverkan av relevans för det sociala arbetet är samhällskostnader. En individ beräknas enligt en studie av MUCF kosta samhället cirka 23 miljoner kronor om denne befinner sig i ett kriminellt nätverk under 15 års tid. Upphovsmännen bakom denna uträkning ställer vidare frågan om inte kommuner dumpar över sina misslyckanden på region och stat eftersom de 23 miljonerna ovan i huvudsak inte är en kostnad för kommunerna. Författarna

reflekterar kring orsaker till misslyckandena och pekar då på bland annat kortsiktigheten i kommunernas styr- och uppföljningssystem samt i hur verksamhet och ekonomi är

Figur 1. Modell över samhällskostnader.

uppdelade organisatoriskt i kommunerna. Dessa brister leder till alltför kortsiktiga och smala investeringar i ett tidigt skede som inte löser problemen utan istället skapar större kostnader på sikt. Bristerna i förhållande till målgruppen kan enligt författarna strida mot kommunallagens krav på god ekonomisk resurshållning. Se en illustration av modellen i Figur 1 (MUCF 2022).

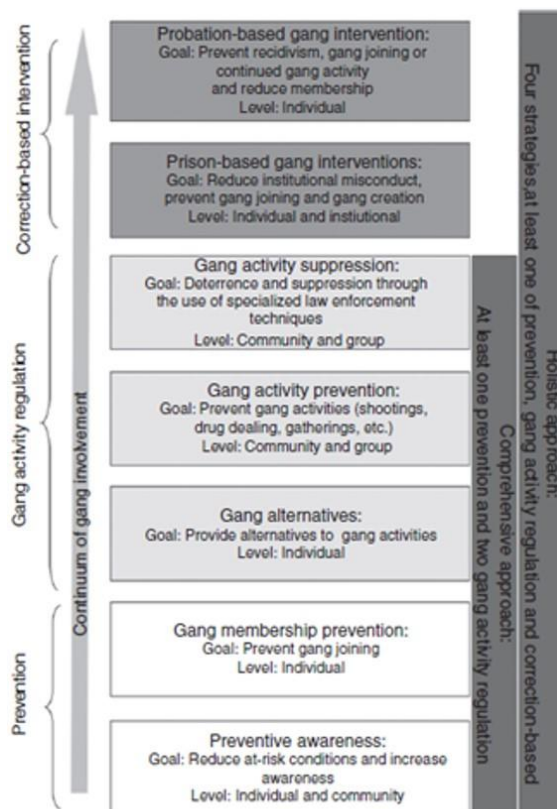
Nyrekrytering - uppdelning av processen

Det finns kunskap om vad som karaktäriserar målgruppen som riskerar att rekryteras/socialiseras in i kriminella nätverk samt vilka faktorer som påverkar dessa individers vägval i livet.

Ambitionen med det första avsnittet nedan är att tillgängliggöra forskning och direktiv samt underlätta dess tillämpning för ett effektivt förebyggande arbete. Om kunskapen tillämpas minskas underlaget för nyrekrytering till kriminella nätverk. Det finns ingen universallösning på detta utan lösningen ligger i kunskapen och i det individanpassade arbetet.

Ambitionen med det andra avsnittet om nyrekrytering är att tillgängliggöra kunskap som finns gällande att förhindra inträdet i kriminella nätverk. Stöd finns både i forskning och direktiv för formandet av samverkansstrukturer med denna målsättning. Resultatet av samverkan beror sedan helt på kunskapen och inställningen hos de samverkande parterna. Kunskapen finns både i forskningen och i praktiken. Den finns dock inte sammanförd och utvärderad i en svensk kontext. Här behöver praktiken bana väg för forskningen med förankring i ett kunskapsbaserat förhållningssätt.

Figur 2. Nyrekryteringsprocessen i olika faser.

Source: From Gravel *et al.* (2013)

Det tredje och sista avsnittet med direkt bärning på nyrekrytering berör processen kring en gradvis involvering i ett kriminellt nätverk. Här ligger fokus på nätverkets dynamik samt vilken betydelse detta kan ha för det

sociala arbetet med denna något äldre målgrupp. Ett arbete som präglas av att reducera riskerna för dödligt våld och begränsa individernas inblandning. Denna indelning av nyrekryteringsprocessen i olika faser liknar modellen i Figur 2 men har anpassats utifrån socialtjänstens perspektiv och i förhållande till en svensk kontext.

Förebygga nyrekrytering – Vad behöver socialtjänsten ha kännedom om i det tidiga, förebyggande arbetet?

I samhällsdebatten talas det om tidiga insatser och bl.a. har Skolverket ansvar för något som kallas TSI (Tidiga samordnade insatser). Inom detta koncept samlas exempel på angreppssätt från olika samverkansaktörer när det gäller just tidiga insatser (Skolverket.se).

Det ligger en paradox i detta. Träffsäkra och effektiva tidiga insatser när det kommer till att förebygga nyrekrytering till kriminella nätverk förutsätter att insatserna är så tidiga att varningslamporna ännu inte börjat blinka. Rekryteringstillfället kan ligga många år framåt i tiden. Det finns en utmaning i att på förhand veta vilka som utgör aktuell målgrupp i behov av tidiga insatser.

Riskfaktorer för kriminalitet och normbrytande beteende är, i allt väsentligt, riskfaktorer även för att rekryteras in i kriminella nätverk. Dessa riskfaktorer skapar en sårbarhet och mottaglighet i relation till nätverket. Detta är både en väl grundad och nödvändig utgångspunkt då huvuddelen av tillgängliga rekommendationer i svensk kontext är riktade mot kriminalitet och normbrytande beteende snarare än mot rekrytering till kriminella nätverk.

Begreppet riskfaktorer tillsammans med begreppen push- och pullfaktorer går sedan att applicera i förhållande till fler aspekter av individens utveckling. Dessa begrepp har således en särskild relevans för socialtjänstens område och utgör därmed grunden i denna översikt (Thornberry 1998; Calderoni et al 2021; SBU 2020).

Risk- och skyddsfaktorer – Vilka faktorer skapar sårbarheten hos individen och hur?

I tabell 1-3 presenteras de risk- och skyddsfaktorer som har starkt stöd i forskningsvärlden och som därmed listas av Socialstyrelsens Kunskapsguide. Riskfaktorerna utgör i grunden risk för normbrytande beteende samt kriminalitet och behöver således förstås generellt sett som ett förstadium till nyrekryteringen.

Riskfaktorerna presenteras utan inbördes ordning då studierna till grund för dem inte med säkerhet kunnat rangordna deras betydelse (Andershed & Andershed, 2019).

Utöver dessa riskfaktorer för normbrytande beteende så finns internationella studier som mäter riskfaktorer direkt i förhållande till rekrytering in i kriminella nätverk. Dessa studier har funnit liknande riskfaktorer men med små skillnader. Se Tabell 4 för en samlad redogörelse för några framträdande sådana riskfaktorer.

Forskningsunderlaget när det gäller nyrekrytering till

Tabell 1. Direkta och föränderliga (dynamiska) riskfaktorer.

Direkta och föränderliga (dynamiska) riskfaktorer	
Barnet / den unge	Familjen
<ul style="list-style-type: none"> • Trotsighet, ilska eller oräddhet • Överaktivitet, impulsivitet eller koncentrationssvårigheter • Svårigheter med medkänsla, skuld eller ånger • Bristfälliga språkliga förmågor eller skolprestationer • Negativa problemlösningar, tolkningar eller attityder • Nedstämdhet eller självskadande beteende • Normbrytande beteende • Alkohol- eller droganvändning • Problematiska kamratrelationer 	<ul style="list-style-type: none"> • Föräldrarnas egna svårigheter • Svårigheter i föräldrabarnrelationen • Föräldrarnas svårigheter med uppfostringsstrategier <p>(Andershed & Andershed, 2019)</p>

Tabell 2. Direkta och föränderliga (dynamiska) skyddsfaktorer.

Direkta och föränderliga (dynamiska) skyddsfaktorer	
Barnet / den unge	Familjen
<ul style="list-style-type: none"> • Positiv skolanknytning och prestationer • Positiva förhållningssätt eller problemlösningar • Positiva umgängen och aktiviteter • Den unges medvetenhet och motivation 	<ul style="list-style-type: none"> • Föräldrarnas ork, engagemang eller stöd • Föräldrarnas positiva attityder och uppfostringsstrategier • Föräldrarnas medvetenhet och motivation

Tabell 3. Indirekta och oföränderliga (statiska) risk- och skyddsfaktorer.

Indirekta och oföränderliga (statiska) risk- och skyddsfaktorer
<ul style="list-style-type: none"> • Debutålder i normbrytande beteende • Kön • Neuropsykologi • Socioekonomiska förhållanden och demografi • Familjestruktur

Tabell 4. Riskfaktorer.

Barnet / den unge	Familjen
<ul style="list-style-type: none"> • Egen kriminalitet • Aggressivt och våldsamt beteende • Anser det vara okej att begå brott • Svårt att säga nej till andra som begår brott • Svagt intresse för skolan • Debutbrott innefattandes vapen • Normbrytande beteende • Alkohol- eller droganvändning • Problematiska kamratrelationer 	<ul style="list-style-type: none"> • Föräldrar med kriminella värderingar • Syskon som är med i kriminella nätverk • Kriminalitet hos syskon • Flera syskon
Externa risk- och skyddsfaktorer	
<ul style="list-style-type: none"> • Socialt utsatt bostadsområde • Hög ungdomsarbetslöshet i bostadsområdet • Begränsad samhällsservice • Tillgång till vapen • Sanktioner och fängelsestraff 	

kriminella nätverk är mindre omfattande. Det har inte heller nått samma relevans för socialt arbete och kan således inte lika enkelt omsättas i praktiken. Dock kommer dessa riskfaktorer möjligen ännu lite närmare att förstå sårbarheten för just nyrekrytering.

Kvantiteten räknas

Ju fler riskfaktorer som påverkar en individ, desto större risk för kriminalitet. Det här har kunnat påvisas så till den grad att nio riskfaktorer eller mer förutspår en nära på hundra procentig risk för kriminalitet. Individer med sju riskfaktorer eller mer har en sannolikhet för rekrytering in i ett kriminellt nätverk som är 13 gånger högre än sannolikheten för individer utan riskfaktorer (Andershed & Andershed, 2019; Hill, m.fl., 2001).

Riskfaktorer/Orsaksfaktorer – vad är avgörande?

Riskfaktorer kan ha olika grad av relevans när det kommer till att förklara kriminalitet. En riskfaktor behöver inte nödvändigtvis vara en orsaksfaktor. Exempelvis kan välbeforskade riskfaktorer som kön och etnicitet inte anses vara orsaksfaktorer för kriminalitet. Att vara man eller av annat etniskt ursprung kan inte vara orsak till kriminalitet. För att förstå det samband som ändå påvisats mellan dessa faktorer och kriminalitet krävs en djupare analys av potentiella mellanfaktorer (Brottsförebyggande rådet 2021; Andershed & Andershed 2019).

Brottsbenägenhet och kriminogena miljöer

Det finns forskning som pekar på att vissa riskfaktorer i hög grad också är orsaksfaktorer. Brottsbenägenhet i form av bristande regelefterlevnad och bristande självkontroll tillsammans med exponering för en kriminogen miljö utgör sådana faktorer. Resonemanget i dessa studier gör gällande att individer med hjälp av sina egenskaper och sin moral kan vara skyddade från kriminogena miljöer. När en individ med stark självkontroll och positivt förhållningssätt till regler hamnar i en kriminogen miljö så är brottslighet ändå inte ett alternativ. Likväl så kommer en brottsbenägen individ med svag självkontroll och bristfällig regelefterlevnad inte begå brott konstant. En brottsbenägen individ behöver befinna sig i en kriminogen miljö för att ett brott ska begås. De kriminogena miljöer som ligger till grund för dessa slutsatser karaktäriseras huvudsakligen av häng utomhus och ostrukturerade fritidsaktiviteter utan vuxenkontroll. Samma studier visar vidare att det finns ett samband även mellan själva faktorerna i sig. Individer med svag självkontroll och bristande regelefterlevnad dras i högre grad till de miljöer som är kriminogena än sina jämnåriga medmänniskor (Torstensson Levander, 2019).

Skola, fritid

En annan faktor som har ett starkt samband med kriminalitet är dysfunktionell skolgång. Skolan är en stark skyddsfaktor vid positiva resultat och positivt socialt sammanhang på skolan. Samtidigt kan skolan vara en stark riskfaktor om både det sociala sammanhanget är destruktivt och prestationerna uteblir. Internationell forskning har dessutom påvisat att detta kan ha en betydelse även i nästa generation. Det vill säga kriminalitet hos barnet till en individ korrelerar med individens skolgång tidigare i livet. Skolan som skyddsfaktor kan därmed sägas ha effekter i flera generationer (Hjalmarsson 2022).

Gällande det sociala sammanhanget fungerar individens fritid på liknande sätt. En välfungerande fritidssysselsättning kan fungera som skyddsfaktor både för individens sociala utveckling, men också situationellt avhållande eftersom de kriminogena situationerna undviks när individen är upptagen i vuxenledda aktiviteter på annat håll (Hjalmarsson 2022).

Projektledarens reflektion och övergång

Utsatta områden

I socioekonomiskt svaga områden med hög närvaro av kriminella element och andra kontextuella riskfaktorer blir grunden till återväxt i de kriminella nätverken uppenbar. Marginalen till det antal riskfaktorer som närmast förutbestämmer normbrytande beteende och starkt förutspår rekrytering till kriminella nätverk enligt tidigare resonemang blir väsentligt mindre än i andra områden. Lägg därtill varierande förutsättningar i exempelvis familjer och skolmiljöer. Detta ger att varje ungdomsgeneration i dessa områden för med sig ett förhållandevis stort antal ungdomar med relativt hög sårbarhet för att rekryteras in i kriminella nätverk. Även om många av dessa riskfaktorer har lågt förklaringsvärde så har antalet en betydelse.

Ungdomarna måste få hänga någonstans – eller kanske inte?

Kriminogena miljöer i form av ostrukturerat häng utan vuxennärvaro i dessa områden kan anses särskilt problematiska utifrån flera aspekter. Dessa arenor delas med de kriminella nätverken i allmänhet och mer specifikt utgör de dessutom typiskt sett öppna drogsener där territorier kontrolleras av nätverken. Det rapporteras om barn under tio år som håller utkik och springer ärenden åt kriminella nätverk på dessa platser (SoU 2021:68). Eftersom brottsbenägna individer i större utsträckning dras till dessa miljöer finns det ett rimligt antagande att göra. Bland ungdomar ur en given generation som hänger i dessa miljöer är sårbarheten för rekrytering högre jämfört med genomsnittet i den aktuella generationen. Även om många av

ungdomarna i dessa riskmiljöer inte ingår i ett kriminellt nätverk så går det därför att legitimera uppsökande och förebyggande arbete mot hela målgruppen. Även om det inte rimligtvis går att förbjuda ”häng” så bör det ligga i allas intresse att motverka just detta.

Kontexten kan antas ha betydelse även för att utreda och förstå övriga riskfaktorer. Därför tas några kontextuellt betingade förhållningssätt och kunskapsbehov upp särskilt i nästa avsnitt.

Ofiltrerad gangsterrap

I områden med tydlig närvaro av kriminella nätverk tvingas ungdomar tidigt att förhålla sig till kriminella attityder och värderingar. Det beskrivs i studier som en kriminaliseringsprocess som börjar i väldigt låg ålder. Dessa attityder och värderingar genomsyrar ofta både den fysiska uppväxtmiljön och den på sociala medier. Lokala förebilder utgörs av så kallade gangsterrappare med skeva uttryck kring genus, våld och samhället i stort. De är dessutom ofta alienerande då olika rappare tillhör olika kriminella nätverk, vilket åskådliggörs i låttexterna. Förnedring, avhumanisering av ”fiender”, firande av mord och glorifiering av livsstilen är ofta centrala budskap i texterna. Ungdomar som växer upp i dessa områden får ta del av dessa attityder och värderingar ofiltrerat eftersom de ser gangsterrappare hyllas i nationell massmedia ena dagen och nästa dag får de hänga med dem. Att välja sida i pågående dödliga konflikter är något naturligt som ofta sker utan närmare eftertanke. Några ungdomar kommer att färgas av dessa tankemönster i tidiga år, vilket kommer att påverka regelefterlevnad och övriga tankemönster. Sammanhanget gör att kriminaliseringsprocessen sker tidigare och går snabbare än vad som är fallet i andra miljöer och vad som varit fallet i tidigare generationer.

För att förstå mekanismerna kring dessa attityder och värderingar finns en utbildning som allt fler socialarbetare erbjuds att gå, nämligen Kriminalitet som livsstil. Med hjälp av kunskap och förståelse kring dessa tankemönster väntas socialarbetare bättre kunna bemöta, utreda och arbeta behandlande med dessa ungdomar. Utöver att identifiera dessa tankemönster i form av riskfaktorer enligt tabellerna ovan och sedan gå vidare, så finns det fler vinster att göra om dessa riskfaktorer undersöks närmare. Behandlingsrelaterad forskning går djupare in på dessa riskfaktorer och hur de påverkar individer.

Begränsningar i konventionella referensramar

Kriminalitet som livsstil är den utbildning som finns att tillgå för socialtjänsten inom området. Samtidigt har kriminalvården gedigen kunskap och evidens att tillgå när det kommer till denna fråga. Dessa attityder och tankemönster skapas med hjälp av mekanismer som social inlärning från väldigt låg ålder och då även i förhållande till andra aspekter än kriminalitet. Samma mekanismer som så småningom kommer att vara avgörande för att behandla individerna mot ett liv utan kriminalitet kan identifieras i låg ålder. Med kunskap om dessa tankemönster går det att upptäcka i ett tidigt skede, vilket i sig öppnar upp fler möjligheter. Med kunskap går det bland annat att bemöta individen på ett bättre sätt och också få en mer rättvisande bild i utredningen av övriga riskfaktorer. Dessa tankemönster är vad som i störst utsträckning särskiljer målgruppen från socialtjänstens övriga målgrupper. Tankemönstren gör att man bör iaktta särskild försiktighet när man hanterar målgruppens egna utsagor. Tankemönstren påverkar mottagligheten negativt hos individen, till nackdel för det sociala arbetet. Samtidigt skapas och vidmakthålls dessa tankemönster i ett föränderligt och allt mer våldsbejakande klimat. I detta uppstår ett behov av att följa denna utveckling för att förstå riskfaktorerna i tillräcklig utsträckning – och för att det ska bli möjligt att forma träffsäkra, behovsanpassade insatser.

Tunn linje mellan teoretisk och praktisk acceptans av mord

Utvecklingskurvan eller kriminaliseringsprocessen kring rekrytering till kriminella nätverk är som tidigare nämnts ofta brantare än den typiska utvecklingskurvan, inte minst när det gäller våldsanvändning. Många gånger används unga tonåringar som skyttar i nätverkens konflikter. Relativt ofta går dessa ungdomars utvecklingskurva inte att följa på samma sätt som den hos övriga normbrytande ungdomar. Brottsligheten kan gå direkt från narkotikabrott till mord utan att följa de steg som en generell utveckling av en kriminell livsstil ofta tar. Ungdomarna som skjuter kan på sätt och vis sägas vara hjärntvättade in i att anamma nätverkets tankemönster, vilket sker genom social inlärning i grupp (Lardén 2020, Walters 2020).

Med djupare kunskap om dessa tankemönster är det rimligt att anta att det går att tidigare urskilja dessa ungdomar från den övriga mängden normbrytande ungdomar i en kommun. Möjligen kan sedan övriga riskfaktorer förstås och viktas på ett lite annorlunda sätt för att ge förutsättningar för socialtjänsten att följa den verkliga utvecklingskurvan.

Etniskt ursprung och migration

Olika siffror påvisar att majoriteten av populationen i de aktuella områdena ofta utgörs av personer med utländsk bakgrund i första eller andra generation. Ser man till de särskilt utsatta områdena i Sverige så uppgår dessa siffror till uppemot 80 procent av populationen. Statistiken över våldsanvändning karaktäriseras enligt den mätning som finns att tillgå samtidigt av en överrepresentation av utlandsfödda individer men framförallt individer med utlandsfödda mödrar. Studier över kriminella nätverk i Sverige har påvisat liknande siffror gällande andelen personer med utländsk bakgrund (Rostami, Leinfelt, och Holgersson, 2012; Brottsförebyggande rådet 2021; Brottsförebyggande rådet 2016:20).

Som tidigare nämnts påvisar forskningen att etnicitet inte är en orsaksfaktor för våld. Denna överrepresentation kan dock ha en betydelse för andra riskfaktorer och så kallade mellanfaktorer, vilket gör att den inte är ointressant. Utöver etnicitetens och den ibland medföljande segregationens betydelse eller icke-betydelse för våldet, så medför denna överrepresentation att det även finns andra aspekter att ta hänsyn till. Överrepresentationen har bland annat föranlett en samhällsdebatt om kulturell kompetens som lyfts och problematiseras i nästa avsnitt. Till detta kan läggas den misstro till samhällets instanser som är mer utbredd i dessa områden än i andra. Alltsammans problematiseras nedan utifrån relevans i förhållande till att möta målgruppen, utreda riskfaktorer och finna relevanta angreppssätt i det sociala arbetet.

Riskfaktorernas betydelse för det sociala arbetet - hur kan kunskapen användas?

Något som har betydelse för socialt arbete är hur riskfaktorer kan försättas i en kumulativ process i förhållande till en negativ individuell utveckling. Det ena leder till det andra och så vidare i allt snabbare takt. Att påverka denna kumulativa utveckling är därmed mer framgångsrikt ju tidigare det sker och kräver då också mindre omfattande insatser. Vad som dessutom bör karaktärisera det sociala arbetet är flexibilitet. Det finns ingen universallösning utan effektiva insatser bygger på förståelsen för hur riskfaktorer och beteende påverkar varandra hos just den aktuella individen (Andershed & Andershed, 2019).

I Socialstyrelsens kunskapsguide och metodguide finns stöd för hur dessa riskfaktorer bör utredas, bedömas och även vilka insatser som rekommenderas och inte. Se Tabell 5 för rekommenderade insatser. Där finns dessutom redogörelser för hur de grundläggande principerna kring risk, behov och mottaglighet kan förstås i relation till riskfaktorer. Rekommendationen gör gällande att socialarbetare bör ha kännedom om dessa risk- och skyddsfaktorer. Kopplat till rekommendationerna i Tabell 5 kommer ett implementeringsstöd att erbjudas med start 2023

(Socialstyrelsen 2020; Socialstyrelsen 2021; Kunskapsguiden, Metodguiden).

Tabell 5. Rekommenderade insatser av Socialstyrelsen 2021.

<p style="text-align: center;">För barn 6-11 år med hög risk för fortsatt normbrytande beteende</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Socialtjänsten <u>bör</u> erbjuda beteendebaserade föräldraskapsstödsprogram, t.ex. Cope, De otroliga åren, Komet och Triple P • Socialtjänsten <u>bör</u> erbjuda multimodala KBT-baserade färdighetsträningsprogram, t.ex. Coping Power Program, Dina-programmet och SNAP
<p style="text-align: center;">För barn 12-17 år med hög risk för fortsatt normbrytande beteende</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Socialtjänsten <u>bör</u> erbjuda strukturerad familjebehandling i öppenvård, t.ex. BSFT, FFT, MDFT och MST • Socialtjänsten <u>bör</u> erbjuda Treatment Foster Care Oregon (TFCO) som alternativ till institutionsvård • Socialtjänsten <u>bör</u> erbjuda strukturerad, individuell KBT-baserad beteende- och färdighetsträning. Insatsen kan ges i öppenvård och på institution
<p style="text-align: center;">För barn 12-17 år med hög risk för fortsatt normbrytande beteende</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Socialtjänsten <u>bör inte</u> erbjuda konsekvensprogram av typen Scared Straight <p style="text-align: right;"><i>(Socialstyrelsen, 2021)</i></p>

Till grund för ovan rekommendationer ligger ett stort antal studier och utvärderingar både i nationell och internationell kontext. Bland dessa återfinns brett stöd för olika former av KBT-baserade insatser (Kognitiv beteendeterapi), samt vissa föräldrastödjande insatser. Värt att nämna är även de riktigt tidiga föräldrastödsinsatserna såsom hembesöksprogram för nyblivna förstagångsföräldrar där studier pågår (bland annat vid Göteborgs universitet och FoU i Väst, Malmö universitet och FoU Nordväst för nordvästra Stockholms län).

Prokriminella attityder och värderingar – Tankemönstrens betydelse för det sociala arbetet

Kriminalitet som livsstil är en utbildning som i huvudsak berör arbetet med att stötta individer som vill lämna en kriminell livsstil. Inom kriminalvården utvecklas ständigt arbetet på detta område genom bland annat framtagandet av evidensbaserade behandlingsmetoder.

Gemensamt för forskningsfältet rörande behandling av kriminalitet är teoribildningarna som ligger bakom. Utgångspunkten är att det hos vissa individer finns ett kriminellt tankemönster som genomsyrar individens hela tillvaro. Ett sätt att tolka information och ett tankemönster att agera utifrån som i många fall styrt individens agerande sedan barnsben.

Tankemönstren varierar något men har ändå en viss generell karaktär, vilket ger att KBT-baserade behandlingar tenderar att ha effekt på ett flertal olika typer av kriminalitet (Larden, 2020).

I rutan till höger finns en något förenklad förteckning över dessa tankemönster som är hämtad från utbildningsmaterialet som hör till Kriminalitet som livsstil.

Kriminalitet som livsstil

Tankemönster

- Rättfärdigande
- Avskärmning
- Utvaldhet
- Maktorientering
- Sentimentalitet
- Superoptimist
- Intellektuell lättja
- Osammanhängande

Brottslighetens grundlag

- Upprepade brott mot sociala/ juridiska lagar och normer
- Kränkande hållning mot andra människor
- Njutningslystnad
- Allmän ansvarslöshet

Social inlärning är en av de viktigare mekanismerna för att förklara uppkomsten av dessa tankemönster, där vissa tolkningar och beteenden förstärks på bekostnad av andra. Närheten till ett kriminellt nätverk där kriminogena tankemönster premieras har betydelse för ungdomens inlärning (Lardén 2020).

Några centrala tankemönster som är vanligt förekommande hos målgruppen är självcentrering, offerskapsmentalitet och neutralisering av negativa konsekvenser för omgivningen (Lardén 2020). Det finns en koppling till självbild i form av att det kan uppstå ett skav om ens beteende inte stämmer med ens självbild. Ett grundläggande mänskligt behov skapar då ett rättfärdigande av beteendet så att det stämmer med självbilden som för väldigt få innebär att de ser sig själva som en ond människa. Hur individen tolkar omgivningen, löser uppkomna situationer och når sina mål legitimeras på ren instinkt. När denna process pågått under tillräckligt lång tid kan individerna vara både övertygade och övertygande om sitt rättfärdigade och oframgångsrika agerande. Bilden som individen kan intala både föräldrar och

socialarbetare kan således vara ensidig och verklighetsfrånvärd (Larden 2020).

Diagnoser – Vanligt förekommande förutsättningar och begränsningar att förhålla sig till

Dessa tankemönster går att jämföra med psykopatiska drag och vissa av individerna inom den aktuella målgruppen skulle kunna diagnostiseras med antisocial personlighetsstörning. Detta gäller dock långt ifrån alla. Mekanismer kring att neutralisera sin empati kan ge sken av bristande empatisk förmåga. Att förvränga verkligheten utifrån dysfunktionella tankemönster kan vidare likna manipulation i medvetet syfte. Det finns en glidande skala mellan dessa båda ytterligheter som kan vara värdefull att förhålla sig till. I slutändan kan dock enligt forskning även personer med svåra psykopatiska drag ha nytta av behandling men angreppssättet blir något annorlunda med vetskapen om individens begränsningar (Larden 2020).

Några av riskfaktorerna för kriminalitet kan bottsna i andra diagnoser som exempelvis ADHD, lågbegåvning och autismspektrumsyndrom. Även här råder diagnostiserbara begränsningar i individens förmågor som vid tidig upptäckt kan påverka det sociala arbetet drastiskt i aktuellt individärende.

Kulturell kompetens – Eller varför inte kultursensitivitet och etnocentrism istället?

I målgruppen som projektet tar sikte på finns en kraftig överrepresentation av individer med föräldrar från andra delar av världen. Den tydligaste överrepresentationen gäller mödrar som kommer från delar av världen där kulturella skillnader framträder i förhållande till den svenska samhällsapparaten. Att förhålla sig till detta är dock inte helt okomplicerat (Brottsförebyggande rådet 2021).

Överrepresentationen i fråga har studerats i olika publikationer (se t.ex. Socialstyrelsen 2010; Brå 2021). En studie gällande dödligt våld har funnit en överrepresentation med upp till 11 gånger när det gäller just moderns ursprung i annat land (Brottsförebyggande rådet 2021). Samma rapport problematiserar dessa siffror genom att korrigera för andra faktorer som ålder, kön och socioekonomisk status och finner då att överrepresentationen har svag eller närmast ingen korrelation med våldet i fråga. Däremot representerar siffran målgruppens sammansättning i relation till genomsnittsbefolkningen och begrepp som utanförskap och mellanförskap blir därför relevanta att förhålla sig till i det sociala arbetet. En socialarbetare

som arbetar inom detta verksamhetsområde kommer i relativt stor utsträckning i kontakt med denna överrepresenterade och än heterogena målgrupp och bör därmed vara särskilt rustad att möta den.

Kultursensitivitet och etnocentrism

Det finns både fördelar och risker med att anpassa arbetet utefter målgruppens etniska och kulturella ursprung. Dels finns en risk att övertolka betydelsen av kulturell identitet, dels finns en risk att brist på kunskap och insikt om densamma leder till oavsiktlig diskriminering och sämre kvalitet i det sociala arbetet (Socialstyrelsen 2010).

Här utgör kultursensitivitet en bättre lösning. Istället för att generalisera så bör socialarbetaren ställa öppna frågor och vara nyfiken och flexibel.

En annan aspekt som går i linje med detta är förståelsen för etnocentrism: en öppenhet och förståelse för både sin egen och motpartens sätt att tänka kring och tolka information och situationer, som går att härleda till dennes kulturella referensramar (Socialstyrelsen 2010).

Segregation, begreppen och förtroendeskapande arbete

Segregation och marginalisering som är kopplad till uppväxtvillkor utgör riskfaktorer för kriminalitet. Dessa mekanismer kan även föra med sig ett motstånd mot att ta emot hjälp av socialtjänsten. Se rutan för rekommendationer inom ämnesområdet. Rekommendationerna är allmänt hållna men med beaktande av överrepresentationen av personer med utländsk bakgrund är det rimligt att lägga särskild vikt vid dessa rekommendationer gällande arbete med aktuell målgrupp.

Kultursensitivitet

Kunskap om kultur och religion som betydelsefulla men föränderliga fenomen, migration och migrationsprocessens effekter på familjerelationer och innebörden av föräldraskap och uppväxt med flera kulturer, traumatisering, marginaliserings- och segregationsprocesser, maktstrukturer och diskriminering samt nationella minoriteter.

(Socialstyrelsen, 2010)

Socialstyrelsen (2010) föreslår att kommuner på ett generellt plan

- kartlägger behov och resurser i området,
- organiserar tjänsterna utifrån brukarnas behov (t.ex. ett flexibla och mer anpassat utbud),
- anpassar metodvalen till varje brukare utifrån en helhetssyn (med hänsyn till olika livssituation, erfarenhet, förmåga och önskemål),
- ger tydlig information på lätt svenska och olika språk om möjligheter och rättigheter till hjälp och service,
- vid behov kan erbjuda väl kvalificerad tolk och personal med goda kunskaper att arbeta via tolk,
- utvecklar lärande (t.ex. genom system och tid för reflektion och att kunskap och kompetens på området artikuleras, dokumenteras och sprids),
- ökar kunskapen genom systematisk och strukturerad lokal uppföljning,
- bedriver kunskaps- och kompetensutveckling,
- samverkar med och tar vara på de resurser som närsamhället, nätverk samt minoriteternas egna organisationer kan erbjuda samt verkar för en blandad personalsammansättning.

Studier påtalar ungdomars dubbelliv när deras ”svenska” normer och värderingar krockar med de som råder i hemmet eller i hemlandet. Här kan det uppstå något som kan kallas för mellanförskap och som kan vara relevant att förhålla sig till i aktuella individärenden. Mellanförskapet kan vara berikande såväl som begränsande beroende på förutsättningar och individens upplevelse av dem (Socialstyrelsen 2010; Gerell, Hallin, Nilvall, Westerdahl et al. 2020).

Ett annat tema i denna typ av studier är en upplevd känsla av att föräldraauktoriteten undergrävs i kontakten med omgivningen och även individ- och familjeomsorgen, vilket kan skapa osäkerhet hos föräldrarna. Segregerade föräldrar kan uppleva en begränsad auktoritet i svensk kultur som de upplever sig stå utanför. De kan likväl uppleva en begränsad auktoritet med grund i sin egen kultur när de lever i Sverige. Denna aspekt ställer andra krav på föräldrastödjande arbete men också på bemötande och tillgänglighet (Socialstyrelsen 2010).

På gruppnivå blir begreppet *kollektiv förmåga* värdefullt i sammanhanget. Utsatta bostadsområden karaktäriseras ofta av låg grad av kollektiv förmåga. Involvering i och känslan av kontroll över samhällsbilden är generellt sett låg. Självregleringen i civilsamhället är låg och möjligheterna för det laglydiga samhället att sätta sig upp mot kriminella nätverk uppfattas som små. Föräldrar med ungdomar i riskzonen har därmed även som kollektiv sämre förutsättningar att förebygga nyrekryteringen jämfört med föräldrar i andra områden. Kunskap om dessa eventuella begränsningar kan ha betydelse för socialtjänstens arbete med att stötta ungdomar och föräldrar (Sampson, 2012; Gerell, 2017; Gerell, Hallin, Nilvall, Westerdahl et al. 2020).

Begreppet *släktbaserat nätverk* är en specifik typ av kriminellt nätverk. Namnet är dock något missvisande eftersom det oftast endast är kärnan i nätverket som är släkt med varandra. Runt kärnan byggs sedan ett nätverk upp av ungdomar likt övriga nätverk. Denna struktur kan dock medföra särskilda komplikationer för de barn som växer in i nätverket. Familjen som potentiell skyddsfaktor har små utsikter om familjen i sig lever enligt prokriminella attityder och värderingar (Brottsförebyggande rådet, 2016:12).

Förekomsten av *parallella samhällsstrukturer* kan antas påverka problembilden och individerna på olika sätt. Begreppet är svårdefinierat men kan antas förutsätta två saker. Det ena kan benämnas som lojalitet och handlar om populationens tillit till samhället och dess företrädare. Det andra kan benämnas som legitimitet och berör samhällets förmåga eller intresse av

att säkerställa att aktuell population nås av allt samhället har att erbjuda. En parallell samhällsstruktur kan antas uppkomma vid låg nivå av lojalitet och legitimitet. Få studier har undersökt omfattningen av dessa parallella samhällsstrukturer i Sverige på djupet. De som har genomförts visar samtidigt på blandade resultat och fenomenet karaktäriseras då av en stor heterogenitet (Gerell, Hallin, Nilvall, Westerdahl et al. 2020).

Projektledarens reflektion och övergång

Det finns både forskning och tillhörande direktiv till det sociala arbetet att luta sig mot när det gäller generellt förebyggande arbete. En begränsning som leder vidare till nästa avsnitt är att alltsammans bygger på vilket informationsunderlag som finns att tillgå. Med hänsyn till målgruppens typiska tankemönster går det att dra slutsatsen att målgruppen inte alltid ger socialarbetaren hela bilden. Vidare tenderar bristande föräldraskap eller bristande föräldrainsyn vara en vanligt förekommande riskfaktor hos aktuella individer varpå socialarbetaren gällande målgruppen inte heller alltid kan förlita sig på föräldrarnas bild. Således är socialarbetaren ofta beroende av andra informationskällor såsom exempelvis skola och polis. Effektiv informationsdelning är dock ingen självklarhet sett till parternas linjeverksamheter. Bristande förståelse för varandras uppdrag och olika begreppsapparater tenderar till exempel att försvåra informationsflödet.

Socialstyrelsen påtalar behovet av samverkan och framhåller några exempel på hur samverkan kan bedrivas. Socialstyrelsen rekommenderar inte någon samverkansmetod före någon annan men avsaknaden av utvärderade samverkansinsatser ger skäl att hitta nya angreppssätt i det sociala arbetet och ett kunskapsbaserat förhållningssätt föreslås. Detta innebär en systematik vid tillämpningen som innehåller alltifrån en grundlig problembeskrivning till uppföljning och utvärdering av insatsens resultat. Dessutom behöver erfarenheterna beskrivas så att andra kan dra nytta av dem. Just detta kunskapsbaserade arbete tar man fasta på dels i förarbetena till den nya socialtjänstlagen, dels i arbetet med kommande lagstiftning om kommunalt ansvar för brottsförebyggande arbete.

Förhindra nyrekrytering – Vilken kunskap finns att förhålla sig till och utifrån vilka aspekter?

Umgänge med eller koppling till kriminella nätverk är enligt tabellerna ovan att anse som en riskfaktor bland alla andra men den är värd att undersöka närmare. Utan beröringspunkt med det kriminella nätverket så sker heller ingen nyrekrytering. Det förebyggande perspektivet tar sikte på låga åldrar för att stödja en positiv utveckling hos individen medan det förhindrande

kommer senare i livet. Det förhindrande innefattar även i större utsträckning en situationell och en kontextuell aspekt.

Med grund i individens sårbarhet kan det kriminella nätverket förstås som en *kompensatorisk arena för självförverkligande*. Ofta till förmån för etableringen av en specifik typ av maskulinitet. Se tabellen till höger för exempel på vad denna kompensatoriska arena kan locka dessa individer med och vilka så kallade push-/pullfaktorer som kan påverka individens vägval.

Vägvalet omnämns ofta även som insocialisering snarare än rekrytering då det ofta rör sig om individer som successivt växer in i nätverken.

Tillsammans med bristande skolprestationer så visar studier även på betydelsen av status och ekonomi. Killar i skolåldern börjar alltmer jämföra sig själva med andra. Det gäller då faktorer som skolprestation men också statussymboler som märkeskläder och populära prylar samt att vara attraktiv hos det motsatta könet. Killar med sämre förutsättningar hamnar då i vad som kan kallas marginaliserade och omanlighetsskapande positioner.

De som kommer att ägna sig åt kriminalitet och involvera sig i kriminella nätverk gör då detta som ett sätt att kompensera för dessa brister. Snabba pengar genom kriminalitet ger möjlighet till statushöjande attribut. Spänningen och det fartfyllda livet ökar känslan av attraktivitet hos det motsatta könet och våldet ökar känslan av makt och status i förhållande till omgivningen. Därutöver skapar nätverket för många ett forum för att få utlopp för detta tillsammans med likasinnade och dessutom en känsla av trygghet och skydd. I detta sammanhang bildas en speciell form av hegemonisk och kompensatorisk manlighet, vilket förstärks av självförverkligandet och i relation till omgivningen (Forkby, Kuosmanen och Örnlinde, 2019; Brottsförebyggande rådet 2019).

Exempel på push-/pullfaktorer

- Spänning
- Umgås med likasinnade
- Pengar
- Makt
- Respekt
- Identitet
- Självförverkligande
- Tillhörighet
- Karriär
- Skydd
- Tillgång till erfarenhet och kunskap
- Att lyckas med något
- Substitut för familj
- Försvara sitt område
- Lockelse i musikvideor
- Graden av identifiering med olika typer av maskulinitets- eller hedersnormer
- Graden av exponering för kriminella miljöer
- Vänner eller bekanta i kriminella nätverk
- Utträkning
- Dåliga framtidsutsikter
- Egna eller föräldrarnas erfarenheter från ursprungslandet
- Tillgång till arbetsmarknaden,
- Psykisk hälsa
- Utbildning
- Erfarenheter av diskriminering

(Forkby, Kuosmanen och Örnlinde, 2019)

Sätt att rekryteras/insocialiseras – Hur går det egentligen till?

Nyrekrytering till kriminalitet kan ske på olika sätt. Utöver anledningar för den unge att söka sig till nätverken finns också anledningar för nätverket att rekrytera in ungdomar. De grundläggande är tillväxt, territoriell kontroll och utnyttjande av låg ålder för strafflindring. Det finns vidare studier som belyser mer specifika karaktäristika som nätverken söker efter i sin nyrekrytering. Ett exempel är en individ med hög grad av så kallad ”street cred”. Denna personlighetstyp kan vara en ingång för nätverket till fler ungdomar i dennes närhet. Samtidigt kan en sådan personlighetstyp vara handlingskraftig exempelvis genom våldskapital och därmed praktisk att ha med på sin sida. Ett annat karaktärsdrag som kan vara eftertraktat är oförmåga att säga nej. Det vill säga en individ som går att styra och därmed få att begå grova brott utan att ifrågasätta (Wallin, 2021).

Tabell 6. Direkt och indirekt rekrytering till kriminella nätverk (Wallin, 2021).

Indirekt rekrytering	Direkt rekrytering	
	Riktad tvångsrekrytering	Riktad belöningsbaserad rekrytering
<ul style="list-style-type: none"> • Socialiseringsprocesser • Glider in • Anhörighetskriminalitet • Kompisgäng • Värderingar, normer 	<ul style="list-style-type: none"> • Grov misshandel • Rån • Utpressning, bötning • Bevittna grov misshandel • Skendränkning • Skenavrättning • Hot om grovt våld • Hot mot familj 	<ul style="list-style-type: none"> • Ger belöningar, t.ex. pengar, godis • Alternativ social status • Får ”hänga” med kärnan • Bjudna på pizzeria, restaurang • Får åka med kärnan i deras bil • Tillhörighet, gemensam id • Pengar

Fri vilja?

Hur rekryteringen sedan kan gå till rent praktiskt åskådliggörs i Tabell 6. Denna visar även att rekryteringen eller insocialiseringen kan se olika ut i olika fall, vilket i viss mån beror på nätverkets karaktär. Ofta är dock fler än ett tillvägagångssätt aktuellt under rekryteringsprocessens olika skeden. När det gäller tvångsrekryteringen så vittnar föräldrarna om en maktlöshet. De vittnar om ungdomar som helt är i händerna på nätverket och föräldrar som med hot och våld inte tillåts hålla den unge borta från nätverket (Wallin 2021).

Projektledarens reflektion och övergång

Dubbelt marginaliserade – rehabiliteras till vad?

De stigmatiserande och marginaliserande processerna som påvisas bland annat i Forkby, Kuosmanen och Örnlands studie korrelerar väl med etniskt segregationsmässiga sådana enligt tidigare avsnitt. Beakta därför att aktuella individer är marginaliserade både utifrån sina egenskaper och handlingar men också utifrån ursprung eller bostadsområde. Båda typerna av

marginalisering har stor betydelse för identitetsprocessen. Att arbeta med målgruppen förutsätter således kunskap om marginaliseringsprocesser på flera olika plan. Hur återanpassar man en ungdom till det konventionella samhället om denne aldrig befattat sig med det?

Nyckelindivider

Enligt ett sätt att rekryteras/insocialiseras som omnämns ovan kan en specifik individ utgöra en ingång för nätverket och därmed vara avgörande för rekryteringen av ett helt kompisgäng. Ett lyckat förhindrande arbete mot denna nyckelindivid får i sådana fall konsekvenser för fler individer och i förlängningen för samhället och våldets utveckling. Ett principiellt problem med detta uppstår dock i förhållande till socialtjänstens individansvar, arbetskultur och budget. Kan socialtjänsten prioritera mer intensiva insatser gentemot en sådan nyckelindivid ställt i förhållande till en individ som kanske utsätts för fler riskfaktorer enligt gängse arbetssätt? Socialtjänsten skulle aldrig öppet kunna säga att man prioriterar insatser mot individer på bekostnad av insatser mot andra men ekonomi och resurser har en betydelse. Exempelvis är det väl känt att tvångsombändertaganden minskar mot budgetårets slut. Det beror sällan på att socialtjänsten direkt fattar felaktiga beslut utan för att vetskapen om begränsningarna får socialarbetaren att pragmatiskt hitta andra lösningar. Det finns således ett dilemma som kan tänkas påverkas av vilken logik som den enskilde socialarbetaren i huvudsak tillämpar som också har sin grund i arbetskulturen i kommunen. En förändringsorienterad socialarbetare med förankring i lokalsamhället finner potentiellt lämpliga lösningar medan en administrativ socialarbetare riskerar att missa chansen (se förklaring av dessa logiker i tabell 7 nedan).

Socialt arbete för att förhindra nyrekrytering till kriminella nätverk

Underlaget är här mer bristfälligt och fragmenterat. Uppdrag för att täta dessa kunskapsluckor har därför getts till SBU, Socialstyrelsen och Brottsförebyggande rådet. Publikationer är att vänta med början under 2023. I avvaktan på detta finns dock en hel del kunskap att nyttja.

Riskfaktorer – push-/pullfaktorer

Utöver riskfaktorerna som står att finna i Socialstyrelsens kunskapsguide bör socialarbetare känna till push-/pullfaktorerna enligt tidigare avsnitt samt hur dessa kan interagera med riskfaktorerna och påverka den kumulativa processen hos individen (se t.ex. Roman et al. 2017). Lockelser, kontextuella och situationella aspekter omnämnda som push-/pullfaktorer inryms i viss mån i klassiska riskfaktorer men kan drastiskt förändra innebörden av dessa

riskfaktorer för individen. Denna typ av kunskap bör underlätta alla delar i det sociala arbetet från utredning till insats.

Som tidigare nämnts så är socialtjänsten här beroende av information. Om socialsekreteraren inte själv arbetar på fältet så är denne beroende av andra källor som så långt möjligt täcker informationsbehovet. I kommunal regi finns ofta fältassistenter och fritidsförvaltning som tillsammans med skolan har goda möjligheter att se, förstå och dela med sig av viktig information. Detta innebär dock att det behövs kunskap hos samtliga parter. Innan informationen kan leda via beslut från socialsekreterare till faktisk insats så behöver en informationskedja äga rum ofta med flera sändare och mottagare. Kommunikationsaspekten blir därmed viktig.

Samverkan – ett uttjatat och diffust sidouppdrag eller lösningen på problemet?

När det gäller samverkansformer så finns några beskrivna i Socialstyrelsens metodguide. Här finns alltifrån mer generella samverkansformer som EST (Effektiv Samverkan för Trygghet) till mer specifika såsom SSPF (Socialtjänst, Skola, Polis, Fritid) och SIG RBM (Sociala insatsgrupper med fokus på risk, behov och mottaglighet). Syftet med mer generella forum är att få en gemensam överblick och kunna fånga upp ungdomar i tid medan individsamverkansformer är att anse som en omfattande insats för en mer begränsad målgrupp. (Se exempelvis Samverkan för trygghet, FoU Nordväst, 2019 för redogörelse för EST och implementeringen av metoden i Sollentuna).

En annan generell samverkansform som finns listad på Socialstyrelsens webbplats är den som kommer i form av ”Tåget” och ”Mentorer i våldsprevention” (MVP) som drivs av förskola och skola men där polis och andra kommunala företrädare samverkar. Metoden riktar in sig på destruktiva könsnormers och åskådares betydelse för våld (Socialstyrelsens metodguide).

SIG RBM

När det gäller mer individspecifika arbetsmetoder i samverkan finns en sentida publikation om SIG RBM. Denna modell tar sikte på ungdomar med komplex problematik och multifaktoriell problematik. Således tar den ofta sikte på de ungdomar som löper allra störst risk att involveras i kriminella nätverk. Metoden utgår ifrån principerna om risk, behov och mottaglighet och en bärande tanke är att inga insatser kommer att ha en påverkan om inte dessa principer är uppfyllda. Riskprincipen ger vidare att högre risk

motiverar intensivare insats. Konceptet med sociala insatsgrupper tar sikte på den multifaktoriella problembilden där samtliga relevanta aktörer ger sin bild och utnyttjar sin verktygslåda för att angripa problemet och således ge ett relevant stöd till ungdomen (Socialstyrelsen, 2022).

SSPF

En sentida publikation från Socialstyrelsen finns även gällande SSPF (Skola, Socialtjänst, Polis och Fritid) som på liknande sätt förklarar samverkansformen och dess grunder. Samverkan sker antingen på gruppnivå eller på individnivå med samtycke till att bryta sekretessen mellan parterna (Socialstyrelsen, Polisen, Brå, Skolverket, MUCF, SKR, 2022).

Kurve Kriegen

Denna tyska samverkansform testas nu i svensk kontext. Huvudman är Polismyndigheten som kartlägger målgruppen och skriver kontrakt med aktuella vårdnadshavare. Därefter tar en gedigen insats vid som bedrivs i samverkan mellan berörda myndigheter och civilsamhälle. Modellen kännetecknas av tidiga insatser och är sprungen ur den form av nyrekrytering som sker i släktbaserade kriminella nätverk (d.v.s. en miljö där barn växer in i kriminella nätverk och där nätverken är en tydlig riskfaktor redan i unga år). Modellen används dock även på övriga former av nyrekrytering och har i Tyskland utvärderats med lovande resultat.

Hur långt har vi kommit när det gäller samverkan?

Redan i en proposition 1984 uttrycks behovet av samverkan och här står det att läsa att socialtjänsten bör upprätta direktkontakt med skola, fritidsgårdar och polis som en naturlig del i sitt arbete. Detta i syfte att tidigt komma i kontakt med ungdomar med kriminalitetsproblem (Prop. 1984/85:171 s. 18). I SoU 2010:15 som handlar om att förhindra nyrekrytering till kriminella nätverk förespråkas samlokalisering av socialtjänst och polis för bättre samverkan. Här trycker utredningen på långsiktighet och uthållighet i samverkan. Utredningen föreslår att samverkan ska ske i reguljära former och att detta bör involvera även civilsamhället i form av föreningar, trossamfund och näringsliv. Minst en social insatsgrupp bör finnas i varje kommun enligt utredningen. Kopplat till detta belyses vikten av att högre chefer följer upp arbetet och att det sker kunskapsutbyten mellan olika sociala insatsgrupper samt att det finns tillgång till professionell handledning och professionellt stöd (SOU 2010:15). Rekommendationer på området har således funnits en tid och möjligheter och begränsningar har undersökts sedan länge.

Uttalat ansvar

I 5 kap. 1 a § SoL finns en bestämmelse om att socialnämnden ska samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs när det gäller barn som riskerar att fara illa. Socialnämnden ska aktivt verka för att samverkan kommer till stånd i enlighet med paragrafen. Bestämmelsen innebär att socialnämnden har ett förstahandsansvar för att samverkan kommer till stånd och samverkan ska ske kring alla barn som på ett eller annat sätt kan behöva insatser från socialnämndens sida (Socialstyrelsen 2020).

Kommuner mot brott

Samverkansöverenskommelser mellan kommun och polis finns omnämnda i kommande lagstiftning om kommunalt ansvar för brottsförebyggande arbete. Här finns också begreppet gemensam lägesbild som väntas underlätta samverkan och ge samtliga aktörer en god kännedom om och samstämmig syn på problembilden. En av farhågorna som uttryckts kring detta lagkrav är att det inte är tillräckligt preciserat. Fördelen är att alla kommuner kommer kunna uppfylla lagkraven men nackdelen är att vissa kommuner eventuellt kommer nöja sig där. Strukturen och modellerna som uttrycks i lagstiftningen går nämligen att införliva utan någon större omsättning i praktiken. En aktör med stor brottsförebyggande potential men som riskerar att falla utanför denna samverkan är socialtjänsten (SOU 2021:49; Forkby i Gerell, Hallin, Nilvall, Westerdahl et al. 2020).

Perspektiv på socialt arbete

Det finns en relevant och central begränsning när det gäller samverkan i form av synen på uppdraget som socialarbetare. Tabell 7 visar på två olika och

Tabell 7. Perspektiv på socialt arbete.

	Administration (people processing)	Förändring (people changing)
Processvärde	Information	Relation
Kritiska punkter	Tillgång och tillförlitlighet	Tillit och trovärdighet
Samverkan	Samordning	Samarbete
Förutsägande förmåga	Högre	Lägre
Processhinder	Informationsbrist och motsägelser	Distans och främlingskap

motstående perspektiv. Socialtjänstens medarbetare går förenklat och på generell basis att dela in i respektive kolumn utifrån om de arbetar i utredande eller behandlande funktion. Generellt kan utredande socialsekreterare anses utgöra ytterligheten åt det administrativa hållet (Forkby i Gerell, Hallin, Nilvall, Westerdahl et al. 2020).

Positiva resultat genom samverkan kan endast uppnås om två villkor är uppfyllda. Det ena handlar om innehållet, d.v.s. en korrekt problembeskrivning och åtgärder grundade i analyser och relevanta

förklaringsmodeller. Det andra handlar om förhållningssättet hos de som ska genomföra arbetet. Faller det ena så infinner sig inte de önskade resultaten. Det administrativa förhållningssättet har inbyggda begränsningar när det kommer till samverkan och ligger till grund för vad som ofta kallas stuprörsorganisationer (Forkby i Gerell, Hallin, Nilvall, Westerdahl et al. 2020).

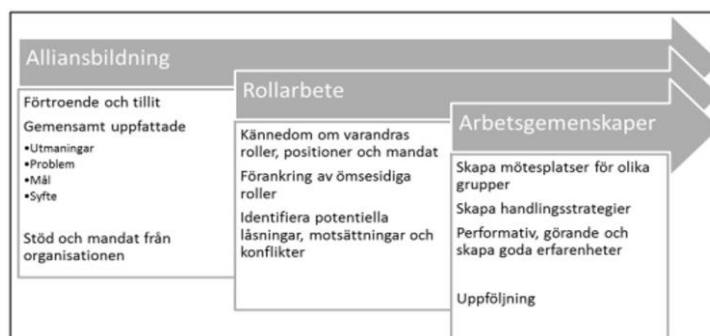
Sekretess – Begränsningar i sekretesslagstiftning eller i kunskap om och förhållningssätt till den?

Sekretessen finns behandlad i särskilda publikationer från Socialstyrelsen och i samproduktion med exempelvis polisen. Det finns även en nyligen publicerad sekretesshandbok för socialtjänsten gällande den relativt nyinrättade sekretesslättningen i brottsförebyggande syfte för individer upp till 21 år (Stockholms stad, 2021). Sekretesshandboken förklarar närmare vilken typ av omständigheter som åsyftas med lagtextens ordalydelse. Risken för brottslig verksamhet ska då ”varken vara obetydlig eller avlägsen” och den ska ”bygga på konkreta omständigheter”. Risken behöver dock inte specificeras ytterligare kring vilken typ av brott det gäller eller när i tiden. Av särskild betydelse för bedömningen är om den unge tidigare har begått brott, om han eller hon umgås med kriminellt belastade personer eller vistas i sådan miljö att det finns risk att han eller hon hemfaller åt kriminalitet. Här menar författarna att socialtjänsten har utrymme att utbyta mer information än vad man gör idag (Stockholms stad, 2021). Utöver denna sekretesslättning förklarar handboken generalklausulen som ger andra myndigheter som exempelvis polisen stora möjligheter att lämna information till exempelvis socialtjänsten om intresset av att lämna informationen väger tyngre än intresset av att hålla på informationen. Samtidigt innebär detta ingen skyldighet och således underlättas utnyttjandet av generalklausulen av ett etablerat sammanhang och forum för sådant informationsutbyte (a).

Framgång i samverkan

Samverkan är i viss mån diffus men går att konkretisera. Ett vanligt misstag är att ta samverkan för självklar och underskatta de organisatoriska och mellanmänskliga hindren. Samverkan är inte alls självklar utifrån de olika professionernas arbetsbeskrivning. Genom

Figur 3. Framgång i samverkan.

att tydliggöra samverkan exempelvis med hjälp av modellen till höger går det att skapa förutsättningar för en god samverkan. Sedan återstår den mänskliga faktorn i form av social förmåga och förhållningssätt. Tillit till varandra är en avgörande förutsättning för en fungerande samverkan som kräver bland annat en öppenhet inför att lära nytt, reflektion kring den egna rollen och uppdraget samt fungerande feedback (Forkby i Gerell, Hallin, Nilvall, Westerdahl et al. 2020).

Projektledarens reflektion och övergång

Samverkansförmåga sitter i person och inte i profession

Formerna av samverkan varierar. Problemet ligger inte i formerna utan snarare i hur de olika aktörerna tar sig an samverkansuppdraget. Samtliga relevanta aktörer har liknande utmaningar att förhålla sig till. De naturliga hindren för samverkan kan inte överbryggas med samverkansmöten på regelbunden men gles basis. Det krävs tillit, som i sin tur kräver tid, först att bygga upp och sedan tid att förvalta. Samverkan kan därför inte ske som ett sidouppdrag genom samordning enligt det administrativa förhållningssättet. Samverkan behöver ske genom samarbete i enlighet med förändringslogiken. Vidare kommer inte samverkansförmågan med professionen. Den mänskliga faktorn i sammanhanget som möjliggör en välfungerande samverkan hänger snarare på person än profession. Således kan en slutsats dras i form av att vissa medarbetare från olika yrkeskategorier är bättre lämpade för uppdraget än sina kollegor. Som tidigare påvisats räcker det inte med person utan samverkansarbetet måste dessutom vara beslutat och förankrat hela vägen upp i de respektive organisationerna. Här finns en balans att finna mellan person och funktion. För personbunden samverkan leder till kollaps om personen ifråga slutar. Det går å andra sidan inte att skapa tillit i tillräcklig omfattning till en funktion.

Polisens lägesbild är flerbottnad

Det administrativa förhållningssättet är inte unikt för socialtjänsten utan återfinns även hos bl.a. polisen. Exempelvis kan förundersökningssekretess nämnas i förhållande till detta, vilken närmast kan beskrivas som helig inom polismyndigheten. Vissa förundersökningar döms ut som omöjliga att leda till åtal medan informationen som finns i förundersökningen kan vara livsavgörande om den hanteras på rätt sätt i samverkan med exempelvis socialtjänsten. Den administrativa logiken öppnar dock inte upp för denna typ av flexibilitet och mycket kan därmed gå förlorat när förundersökningsledare utan sekretessprövning och ofta relativt obefogat hänvisar till förundersökningssekretess. Polisen är vidare uppdelad i olika

sektioner där informationsflödet sinsemellan är en utmaning i sig och där den lokala lägesbilden inte per automatik är synkad med den regionala eller nationella.

Innehåll eller samverkansförmåga?

Samverkan när det gäller normbrytande och kriminella ungdomar är något som tillämpats i många år. Även om det finns exempel på välfungerande samverkan så är det sällan tal om sömlöst, multimodalt arbete mot hela målgruppen från upptäckt till insats. Internationella exempel på lovande samverkansformer innebär ofta att dessa länder i fråga genomfört stora och dyra satsningar på det aktuella problemet. Gällande den vuxna målgruppen är exemplen på god samverkan ännu svårare att finna.

Det finns något intressant i att undersöka vilka funktioner som samverkar. Exempel på god samverkan tenderar att ske på bekostnad av förankring i den egna organisationen. När det gäller poliser så utgörs dessa samverkanskontakter ofta av lokalpoliser med god lokal lägesbild och en för polismyndigheten unik förmåga till samverkan. Rollen och intresseområdet gör dock tyvärr ofta att dessa inte sitter med polisens samlade lägesbild. Information från exempelvis underrättelsesektionen, spaningssektionen och grova brottssektionen når typiskt sett inte dessa samverkanspoliser i någon större utsträckning. De som å andra sidan sitter på en position i organisationen så att de i större utsträckning nås av denna samlade information saknar ofta både intresse för, och förmåga att samverka.

Detsamma gäller socialtjänstens medarbetare. Ju mer tid som ägnas åt samverkan enligt rådande organisationsstrukturer, desto mindre tid ägnas åt kärnuppdraget tillsammans med kollegor och chef. Studier har påvisat svårigheten i denna funktion och beskriver det i termer av ett minskande mandat i den egna verksamheten.

För polisens del finns möjligheter att råda bot på detta i den relativt nya områdespolisfunktionen om den tillåts växa och utvecklas till sin fulla potential gällande just operativ samverkan. Av olika anledningar har denna potential ännu inte uppnåtts men trycket är stort på polismyndigheten i denna fråga, varpå förhoppningarna kvarstår.

MVP och normalisering

I samverkansformen MVP eller "Tåget" ligger ett möjligt mervärde i form av motverkande av normalisering och ökad samsyn kring gränsdragning. Yrkesverksamma med hög exponering i aktuella miljöer kan över tid

normaliseras kring exempelvis språkbruk och våldsanvändning och kan på detta sätt bli åskådare som genom tystnad sanktionerar ett våldsbejakande beteende. Här kan skol- och fritidspersonal i vissa områden utgöra yrkesverksamma med just sådan hög exponering. Ett gemensamt ramverk kring gränsdragning och en enighet gentemot ungdomarna påverkar rimligtvis både ungdomarna och de yrkesverksamma.

I relation till behovet av en fungerande informationskedja för adekvata insatser som nämnts tidigare så är samsyn av stor betydelse. Om sändare och mottagare delar referensramar kring det som uttrycks i exempelvis orosanmälningar ökar förutsättningarna för ett effektivt informationsutbyte.

Mellantvång - paragraf 22 eller moment 22?

LVU paragraf 22 ger socialtjänsten möjlighet att genom påtryckningar få till stånd en insats när frivillighet inte finns från början. Frivillighet är centralt för den absoluta majoriteten av socialtjänstens arbete. Motivation och mottaglighet är oftast nödvändiga byggstenar för att insatser och stöd ska få önskad effekt. Paragrafen kan därmed skapa ett slags moment 22 och därmed förbli outnyttjad. Om den enskilde socialarbetaren trots allt hittar ett sätt att nyttja mellantvånget så kan paragrafen i nuvarande lydelse ändå anses tandlös. Påtryckningarna kan inte backas upp av något handfast om de inte ger önskad effekt. Påtryckningar kan således upplevas som tomma hot och därmed förbli verkningslösa (DS 2022:12).

Vistelseförbud

Mellantvång har varit en central fråga i samhällsdebatten på senare år och det är inte orimligt att anta att lagändringar kommer att komma på området. Bland annat har införandet av ett vistelseförbud nyligen utretts där en ungdom av socialnämnden skulle kunna förbjudas att vistas på en viss plats vid en viss tid. I förslaget framgår att polisen skall beredas möjlighet att tillfälligt omhänderta och överlämna ungdomar som bryter mot vistelseförbudet, vilket kan anses vara ett steg bort från tandlöshet. Utredaren och remissinstanserna argumenterade dock emot införandet då det troligtvis inte skulle vara ändamålsenligt. Med sin repressiva ansats menar kritikerna att införandet dessutom riskerar att göra mer skada än nytta i form av försämrade tillit till socialtjänsten (DS 2022:12).

Mellantvång kan som sagt utgöra lite utav ett moment 22 för socialtjänsten. Mottagligheten och motivationen bör dock förstås som föränderlig och påverkansbar. Med erfarenhet av ett gediget motiverande arbete kan mellantvånget möjligen ses som ett ytterligare incitament för alla parter att

arbeta ännu hårdare med mottagligheten. Alternativen vid brist på frivillighet kan, i förhållande till aktuell målgrupp, rimligtvis inte begränsas till att göra ingenting eller att tvångsomhänderta.

Ungdomsövervakning

En ny påföljd vid namn ungdomsövervakning har gett kriminalvården nya befogenheter som berör aktuell målgrupp. Husarrest, fotboja och andra tydliga restriktioner kan åläggas ungdomarna. Dessa mer repressiva åtgärder i kombination med stödande insatser från socialtjänsten ligger i linje med internationell forskning. Eftersom det är en ny påföljd som också initierar nya samverkansytter finns en hel del potential men också utmaningar i en närstående framtid (DS 2022:12).

Riskreducera/Begränsa - nätverkets dynamik och dess betydelse för individen

Genom att förstå hur en individ påverkas av inträdet i ett kriminellt nätverk går det i socialt arbete att vara vaksam på dessa signaler. Med kunskap kan sedan det sociala arbetet anpassas efter förutsättningarna. Inträdet kan förstås som en katalysator där snabba insatser är avgörande för att bryta utvecklingen innan den går för långt.

Det finns en tendens att övertolka och dra slutsatser kring kriminella nätverk som försvårar arbetet med dess individer. Social organisationsteori och begreppet egonätverk kan ge bättre förståelse och förutsättningar för att arbeta med individer som ingår i kriminella nätverk.

Katalysator - Hänger socialtjänsten med?

Inträdet i ett kriminellt nätverk kan ge individen potentiellt positiva effekter, vilka beskrevs som drivkrafter i termer av push-/pullfaktorer i förra avsnittet. Att träda in i ett kriminellt nätverk medför därefter en rad konsekvenser för individen. Det går att benämna inträdet som en katalysator som påverkar kognition, emotion och social arena och som därmed dramatiskt förstärker det avvikande beteendet (Melde & Espensen, 2011).

Risikfaktorer i form av bristande självkontroll och våld som konfliktlösningsmetod kan vara anledningar till att en individ kommer i kontakt med ett kriminellt nätverk. Detta kallas för reaktiva kriminella tankemönster. Nätverket kan i sin tur omvandla detta till ett proaktivt kriminellt tankemönster, vilket innebär att individen lär sig att använda, t.ex. sin våldsanvändning för en på förhand kalkylerad egen vinning. Här tar den kriminella karriären fart och går in i en ny fas (Walters, 2020).

Effekter av inträde

Ökad risk för att bli utsatt för brott är en vedertagen konsekvens av att träda in i ett kriminellt nätverk. Detta är i sin tur starkt sammankopplat med mental hälsa. Det finns dock flera aspekter av mental hälsa i samband med inträdet. Tidigare studier har visat att inträdet på kort sikt kan ha positiva effekter på den mentala hälsan. Bland annat kan det medföra en känsla av säkerhet, tillhörighet och ett ökat självförtroende. Långsiktigt domineras dock studierna av negativa effekter på mental hälsa kopplat till att tillhöra ett kriminellt nätverk. Några exempel på detta är ångest, depression, fientlighet och paranoia (se t.ex. Bacac, DeWitt & Reid, 2021).

Exempel på effekter av inträde

- Ökat risktagande
- Högre grad av självcentrering
- Fler negativa sociala kontakter
- En neutralisering av våld och dess konsekvenser
- Aggressiva konfliktlösningsmetoder
- Ökat avvikande beteende
- Minskning av empati
- Minskning av positiva sociala kontakter
- Förändrad moral
- Förändrad attityd gentemot auktoriteter
- Ökad utsatthet för brott
- Ångest
- Depression
- Fientlighet
- Paranoia

(Wood & Alleyne, 2010, Wu & Pyrooz 2015)

Flertalet studier har påvisat beteendeförändringar som hänger samman med inträdet i kriminella nätverk. Detta kan manifesteras sig på olika sätt, se rutan till höger för några exempel.

Kriminella nätverk eller ego-nätverk - vad har egentligen betydelse för det sociala arbetet?

Genom att studera sociala interaktioner i samband med inträdet får termen nätverk en annan betydelse. Sociala interaktioner är vad som utvecklar och förstärker destruktiva beteenden och med detta menas faktiska interaktioner mellan människor. Genom att göra rekonstruktioner av en individs så kallade ego-nätverk kan man se vilka människor i omgivningen som har en sådan påverkan på individen i fråga. Det blir då även uppenbart hur detta nätverk kan skilja sig från vad som av andra definieras som det kriminella nätverket i fråga. Individerna i dessa miljöer pratar om att även rättsväsendet ofta har fel när de kopplar en gärning till ett nätverk när det i själva verket är ett fåtal individer som utfört gärningen oberoende av nätverket. Läger man till att alla dessa individer har egna ego-nätverk, går det att förstå att dessa nätverk bildar en kedja av sociala kontakter. I denna kedja inbegrips så småningom hela det kriminella nätverket så som det kartlagts och benämns av utomstående. I arbetet med nätverket som helhet men framförallt kring individer i nätverket blir det därför avgörande att genomföra denna typ av rekonstruktion av individens ego-nätverk. Detta nätverk har högre relevans

för individen än det externdefinierade nätverket när det kommer till den sociala interaktionens betydelse. (Roman, Cahill & Mayes, 2021; Brottsförebyggande rådet 2020).

Grad av involvering snarare än att vara medlem eller inte

Ett nätverk kan ha olika nivåer av påverkan på en individ. Det kan därmed vara mer relevant att prata om grad av involvering än ett binärt faktum i att vara med i nätverket eller inte. Genom att undersöka grad av involvering i förhållande till nivå av kriminellt beteende syns ett tydligt samband som hänger ihop med resonemanget om social nätverksanalys enligt ovan. Ju större inflytande som andra individer ur nätverket har på en individ, på bekostnad av inflytande från prosociala kontakter, desto mer kriminalitet (Sweeten et al 2013).

Organisationsförmåga och bristande sådan

Det finns ett samband mellan ett nätverks organisationsförmåga och genomsnittlig längd som individer stannar i nätverket. Lägre grad av organisering i nätverket leder till tidigare avhopp (Leverso, Matsueda 2019). Även faktorer som i hur stor utsträckning en individ identifierar sig med nätverket och dess målsättningar visar sig påverka hur länge individen stannar i nätverket. Forskare undersöker då olika organisationsteorier och hur dessa kan bistå med förklaringar till strukturer i nätverket och dess påverkan på individerna i nätverket. Exempel på organisationsstärkande faktorer är ritualer, symboler, benämning och hierarkisk organisation.

Intervjupersoner ur miljön påtalar hur grad av organisering i miljön, är vad som skapat våldsutvecklingen på senare år. Till skillnad från hur det var för några år sedan så finns idag ingen som bromsar utan var och en tänker för sig själv och låter pistolen tala (Brottsförebyggande rådet 2019).

Broderskap och lojalitet eller svek

Lojalitet har en betydelse, åtminstone i det initiala skedet. Lojaliteten till de man vuxit upp med är obrytbar till en början och tilliten till varandra är direkt avgörande för liv eller död. Därutöver påvisar sentida studier flytande gränser för vad som kan anses vara en kriminell miljö och inte. De individer som begår brott ihop sitter stunden senare och spelar tv-spel och äter ihop. Intervjuade individer är vidare noga med att påtala vad de inte är. De tar tydligt avstånd från organisationer som Hells Angels. De menar att deras gemensamma bakgrund är viktigare än västar och liknande och att dessa typer av organisationer inte har något att hämta i deras hemmiljö där grabbarna är tajta. Dessa lojaliteter skiftar dock snabbt och leder ofta till

svek. Personliga relationer kan leda till konflikter som eskalerar över tid (Brå 2019).

Våldet som kommunikationsmedel

Väl inne i dessa miljöer finns det vissa attribut som har högre värde än andra. När individerna ställs inför tuffa och farliga situationer vaskas riktiga män fram enligt det gängse synsättet i miljöerna. Skammen av att misslyckas och att upplevas som omanlig är här en stark drivkraft till att aldrig backa (Forkby, Kuosmanen och Örnlin, 2019).

Vid en upplevd oförrätt eller kränkning kan detta sätta igång en eskalering. I denna situation får positionering och rykte ett eget liv som kan leva vidare tills att den ursprungliga anledningen till konflikten är nära på bortglömd. Att skjuta någon i denna miljö beskrivs som ett kommunikationsmedel. Genom att skjuta visar man var man står och det kan också vara ett snabbt sätt att stiga i hierarkin, särskilt om man är ny i nätverket. En skjutning kan ge uppskattning och ryktbarhet i omgivningen men detta uppges samtidigt vara en färskvara som klingar av och som hela tiden måste upprätthållas (Forkby, Kuosmanen och Örnlin, 2019; Brottsförebyggande rådet, 2019).

Trauma

Intervjuer ur miljön beskriver till exempel en kontext där en och samma individ varit inblandad i femton skjutningar och varit nära att dö fyra gånger. Denne har sett flera av sina vänner bli sårade eller dö till följd av skjutvapenvåldet. Till slut blir skjutningen det enda verktyget. Det gäller att skjuta först för att inte själv bli skjuten. Miljön bland lokala kriminella nätverk i Sverige idag beskrivs som en alltmer orolig och instabil miljö. Detta både ur ett samhällsperspektiv, men också i individperspektivet i förhållande till hur länge en individ befinner sig i miljön. Att utsättas för denna miljö ger effekter på hjärnan. Utöver risk att utveckla PTSD så påverkas också hjärnans utveckling och vad som utvecklas är då en form av överlevnadshjärna som ständigt söker faror. Livsstilen försätter hjärnan ofta i fight/flight-läge, vilket i längden påverkar hjärnan på flera sätt. Bland annat hämmas utvecklingen av frontalloben som annars tar fart under tonåren och pågår upp till 25-årsåldern. Detta kan exempelvis leda till försämrad impuls kontroll och försämrad planeringsförmåga. Även kommunikationsförmågans utveckling hämmas av livsstilen, liksom förståelsen för det inre känsloliv (Brottsförebyggande rådet 2019; Peplow, 2020).

Projektledarens reflektion och övergång

Inträdet i nätverket sker gradvis och i interaktion med individer i nätverket. Ett mord kan vara vägen in i ett nätverk men tiden direkt efter ett första mord kan vara en turbulent tid. Först när mordet bekräftas av omgivningen, och personen erhåller de positiva effekterna som förväntas, så är cirkeln sluten. Detta i linje med principer kring social inlärning. Ett beteende som ger positiva konsekvenser och uppskattning tenderar vi att fortsätta med och vice versa. I denna turbulenta tid efter ett mord finns alla möjligheter att gripa in innan det så att säga är för sent. Individen har då typiskt sett ingen eller svag grad av involvering i det kriminella nätverket och har inte fått smak på den makt och status som kommer som en följd av mordet.

Socialt arbete med nätverkskriminella – sänka förväntningarna?

När målgruppen befinner sig i fasen efter inträde uppstår en form av mellanrum. Utträdet kan då vara en svårframkomlig väg och utmaningarna i socialt arbete stora. Att motivera individerna till att helt och hållet lämna sin tillvaro i detta skede är ofta svårt men inte omöjligt. Som komplement till detta svåruppnåeliga mål går det även att mäta ansträngningarna i form av en minskning av det dödliga våldet eller i form av att begränsa individens grad av involvering i nätverket.

Samverkan – ännu mer samverkan?

Effektutvärderingar av sociala interventioner i samverkan när det gäller denna målgrupp är komplex materia. Många av de studerade interventionsmodellerna har visat få eller inga positiva effekter i förhållande till kontrollgrupper. Vad som däremot återkommer är några generella förutsättningar som krävs för skapandet av en fungerande och nödvändig samverkansform kring målgruppen. Dessa förutsättningar utgörs exempelvis av en långsiktig förankring av arbetet i form av organisatoriskt och politiskt stöd. Vad man vidare funnit framgångsrikt bland dessa studier var kännedomen som kom av att samverka lokalt kring problembilden. De olika perspektiven i samverkan gav också en större förståelse för komplexiteten i nätverket och hur det påverkar dess individer. Det finns också stöd, åtminstone internationellt, för att påtryckningar kan ha effekt på just våldets omfattning och graden av involvering (se t.ex. Socialstyrelsen 2012; Pyrooz et al 2019; Cirko et. al. 2020).

GRID

The gang reduction initiative i Detroit (GRID) är ett program där man har kombinerat olika professioner i skraddarsydd insatser. Utöver offentliganställda socialarbetare, psykiatriker och dylikt har man

inkorporerat kunskap från gatan i form av uppsökare med upplevd legitimitet hos målgruppen.

Insatsen har genomgått en rigorös utvärdering som visar på lovande resultat. Dock är det för tidigt att dra några långtgående slutsatser eftersom denna första utvärdering gjorts efter att insatserna endast pågått i ett halvår. (Pyrooz et al 2019).

GVI

Group violence intervention (GVI), även omnämnd som Sluta skjut i svensk kontext, är en modell som bygger på samverkan mellan polis, socialtjänst och frivård. Enligt modellen sker en kartläggning av nätverken, varefter företrädare för nätverken kallas in till ett gemensamt så kallat Call in. Företrädarna får då höra olika perspektiv på det dödliga våldet och får en bild av ett samlat fördömande från samhället. Till detta läggs vad som kallas fokuserad avskräckning, vilket består i att polisen varnar för rättsliga konsekvenser för nätverket om det inte sker en förändring. Tanken är sedan att företrädarna efteråt ska föra budskapet vidare så att det får effekter i nätverket i sin helhet. Interventionen innehåller därutöver också information om stödet som finns att få, primärt från socialtjänsten. Till modellen hör även hembesök enligt vad som kallas Custom notification, där polis och ibland socialtjänst åker hem till individer och framför liknande budskap som vid call in (Hedlund 2021; Ivert & Mellgren 2021; Ivert, Mellgren & Nilsson 2020).

Modellen är utvärderad både organisatoriskt och resultatmässigt. I amerikansk kontext har flera aspekter av modellen utvärderats. Bland annat har man funnit att det tog tre år längre att lagföras igen efter ett call in än för kontrollgruppen som inte kallades in (Cirko et. al. 2020). Dock är det värt att ha med sig i sammanhanget att denna avskräckande effekt inte fullt ut går att översätta i en svensk kontext med anledning av annorlunda lagstiftning. I amerikansk kontext går det exempelvis att hota med att applicera federal lagstiftning med avsevärt större konsekvenser än vad individen är van vid. Ett motsvarande system finns inte i Sverige, vilket skulle kunna ha en betydelse för den avskräckande effekt som åsyftas (Hedlund 2021; Ivert & Mellgren 2021; Ivert, Mellgren & Nilsson 2020).

Utvärderingar som gjorts av strategin i Sverige visar dock att modellen går att applicera på en svensk kontext och de visar dessutom på lovande effekter. En fokuserad repressivitet antas ha liknande effekt som federal lagstiftning och anses därmed fungera i kombination med stödet som erbjuds. På

liknande sätt som vid studien av GRID finns dock problem med att säkerställa resultaten oberoende av andra möjliga påverkansfaktorer (Hedlund 2021; Ivert & Mellgren 2021; Ivert, Mellgren & Nilsson 2020).

Trefas

Trefas tillämpas i Stockholm och utgörs av ett förstärkt samverkansforum mot skjutvapenvåld mellan polis, socialtjänst och frivård. Polisen kartlägger nätverken och dess våldsdrivande individer och delar regelbundet denna information i form av en lägesbild. Informationen lämnas efter en behovsprövning enligt generalklausulen OSL 10 kap. 27§. Syftet är att förhindra skjutningar och minska våldet i miljöerna. Till modellen hör en förstärkt samverkan kring såväl fokuserat repressivt arbete mot individerna som ett stödjande och motiverande arbete. Vilken typ av arbete och i vilken omfattning det bedrivs mot varje individ styrs av handlingsplaner som bestäms gemensamt i samverkan. Varje enskild individ erhåller information om avhopparstöd. Lokal avhopparsamordnare gör samtidigt en bedömning av individärendet utifrån sitt uppdrag, vilket utgör en av komponenterna i handlingsplanen (Stockholms Stad, Kriminalvården, Polisen 2022).

Trefas genomgår för stunden en utvärdering via STAD.

Projektledarens reflektion och övergång

”Samverka så in i helvete”

Citatet är namnet på ett poddavsnitt och är taget ur denna samverkanskontext. Att arbeta med denna målgrupp innebär att förutsättningarna ständigt genomgår hastiga förändringar. Hotbilder kommer och går, nya mord och hämndaktioner väntar runt hörnet, information av betydelse för mordplaner kan ha stora pengavärden på gatan. En individs rörelsemönster kan vara livsavgörande. Polisen har kompetens när det kommer till säkerhet men saknar stödinsatser och särskild kompetens i motivationsarbete. Socialtjänsten har både verktyg och kompetens i dessa delar men är i behov av polisen för att kunna bibehålla säkerheten i sitt arbete. Denna typ av samverkan kräver ett rejält mått av samarbete och att faktiskt göra jobbet tillsammans, vilket citatet illustrerar (Socialtjänstpodden, 2018).

Kontextuella åtgärder

Eftersom det kriminella nätverket ofta är väldigt lokalt förankrat så kan en flytt av hela familjen ifråga vara ett sätt att bryta med situation och kontext. Detta kan göras helt med familjens egna förutsättningar, helt på socialtjänstens bekostnad eller något alternativ däremellan.

Angelägenhetsgraden föranleder extraordinära metoder och mellankommunalt samarbete.

För att bryta med kontexten kan det möjligtvis räcka med ett skolbyte och byte av fritidssysselsättning tillsammans med en gedigen multimodal stödinsats, förutsatt att individen fortfarande går i skola.

Dessa varianter får utgöra exempel på kontextuella insatser som går att uppnå genom omfattande motiverande samverkansarbete med vårdnadshavare och individ.

Utanför individen kan dessutom lösningen ligga i att påverka den eller de individer som finns på andra sidan av kriminaliseringsprocessen: kompisar, släktingar eller ofta äldre individer i omgivningen som är direkt avgörande för en individs grad av involvering och våldsbenägenhet. Om socialtjänstens verktygslåda inte är tillämpbar för detta kan må hända polisens eller frivårdens verktygslådor vara det.

Tvång

Att tvångsomhänderta en ungdom har sedan länge varit en sista utväg då resultatet sällan leder till det bättre. Det ska dock sägas att man då har undersökt en bredare population än den som står i fokus i den här rapporten. Ungdomar som befinner sig i kriminella nätverk med allt vad det innebär, utgör en liten men speciell målgrupp. Dödligt våld är en tidsfråga i denna miljö såsom den ser ut idag. Ställt i förhållande till döden får tvångsomhändertagandets effekter en annan betydelse. Socialtjänsten och socialnämnden är inte obekant med tvångsomhändertaganden och drar sig heller inte för att fatta sådana beslut vid behov. Således är tvångsomhändertaganden av individer i kriminella nätverk inte heller kontroversiella. Däremot förutsätter ett sådant beslut ett informationsunderlag och en lägesbild som påtalar behovet och utesluter andra möjligheter. Viktigt i sammanhanget blir då kommunikationen. Involvering i ett kriminellt nätverk, nätverkets dynamik och individens roll i detta kan vara viktiga aspekter att få information om. Därutöver kan förekomst av en viss typ av kriminalitet associerad med kontexten vara av vikt för att förstå sammanhanget och eventuell hotbild. Destruktivt umgänge och kriminalitet är nämligen inte faktorer som historiskt eller generellt sett föranleder omedelbara tvångsomhändertaganden. Att hitta gemensamma referensramar i informationsutbytet blir återigen avgörande, i detta fall på liv och död.

I samverkan kan det vara av värde att påtala möjligheten till tvång även för individer mellan 18 och 20 år. För polisen så finns krav men också möjlighet till orosanmälan enligt SoL 14§ när det gäller individer upp till 18 år. Därefter försvinner både kravet och möjligheten som detta innebär. Dock finns möjligheter enligt andra lagrum och tillvägagångssätt för polisen att dela information till socialtjänsten som kan föranleda ett tvångsomhändertagande. Detta kräver dock samverkan och lösningsfokus i brist på formella och vedertagna tillvägagångssätt.

Tvångsomhändertaganden i denna målgrupp är även detta särskilt komplext. Rymningsrisk samt hot mot personal och dylikt bör beaktas. Det är viktigt att analysera våldskapaciteten bakom eventuella hot och påtryckningsförsök. Det finns här stora skillnader exempelvis mellan släktbaserade och territoriella nätverk, likväl som skillnader som beror på hur involverad individen är i ett kriminellt nätverk.

Ett tvångsomhändertagande bör vidare ses endast som ett komplement till insatser enligt ovan och inte ersätta något annat.

Den kunskapsbaserade paradoxen

Att det sociala arbetet ska bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet är inte helt okomplicerat när det kommer till aktuellt samhällsproblem och aktuell målgrupp. En bokstavstolkning av detta kan föranleda en passivitet i brist på just forskning och evidens. Socialtjänsten har länge ifrågasatts från olika håll när avvikelser gjorts, vilket över tid kan förstärka det administrativa och mer rigida förhållningssättet enligt tidigare resonemang. När det gäller den allra mest komplexa målgruppen kan detta leda till passivitet. Detta kan särskilt tänkas påverka förhållandet till sekretess, pragmatiska insatser, kartläggning, arbete med fokusindivider och repressiva åtgärder. Här går det dock att hävda att det finns forskning och beprövad erfarenhet att tillgå i förhållande till målgruppens olika behov. Det finns dock inte paketerat i form av en universell, evidensbaserad insats. Med ett kunskapsbaserat förhållningssätt och en kunskapsbaserad process är det dock möjligt att göra en egen kreativ och flexibel komponering av insatser i samverkan och med grund i den lokala eller individuella problembilden. Ett mer offensivt eller framåtlutat förhållningssätt bör ställas i förhållande till vad effekten blir av passivitet eller att fortsätta på samma sätt som tidigare när det gäller just denna målgrupp.

Avhoppare - När blir man en sådan?

Att stödja en individ i processen att lämna ett kriminellt nätverk är ett gediget arbete som ofta kräver långa, kostsamma och omfattande insatser. Det finns mycket kunskap om drivkrafter i processen och vad som karaktäriserar ett gott socialt arbete på området. Dock hämmas detta av definitioner och ekonomi. Kunskapen som finns är på sätt och vis universell och gör inte skillnad på om en individ uppfyller kriterierna för att vara en avhoppare eller inte. Lika lite påverkas behovet av huruvida målgruppen är definierad i socialtjänstlagen eller inte. Byråkrati är i vissa fall avgörande för om individen erhåller stöd eller inte och i värsta fall om individen överlever eller inte. Socialtjänsten har det yttersta ansvaret för kommunens invånare och har ett ansvar att förvalta i förhållande till aktuell målgrupp.

Generella trender

Majoriteten av nätverkskriminella individer befinner sig i den miljön i ett till två år och lämnar därefter nätverket, ofta av anledningar som går att härleda till personlig mognad. En stor andel avhoppare har kunnat lämna sina nätverk utan repressalier (se t.ex. Berger, Abu-Raiya et. al. 2016; Pyrooz och Decker, 2011).

Kopplingen till kriminella nätverk sammanfaller i tid ofta med att kriminaliteten dyker upp i en människas liv. Likaså sammanfaller lämnandet av nätverket i tid med när en individ typiskt sett slutar att begå brott. Anledningarna till att lämna ett nätverk och att sluta begå brott påminner om varandra och redogörs för i kommande stycke. Värt att nämna är dock att lämnandet av nätverket innefattar några ytterligare mekanismer. Det går också att tänka sig att en individ kan lämna nätverket utan att lämna en kriminell livsstil. De båda sitter således inte ihop (Roman, Cahill & Mayes 2021).

Push-/pullfaktorer – Vad påverkar individens livsavgörande beslut?

Faktorerens betydelse kan variera över tid. De faktorer som initierade ett avvikande beteende behöver inte vara samma som de som senare upprätthåller det avvikande beteendet. Status, pengar, spänning och liknande är svåra faktorer att ersätta med konventionella metoder. Betydelsen av dessa faktorer minskar dock under tiden i nätverket till förmån för andra värden som är lättare att tillgodose genom socialt arbete. Ett avhopp är samtidigt förknippat med ensamhet och depression, vilket är en försvårande faktor som snarare verkar åt motsatt håll. Se tabellen till höger för en samling av kända push-/pullfaktorer (Andershed & Andershed, 2019; Forkby, Kuosmanen och Örnlinde, 2019; Decker, Melde, & Pyrooz, 2012; Densley, 2015; Howell & Griffiths, 2015; Klein & Maxson, 2006; Nugent & Schinkel 2016).

Push-/pullfaktorer

- Personlig mognad
- Föräldraskap
- Stabilt förhållande
- Nätverket och kriminaliteten hamnar i vägen för framtiden
- Hot och våld
- Hot om repressalier från rättsväsende
- Desillusion
- Oförenliga roller
- Stress och utbrändhet
- Medlidande och ånger
- Brottutsatthet
- Religiös uppenbarelse
- Sysselsättning
- Prosocialt sammanhang
- Stadig relation
- Militärtjänstgöring
- Flytt
- Missbruk
- Återkommande poliskontroller

Faktorernas betydelse för avhopparen i fråga tycks korrelera med Maslows tankar om grundläggande mänskliga behov där faktorer kopplade till trygghet och säkerhet och tak över huvudet kommer först (Berger, Abu-Raiya 2016).

Nybliven förälder

Vissa faktorer utgörs av omständigheter som inte går att påverka utifrån ett socialt arbete, exempelvis föräldraskap. De som blir föräldrar för första gången tenderar, så till vida att de hänger sig i någon mån åt sitt föräldraskap, att sluta begå brott och lämna kriminella nätverk (Pyroos 2017). Dessa typer av faktorer är svåra för yrkesverksamma att påverka men redogörs ändå för i syfte att medvetandegöra deras betydelse.

Processen – När blir man en avhoppare?

Ett avhopp utgörs av en process snarare än ett ögonblick av avståndstagande. Denna process går att förstås med hjälp av olika faktorer kopplade till olika faser i processen. Processen går att dela in i åtminstone fyra faser. Den första fasen inbegriper tvivel kring livsstil och vägval i livet. Nästa fas kan förstås som en balansgång mellan identiteter och roller i det gamla och det potentiellt nya livet. Den tredje fasen innefattar en form av vändpunkt i denna balansgång när fördelarna med att lämna väger över. Den fjärde och

sista fasen handlar om manifestering och acceptans av den nya tillvaron, en slags långvarig identifieringsprocess i den nya tillvaron (Decker, Pyrooz & Moule 2014; Berger, Abu-Raiya et. al. 2016).

Trigger - Vänta på motivation eller agera proaktivt?

En femte fas kan ibland krävas för att initiera processen. Den infaller då först av alla och inbegriper någon form av trigger, d.v.s. processen är inte helt självinitierad utan triggas igång av något som händer. Det kan vara hot och våld, fängelsestraff eller liknande. Det går att se att grad av inblandning i nätverken korrelerar med behovet av en trigger för att initiera processen. Individer med mer omfattande och långvarig inblandning i nätverken är i större behov av en trigger än individer i mera perifera positioner. En ytterligare skillnad kopplat till graden av inblandning i nätverken är att ju högre grad av inblandning, desto viktigare blir det med pushfaktorer. Det innebär att faktorer som försvårar rådande livsstil har större betydelse för frånträdet än faktorer som lockar med ett konventionellt liv. De mest framträdande pushfaktorerna (tillika triggers) har visat sig vara hot och våld, hot om rättsliga påföljder samt desillusion och utbrändhet. Desillusion i detta sammanhang innebär en känsla av att livet i det kriminella nätverket inte gav det man trodde att det skulle ge. De initiala drivkrafterna och lockelserna övergår i besvikelser. Tillhörigheten till gruppen är en fasad och det finns inte någon riktig samhörighet och lojalitet inom nätverket, vilket ofta kan uppdagas och tydliggöras genom någon form av incident (Forkby, Kuosmanen och Örnlin, 2019; Brottsförebyggande rådet, 2019; Brottsförebyggande rådet, 2016; Berger, Abu-Raiya et. al. 2016).

Projektledarens reflektion och övergång

Intervjustudier visar att majoriteten av individerna i dessa miljöer mår dåligt och önskar ett annat liv. Yrkesverksamma vittnar om att nära på samtliga vill bort därifrån men att det finns andra intressen eller begränsningar som motverkar. Det kan vara en rad olika anledningar som tillsammans kvarhåller individen i en miljö som denne mår dåligt av och önskar komma bort från. De kriminella tankemönstren som nämnts i tidigare avsnitt kan här försvåra individens förutsättningar att komma fram till ett sådant beslut. Begreppet sjukdomsinsikt i förhållande till missbruk kan vara behjälpligt för att förstå hur begränsad självinsikt hos individen kan utgöra ett stort hinder för att lämna. Om det ligger i samhällets intresse att dessa individer lämnar sin livsstil bör arbetet därmed innefatta en uppsökande och motiverande aspekt.

Hög hotbild

Att majoriteten av avhopparna har kunnat lämna sitt kriminella nätverk utan repressalier sätter hotbilden i ett särskilt ljus. Dels påvisar detta inaktualiteten i definitionen av en avhoppare vilket beskrivs i kommande stycke, dels öppnar det upp för en komplexitet i begreppet hög hotbild av betydelse för insatsen.

Vissa individer har höga hotbilder som kommer att följa dem resten av livet och som inte heller minskar nämnvärt med fysisk distans. Några hotaktörer kan anses vara särskilt kapabla att söka upp och agera även över tid och med nationell och internationell täckning.

Andra individer har en hög hotbild för att de befinner sig i en särskild kontext. Den behöver då inte vara personlig utan stannar i kontexten om en individ väljer att lämna. Eventuella hotaktörer kommer inte leta efter just den individen. Vissa hotaktörer kan dessutom utgöras av enskilda individer vars konflikter inte överförs till andra i nätverket. Hotbilder från sådana hotaktörer blir därmed inte särskilt varaktiga över tid och får inte heller särskilt stor geografisk räckvidd.

De nya avhopparna

Rimligtvis finns ett samband mellan organisationsförmåga och ovan beskrivna ytterligheter som ryms inom begreppet hög hotbild. Att nätverken blir allt mer oorganiserade kan få följd effekten att hotbilderna blir mindre varaktiga över tid och rum. Detta skulle i så fall få konsekvenser för insatserna i form av minskat skyddsbehov.

Socialt arbete med avhopp – möjligheter och ansvar i det sociala arbetet

En medvetenhet om push-/pullfaktorer och en nyfikenhet inför avhopparens individuella sammansättning av faktorer skapar grunden för det sociala arbetet. En förståelse för processens komplexitet borgar för en lyckad insats.

Det sociala arbetets betydelse för avhopparprocessen har undersökts i ett fåtal studier i Sverige. Passus avhopparverksamhet är utvärderad tillsammans med några sociala insatsgrupper och konsultationsteamet i Malmö. Bland dessa utvärderingar tillsammans med internationella studier och nationella rekommendationer återfinns ett antal faktorer som anses ha en särskild betydelse för processen. Rutan till höger listar rekommendationer från ett antal studier. Faktorerna listas utan inbördes ordning och de flesta är ej effektutvärderade (Forkby, Kuosmanen och Örnlinde, 2019; Brottsförebyggande rådet 2016; Andersson, 2015; Alstam, Forkby & Holm 2021).

Operativa framgångsfaktorer för socialt arbete med avhoppare

- Förstärk prosociala sammanhang
- Multimodal insats
- Långvarig insats
- Intensiv insats
- KBT-baserad behandling
- Skräddarsytt stöd
- Hjälpt med flytt
- Arbeta med såväl individ som grupp
- Professionalitet och kunskap hos personal
- Engagemang utöver det förväntade hos personal
- Motståndskraft mot manipulation hos personal
- Relaterbar personal
- Hjälpt till arbete
- Uppsökande arbete i samband med möjlig trigger
- Förstärk desillusion
- Jobba med maskulinitetsnormer
- Kunskap om lokala gäng och deras dynamik
- Förankra förändringsprocess i delmål
- En individuell plan som löpande revideras

Studier visar betydelsen av intensiva, multimodala och uthålliga insatser. Ett avhopp innebär en omdaning av den personliga identiteten, vilket är en komplicerad process som tar tid. Detta gäller alltifrån tankemönster till den sociala tillvaron. Processen beskrivs ofta som ickelinjär. Individerna vandrar mellan de fem stegen som beskrevs tidigare och mer än ett ”återfall” är inte ovanligt (ibid).

Maskuliniteten tycks ha stor betydelse för identitetsprocessen för avhoppare. Att hitta sätt att arbeta med och omsätta maskuliniteten i legala former är en väl beprövad metod för att stegvis omvandla hypermaskulinitet till en mer öppen form som passar in i ett mer jämställt, konventionellt samhälle (Forkby, Kuosmanen och Örnlinde, 2019; Brottsförebyggande rådet 2016).

Bland offentliga utredningar, styrdokument och annat liknande material finns en del processuella framgångsfaktorer att ta del av. Se rutan till höger för en samling av dessa rekommendationer (Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse, Polisen, Socialstyrelsen 2021; Brå 2016; Alstam, Forkby & Holm 2021).

Processuella framgångsfaktorer för socialt arbete med avhoppare

- Fokus på målgruppen
- Snabb handläggning
- Rutiner för handläggning
- Rutiner för samverkan
- Detaljerade samverkansöverenskommelser i frågan
- Gemensam lägesbild mellan inblandade aktörer
- Gemensam definition av målgrupp
- Socialtjänstpersonal med avhoppare som huvudmålgrupp
- Kunskapsbaserat arbete
- Tillgänglighet
- Uppsökande och tillgängliggörande arbete
- Politiskt prioriterad fråga

Behandling - Vad tycker sig avhopparen ha behov av och vad tycker socialarbetaren?

När det gäller generellt återfallsförebyggande arbete till skillnad från avhopparverksamhet finns en hel del att luta sig mot även i förhållande till en svensk kontext. Riskfaktorer för återfall sammanfaller väl med push/pullfaktorer kring avhoppet enligt ovan och behandlingsrekommendationerna riktade mot dessa riskfaktorer berör aspekter som påtalats som viktiga även i avhopparverksamhet. Se rutan till höger för de så kallade "central eight" (Lardén 2020; Bonta & Andrews, 2017).

Riskfaktorer för återfall i brott

- Antisocial historia
- Prokriminella attityder och värderingar
- Prokriminellt umgänge
- Antisocialt personlighetsmönster
- Missbruk och beroende
- Instabilitet i familj och relationer
- Avsaknad av yrke och studier
- Avsaknad av meningsfull fritid och avkoppling

Återfallsförebyggande arbete genom KBT-baserad behandling har stöd i evidens när det kommer till kriminaliteten. Det handlar bland annat om arbete med tankemönster och färdighetsträning riktat mot centrala och påverkansbara riskfaktorer. Vad som kännetecknar detta arbete är att alla kan förändras. Även den mest svårarbetade psykopaten går att stötta mot en positiv beteendeförändring. När det gäller individer i kriminella nätverk erbjuder Kriminalvården ett specifikt, individuellt och flexibelt behandlingsprogram vid namn Entré (Lardén 2020; Kriminalvarden.se).

Gällande individer med hög risk för återfall i brott kan det krävas mellan 200 och 300 timmars behandlingsarbete för att uppnå en minskad återfallsrisk. Samtidigt visar intensiva behandlingar gällande individer med låg risk närmast på negativa resultat, vilket med tydlighet påvisar betydelsen av att förhålla sig till principerna om risk, behov och mottaglighet (Andrews & Dowden, 2006; Lovins, Lowenkamp, Latessa, & Smith 2007; Bourgon & Armstrong, 2005; Makarios, Sperber, & Latessa, 2014).

Frivården har en systematik i det generella klientarbetet som kallas Krimstics. Syftet med detta är en strävan efter att all klientkontakt ska knytas till principerna om risk, behov och mottaglighet för att uppnå bäst effekt av hela insatsen. Vidare bistår konceptet ”kompetent klientnära arbete” med rekommendationer när det gäller relationsaspekten i arbetet med målgruppen, se rutan till höger (Lardén, 2020).

Kompetent klientnära arbete

- Effektiv användning av auktoritet (inte missbruka sin ställning men inte heller försöka bli kompis, bestämd men rättvis)
- Adekvat modellering och förstärkning av attityder och beteenden (förstärk positivt beteende genom ord och föredöme samt sätt gränser med förklaring)
- Färdighetsträning och problemlösning
- Effektiv användning av samhällets resurser (informera om och bistå i kontakt med relevanta aktörer)
- Kvalitet på interpersonella relationer mellan klienter och personal (varm, öppen, engagerad, professionell, äkta)

Styrande direktiv - en förlegad historia under omarbetning

Rådande definition av en avhoppare lyder:

”En person som väljer att lämna en kriminell gruppering, nätverk eller organiserad brottslighet och som därför riskerar att bestraffas för sitt utträde och därmed har en latent eller konkret hotbild kopplad till sig” (Polisen, 2022).

Definitionen har i huvudsak formulerats av polisen som också erhåller medel för avhoppare. För att kommuner eller fristående avhopparverksamheter ska erhålla ersättning via dessa nationella medel krävs att man av polisen stämmer in på definitionen. Därutöver skall man vara motiverad, ha ett skyddsbehov samt lämna samtycke till informationsutbyte och underteckna en överenskommelse om villkor. Numera behöver man inte längre vara 18 år för att inrymmas i definitionen.

Avhoppare enligt dessa kriterier medför prioritet, ekonomi, resurssättning, samverkansöverenskommelser o.s.v. Någon liknande definition med tillhörande direktiv finns inte för målgruppen som faller utanför dessa

kriterier (Polisen 2022; Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse, Polisen, Socialstyrelsen, 2021; Strömberg, 2022).

Sentida publikationer och aktuella uppdrag

Två nationella uppdrag inom området har nyligen avslutats och lämnat plats för ett tredje som alltså pågår i samarbete mellan Polisen, Socialstyrelsen, Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse. Ett antal del- och slutredovisningar av dessa uppdrag lyfter fram centrala aspekter av det sociala arbetet men ger också en fingervisning om vad som är på gång när det gäller nationella direktiv (Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse, Polisen, Socialstyrelsen, 2021; Strömberg 2022; Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse, Polisen, Socialstyrelsen, 2022).

Ny definition av avhoppare?

Bland annat har det här diskuterats en bredare definition av avhoppare där ett förslag lyder:

”en individ som väljer att lämna en kriminell eller våldsbejakande extremistisk miljö eller gruppering och som bedöms vara i behov av samhällets stöd och/eller skydd för att fullfölja detta. Det kan även avse en individ som har behov av samhällets stöd och skydd för att lämna en hederskontext.” (Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse, Polisen, Socialstyrelsen, 2021).

Avhopparverksamhet - vad är det?

Utöver detta definieras i dessa uppdrag avhopparverksamhet som:

”en strukturerad verksamhet med det huvudsakliga syftet att genom olika insatser stödja individer att lämna en kriminell eller våldsbejakande extremistisk miljö eller gruppering” (Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse, Polisen, Socialstyrelsen, 2021).

Dessa definitioner är dock fortfarande under beredning och det väntas komma klargöranden och riktlinjer i ett metodstöd så småningom. I samband med detta har Socialstyrelsen i uppdrag att ta fram en ändamålsenlig uppföljningssystematik och kunskap på området ska framöver presenteras via Socialstyrelsens metodguide (Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse, Polisen, Socialstyrelsen, 2022).

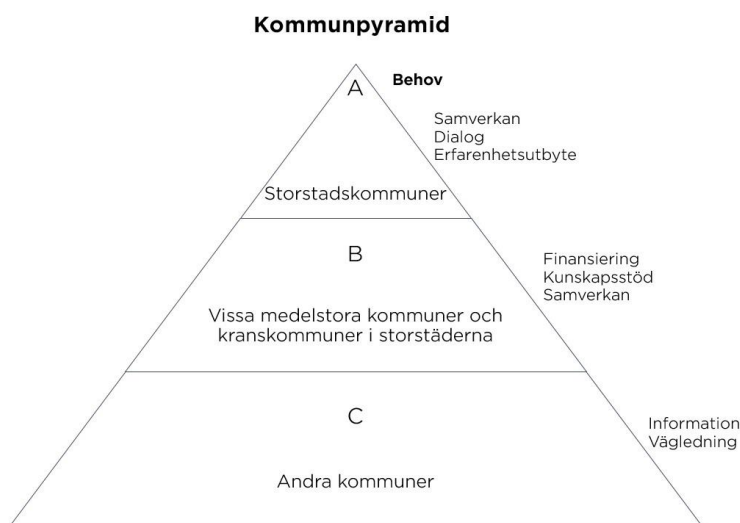
Stefan Strömberg har fram till september 2022 agerat som nationell samordnare för att stödja detta utvecklingsarbete samt ha en sammankallande funktion. I detta uppdrag har en nationell kartläggning genomförts med tillhörande diskussion. Brister som lyfts gäller då bland

annat struktur, kontroll av fristående avhopporganisationer, uppsökande arbete och snabbhet i processen. Stefan delar in behov och förutsättningar för landets socialtjänster i tre nivåer, se Figur 4 (Strömberg 2022).

Värt att nämna i sammanhanget är att samtliga kommuner som kartlades hade egna kommunala avhopparverksamheter i enlighet med definitionen ovan.

Figur 4. Kommunpyramid.

Vad som komma skall

Socialtjänstens ansvar

Strömbergs rapport gör gällande att ingen omfördelning av roller bedöms vara relevant. Socialtjänsten är den aktör som har kunskapen och mandatet att jobba med målgruppen och ska därmed fortsätta med detta. Övriga aktörer har samtidigt sitt ansvar i frågan och nyckeln till framgång anses vara lokal samverkan mellan primärt socialtjänst och polis. Strömberg går in på skillnaderna mellan avhopparverksamhet och metoder som GVI och TREFAS och menar att det finns en skillnad i tidsaspekten. GVI och TREFAS präglas enligt Strömberg av ett behov av snabba resultat medan avhopparverksamhet bygger på långsiktigt arbete med den enskildes motivation. Han påtalar också företrädet av motiverande arbete framför ett konfrontativt just med tanke på motivationen som den springande punkten för ett lyckat avhopp (Strömberg 2022).

Polisen får nationellt samordningsansvar

Samordnande myndighet ska alltjämt vara polisen men med utökat ansvar i att leda ett samordnat arbete även på nationell nivå. Gällande finansiering kan sägas att polisen föreslås fortsättningsvis erhålla huvudmedlen för vidare

distribution i avhoppärenden. Gällande definitioner av målgruppen förordas en bredare definition för att inte utesluta viktiga delar av målgruppen (Strömberg 2022).

Externa avhopparorganisationer

Slutligen diskuterar Strömberg frågan om upphandling av avhopparorganisationer och menar att det behöver tillsättas en utredning som ser över om det behövs någon reglering av externa aktörer och hur upphandlingen ska gå till. Han påtalar vikten av kontroll och uppföljning med tanke på komplexitet och hotbild kring individerna. Han menar att i avvaktan på detta finns det redan mycket för kommunerna att göra. Han lyfter avtalsituationen som en möjlighet att avtala om långtgående möjligheter till kontroll, uppföljning och revision och lyfter att vissa kommuner redan kommit långt i detta och att ett kunskapsutbyte skulle vara på sin plats (Strömberg, 2022).

Projektledarens reflektion

Den nya socialtjänstlagen föreslås som bekant innebära större fokus på tre huvudteman: förebyggande, kunskapsbaserad och tillgänglig.

Motiverande arbete

När det gäller aktuell målgrupp talar detta sammantaget för ett riktat uppsökande arbete för att få individer i kriminella nätverk att hoppa av. Angreppssättet är förebyggande i förhållande till ytterligare brottslighet. Insatser och stöd har möjlighet att bli så tillgängligt som möjligt när socialarbetare söker möta målgruppen utifrån dess förutsättningar. Kunskap om processen gör gällande att tankeprocessen pågår en tid innan individer typiskt sett lämnar nätverket. Detta utgör en tid där individen är påverkbar i högre utsträckning. Att då erbjuda ett behovsbaserat stöd i enlighet med forskning, är så kunskapsbaserat det kan bli (detta så till vida att det sker med grund i ett gediget förarbete, med dokumentation och uppföljning).

Fokusindivider och individanpassat arbete

Ju lägre grad av inblandning, desto snabbare lämnar individerna nätverket. I vilken grad individ och nätverket har gemensamma mål och drivkrafter har också betydelse för hur länge individen stannar i nätverket. De mest involverade kräver många gånger en trigger i form av pushfaktorer för att processen kring utträde ska inledas. I ett kartläggande arbete i samverkan bör det gå att finna individer som är mottagliga för motiverande arbete och som således går att påverka mot ett avhopp. På samma sätt bör det gå att med gemensamma verktyg skapa pushfaktorer som initierar processen även hos

de mest involverade individerna, som dessutom kan vara nyckelindivider för sin omgivning. Även i detta arbete kan socialtjänsten ha outnyttjade verktyg att tillgå exempelvis i form av översyn av ekonomiska bidrag till individen och dennes omgivning.

Bedömning av avhoppare

Den polisiära bedömningen av huruvida en individ är att anse som en avhoppare eller inte är en vansklig historia. Inte nog med att individen ska uppfylla kriterierna enligt tidigare avsnitt –dennes umgänge ska även definieras som ett kriminellt nätverk i enlighet med kriterierna för ett sådant. Med tanke på den sentida förskjutningen i målgruppens ålder och i nätverkens grad av instabilitet så går det att identifiera ett antal försvårande omständigheter kopplat till denna bedömning.

Polisen kan endast bedöma det material som finns att tillgå. Gällande äldre livsstilskriminella och varaktiga kriminella nätverk finns ofta ett gediget material att nyttja vid bedömningen. Detsamma gäller inte den yngre populationen i löst sammansatta konstellationer. Om inga sådana underlag finns är presumtionen att individen i fråga inte är att anse som en avhoppare. Många gånger sammanfaller individers uppgivna behov av att hoppa av med polisens bild men med beaktande av ovanstående kan det vara olyckligt att jämställa individers behov med den polisiära bedömningen.

Del 2. Nulägesbild, förutsättningar och behov av utveckling av avhopparverksamheter i nordvästkommunerna

Inledning

Här redovisas en kartläggning av nordvästkommunernas befintliga avhopparstöd och de behov av stöd för att utveckla av kommunernas avhopparverksamhet som uttryckts av representanter från kommunernas socialtjänst.

Syfte och frågeställningar

Syftet med kartläggningen var att få inblick i det befintliga stödet som erbjuds avhoppare i de åtta kommunerna, samt att identifiera kommunernas behov av och förutsättningar för att kunna utveckla sin verksamhet.

Frågeställningarna som kartläggningen baserats på är:

- Vilka insatser för avhoppare finns i dagsläget i kommunerna?
- Hur ser befintlig samverkan med andra aktörer ut vad gäller stöd för avhoppare?
- Vilka problem, förutsättningar och behov identifierar representanterna för socialtjänsten att de har med avseende på utveckling av avhopparverksamheten?

Genomförande av kartläggningen

Frågeformulär

Tidigt i projektet skickades ett frågeformulär ut till kommunrepresentanterna i berednings- och arbetsgruppen där de ombads besvara frågor om sina respektive kommuners befintliga stöd för avhoppare. Följande frågor skickades ut (svaren redogörs för i resultatdelen):

- Vilka insatser finns i er kommun?
- För vilka målgrupper finns det insatser?
- Vilken funktion ansvarar för insatserna?
- Hur upplever ni att insatserna fungerar?²
- Hur ser befintlig samverkan med andra aktörer ut?

---

² Denna fråga har kommunerna ansett vara svår att besvara eftersom de hittills haft så få ärenden. Vi valde därför att istället fråga om individuppföljningar, något som samtliga nordvästkommuner gör.

Kartläggningsseminarier

FoU Nordväst har under våren 2022 arrangerat två kartläggningsseminarier för de chefer och handläggare i ägarkommunerna som inom projektets avhoppardel utsetts till representanter för beredningsgrupp och arbetsgrupp. Under kartläggningsseminarierna har deltagarna fått diskutera och definiera sina kommuners förutsättningar, utmaningar och behov i relation till avhopparstöd, som ett led i att identifiera lämpliga avgränsningar och fokusområden för projektet i helhet. Under seminarierna har deltagarna också fått diskutera avhoppare och avhopparstöd kopplat till specifika fallbeskrivningar från polis och socialtjänst. Under det första seminariet var fallbeskrivningarna kopplade till projektledarens arbete som polis; under det andra seminariet medverkade en person från SIG Rinkeby/Kista Stadsdelsförvaltning som bidrog med ytterligare en fallbeskrivning från sin verksamhet inom socialtjänsten.

Seminarierna var uppbyggda kring två block. Det första blocket utgjordes av en gruppdiskussion baserad på följande frågor:

- Utifrån de insatser och förutsättningar ni har (och inte har) i dagsläget – vilka är era främsta behov framåt?
- Finns det saker ni själva kan göra inom kommunen för att uppfylla några av dessa behov, och i så fall vad?
- Finns det något nordvästkommuner kan stötta varandra i för att möta några av dessa behov, och i så fall vad?
- Vad hoppas ni att FoU Nordväst ska kunna hjälpa er med? (Tänk gärna både på gemensamma behov och kommunspecifika).

Det andra blocket utgick ifrån specifika fallbeskrivningar som diskuterades i grupp utifrån frågan:

- Diskutera dessa ärenden utifrån hur de hade hanterats idag i er kommun, vad som troligtvis hade fungerat bra och vad som eventuellt inte hade fungerat.

Under det första seminariet (beredningsgruppen) satt projektledare och forsknings- och utvecklingsledare med i de två diskussionsgrupperna och antecknade vad som diskuterades. Inför det andra seminariet (arbetsgruppen) bad vi deltagarna om att få spela in gruppdiskussionerna för att bättre dokumentera de olika aspekter som togs upp, vilket godkändes. Detta innebär att materialet från arbetsgruppens diskussioner har varit mer omfattande än materialet från beredningsgruppens diskussioner.

Presentations-/uppföljningsseminarier

I augusti 2022 bjöds representanterna från arbets- och beredningsgrupperna in till ett digitalt seminarium där FoU Nordväst presenterade ett utkast till kartläggning.³ Syftet med seminariet var att få representanternas synpunkter på resultatet, med andra ord en form av validering. Seminarierna bidrog både till att kartläggningen uppdaterades med exempel på saker som skett i kommunerna, och till att rätta ut frågetecken.

Brottsförebyggande rådets enkätundersökning

Brottsförebyggande rådet (Brå) gör återkommande enkätundersökningar i kommunerna. Enkäten skickas sedan 2017 till landets samtliga kommuner och besvaras av den tjänsteperson som har strategiskt eller samordnande ansvar för kommunens eller stadsdelens brottspreventiva arbete. I enkäten ställs frågor om kommunernas brottsförebyggande arbete, som till exempel om man gjort kartläggningar och orsaksanalyser av de lokala brottsproblemen. Enkäten samlar också in information om hur mycket tid i samordnarnas tjänst som är avsatt till just brottsförebyggande arbete. För denna kartläggning har 2021 och 2022 års data för de åtta nordvästkommunerna begärts ut. Delar av data från 2022 redovisas i avsnittet Förutsättningar för att jobba kunskapsbaserat.

Beskrivning av kommunerna

Nordvästkommunerna består av åtta pendlingskommuner (Ekerö, Järfälla, Sigtuna, Sollentuna, Solna, Sundbyberg, Upplands-Bro och Upplands Väsby) med sammanlagt drygt 450 000 invånare⁴.

I samtliga nordvästkommuner utom Ekerö finns områden med stora socioekonomiska utmaningar. I Tabell 9 listas de områden i nordvästkommunerna som har störst utmaningar⁵.

Tabell 8. Antal invånare i nordvästkommunerna.

Kommun	Antal invånare (2022)
Ekerö	29 123
Järfälla	85 460
Sigtuna	51 876
Sollentuna	76 237
Solna	85 450
Sundbyberg	55 070
Upplands-Bro	31 853
Upplands Väsby	49 262
Totalt	464 331

³ Några hade inte möjlighet att delta vid seminariet. FoU Nordväst valde därför att erbjuda två seminarietillfällen.

⁴ Källa: SCB.

⁵ Källa: Segregationsbarometern, Delmos (2022). För mer detaljerad information kring nordvästkommunernas socioekonomiska förutsättningar och utmaningar, se

Tabell 9. Områden i nordvästkommunerna med de största socioekonomiska utmaningarna⁶.

Område	Områdestyp	Andel med förgymnasia I utbildning (20-64 år)	Andel med låg ekonomisk standard (oavsett ålder)	Andel med ekon. bistånd och/eller långtidsarbetslös (20-64 år)
Järfälla (Centrala Söderhöjden)	1	22,4	41,0	13,1
Järfälla (Tallbohov)	1	23,0	34,7	10,2
Sigtuna (Centrala Valsta)	1	22,5	38,4	10,0
Järfälla (Nibble)	2	19,8	23,1	7,6
Järfälla (Nyberg-Hammaren östra)	2	18,8	24,0	8,3
Järfälla (Ulvsättra)	2	20,9	27,2	9,4
Sigtuna (Södra Valsta)	2	20,9	29,6	10,1
Sigtuna (Tingvalla)	2	21,8	30,8	8,9
Sigtuna (Västra Valsta)	2	21,0	28,7	8,3
Sigtuna (Östra Norrbacka)	2	19,4	28,6	8,0
Sigtuna (Östra Valsta)	2	19,9	23,9	7,7
Sollentuna (Bagarby)	2	18,0	29,3	7,6
Sollentuna (Edsberg)	2	13,9	26,8	7,6
Sundbyberg (Hallonbergen Västra)	2	22,1	26,4	9,2
Upplands Väsby (Upplands Väsby centrum-Smedby norra)	2	17,4	22,6	8,0
Upplands-Bro (Centrala Bro)	2	20,0	29,3	9,2

Lägesbilder, samverkansöverenskommelser och medborgarlöften i nordvästkommunerna

För att det brottsförebyggande arbetet ska fungera är det viktigt att det finns en välfungerande samverkan mellan kommun, polis och andra samhällsaktörer, samt att alla är insatta i hur den lokala problematiken ser ut. I detta arbete är framtagandet av kartläggningar och lägesbilder centralt. Under kartläggningsarbetet samlas data om ett område eller ett brottsproblem in; detta sammanställs och bedöms sedan i lägesbilden (Brå, 2021). Medborgarlöften är en del av den samverkansprocess som polis och kommun arbetar utifrån. Arbetssättet involverar medborgares, medarbetares och olika samhällsaktörers perspektiv i det brottsförebyggande arbetet och leder fram till formulerandet av ett dokument (medborgarlöftet). Detta dokument anger vilka åtgärder som ska vidtas i relation till de lokala problem

segregationsbarometern.boverket.se som vid årsskiftet 2022/2023 tog över Segregationsbarometern efter att Delmos lades ner.

⁶ Områdestyp 1 – områden med stora socioekonomiska utmaningar; Områdestyp 2 – områden med socioekonomiska utmaningar; Områdestyp 3 – socioekonomiskt blandade områden; Områdestyp 4 – områden med goda socioekonomiska förutsättningar; Områdestyp 5 – områden med mycket goda socioekonomiska förutsättningar.

som identifierats. En samverkansöverenskommelse är en skriftlig överenskommelse mellan kommunstyrelsens ordförande och den lokala polisområdeschefen om att man ska samverka i det brottsförebyggande arbetet. I det aktuella lagförslaget ”Kommuner mot brott” anges att kommunerna ska teckna samverkansöverenskommelser med polisen. I landets kommuner har 57 procent överenskommelser från 2019 eller senare (Brå, 2022). Samtliga nordvästkommuner har aktuella samverkansöverenskommelser (se Tabell 10).

Nedan följer en kortfattad genomgång av nordvästkommunernas aktuella samverkansöverenskommelser och medborgarlöften, med särskilt fokus på om och hur förhindrandet av nyrekrytering och underlättandet av avhopp nämns i detta arbete.

De åtta nordvästkommunerna ingår i fyra olika lokalpolisområden (LPO). Dessa är:

- LPO Sollentuna (Sigtuna, Sollentuna, Upplands Väsby)
- LPO Järfälla (Järfälla, Upplands-Bro)
- LPO Solna (Solna, Sundbyberg)
- LPO Vällingby (Ekerö, Hässelby & Bromma, Vällingby)

Som nämnts ovan har alla nordvästkommuner tecknat samverkansöverenskommelser med polisen. Alla nordvästkommuner uppger också att man har en gemensam lägesbild med polisen och att man har formulerat medborgarlöften.⁷

I de samverkansöverenskommelser som Järfälla, Sigtuna, Sollentuna och Upplands-Bro tecknat med polisen framgår explicit att man ska jobba för att förhindra nyrekrytering till kriminella nätverk och att underlätta avhopp. Järfälla kommun och lokalpolisen Järfälla planerar flera gemensamma operativa trygghetsinsatser och man har startat upp ett utvecklingsarbete för att minska och förebygga grovt och dödligt våld inom kriminella grupperingar. I Upplands-Bros medborgarlöften ingår att tillsammans med kriminalvården implementera GVI (Group Violence Intervention) under 2022–2023. I Sigtuna ska man förhindra nyrekrytering och stötta avhoppare genom att jobba relationsskapande, stärka samverkan mellan skolor, fritidsgårdar, fältverksamhet och socialtjänst, och genom att prioritera brottsutredningar med unga. I Solnas och Upplands Väsby medborgarlöften

---

⁷ Medborgarlöftena går att ta del av via polisens webbplats, och ofta även på kommunernas webbplatser.

nämns arbete med att identifiera ungdomar som riskerar att hamna i kriminalitet.

Tabell 10. Aktuella lägesbilder, medborgarlöften och samverkansöverenskommelser i kommunerna.

Kommun	Gemensam lägesbild med polisen	Samverkansöverenskommelse	Medborgarlöften	Explicit fokus på nyrekrytering och/eller avhopp
Ekerö	Ja	Ja, med LPO Vällingby	Ja	Nej
Järfälla	Ja	Ja, med LPO Järfälla	Ja	Ja
Sigtuna	Ja	Ja, med LPO Sollentuna	Ja	Ja
Sollentuna	Ja	Ja, med LPO Sollentuna	Ja	Ja
Solna	Ja	Ja, med LPO Solna	Ja	Ja
Sundbyberg	Ja	Ja, med LPO Solna	Ja	Nej
Upplands-Bro	Ja	Ja, med LPO Järfälla	Ja	Ja
Upplands Väsby	Ja	Ja, med LPO Sollentuna	Ja	Ja

Förutsättningar för att jobba kunskapsbaserat

Några förutsättningar för att bedriva ett kunskapsbaserat brottsförebyggande arbete är enligt Brottsförebyggande rådet (Brå, 2022) att:

- kommunerna har en samordnare som arbetar minst 50 procent med frågorna
- kommunerna har samordnare som någon gång gått en utbildning i brottsförebyggande arbete
- kommunerna har ett lokalt brottsförebyggande råd
- kommunerna har aktuella samverkansöverenskommelser

Dessa indikatorer säger inte nödvändigtvis någonting om hur just arbetet med nätverksrelaterad brottslighet prioriteras, och inte heller något om arbetet med att stötta avhoppare. Däremot kan de sägas ge en generell fingervisning kring kommunernas prioritering av brottsförebyggande arbete.

Brås kommundata för år 2022 visar att hälften av nordvästkommunerna (Järfälla, Sollentuna, Solna och Upplands Väsby) har en samordnare som jobbar heltid med brottsförebyggande arbete. Samordnaren i Sigtuna respektive Upplands-Bro jobbar runt 80 procent med brottsprevention och Ekerös samordnare runt 25 procent. Det saknas information för Sundbyberg. I mejlkontakt med FoU Nordväst uppger kommunen att det inte är specificerat hur mycket tid som ska avsättas för brottsförebyggande arbete i Sundbybergs trygghetssamordnares tjänst.

Fem av åtta samordnare i nordvästkommunerna har fått utbildning i brottsförebyggande arbete (Ekerö, Järfälla, Sigtuna, Sollentuna och Sundbyberg).

Samtliga nordvästkommuner har ett lokalt brottsförebyggande råd eller motsvarande strategisk samverkansorganisation och samtliga har aktuella samverkansöverenskommelser. Att kommunerna tecknar samverkansöverenskommelser med polisen är något som Brå lyfter fram som en indikator på att det brottsförebyggande arbetet prioriteras (Brå, 2022).

Tabell 11. Förutsättningar att jobba kunskapsbaserat.

Kommun	BRF-samordnare minst 50 %	Samordnare gått BRF-utbildning	Lokalt BRF-råd	Aktuell samverkansöverenskommelse
Ekerö	Nej	Ja	Ja	Ja
Järfälla	Ja (100 %)	Ja	Ja	Ja
Sigtuna	Ja (80 %)	Ja	Ja	Ja
Sollentuna	Ja (100 %)	Ja	Ja	Ja
Solna	Ja (100 %)	Ja	Ja	Ja
Sundbyberg	Ja	-	Ja	Ja
Upplands-Bro	Ja (80 %)	-	Ja	Ja
Upplands Väsby	Ja (100 %)	-	Ja	Ja

Befintligt stöd till avhoppare

I detta avsnitt presenteras svaren från frågeformuläret som besvarats av nordvästkommunernas representanter för avhopparprojektet (beredningsgrupp och arbetsgrupp har svarat tillsammans). Informationen har kompletterats genom mejlkontakt med kommunerna.

Kommunernas befintliga insatser: hur jobbar de i dagsläget?

Det finns flera skillnader när det gäller hur nordvästkommunernas befintliga arbete med avhopparstöd organiseras, bland annat i fråga om vilken del av verksamheten som hanterar avhopparfrågor. I Upplands-Bro, Järfälla och Solna hanteras avhoppare inom vuxenenheten (Vuxen- och LSS-enheten i Upplands-Bro⁸) medan detta i Sollentuna, Sigtuna, Sundbyberg och Upplands Väsby sköts av missbruks- eller beroendeenheterna (i Sundbyberg sker första kontakt via mottagningsenheten). Järfälla och Sollentuna nämner barn- och ungdomsenheten där man tar emot personer under 20 (Sollentuna) och 21 år (Järfälla). I Solna och Sundbyberg hanteras avhoppare också inom enheten för ekonomi och arbetsmarknad respektive enheten för ekonomiskt bistånd.

Antal avhopparärenden i nordvästkommunerna

De flesta nordvästkommuner har hittills haft få avhopparärenden. Två av kommunerna (Ekerö och Sundbyberg) har inte haft några ärenden alls

⁸ Enheten arbetar med myndighetsutövning inom missbruk, våld i nära relation, LSS och socialpsykiatri.

(Sundbyberg har dock hanterat ansökningar om avhopparstöd som inte lett till insats).

Tabell 12. Antal avhopparärenden⁹ ¹⁰ i kommunerna under 2022 och 2021.

Kommun	Antal avhoppar- ärenden 2022 (2021)	Individuppföljning
Ekerö	0 (0)	Ej aktuellt
Järfälla	12 (2)	Ja
Sigtuna	5 (7)	Ja
Sollentuna	3 (3)	Ja
Solna	3 (1)	Ja
Sundbyberg	0 (0)	Ej aktuellt
Upplands-Bro	5	Ja
Upplands Väsby	2 (1)	Ja

Åtta av Järfällas tolv ärenden år 2022 har lett till insats (placering alternativt öppenvårdsinsats). I Järfälla började man använda aktualiseringsorsak samt resurstyp för avhoppare först 2022, vilket har gjort det svårt att hitta avhopparärenden innan dess. Två placeringar på avhopparboende för 2021 har kunnat bekräftas. Sigstuna uppger att i ett av ärendena 2021 erbjöds klienten avhopparverksamhet, men avböjde. Sundbyberg uppger att de haft ett fåtal ansökningar om avhopparstöd år 2022 som alla avslogs eftersom den sökande inte bedömdes uppfylla avhopparkriterierna.

Ekerö

Ekerö har inget systematiskt arbete kring avhoppare i dagsläget. De erbjuder inga egna insatser inom öppenvården men vid behov köps det in. Samarbetet med polisen LPO Vällingby, kommunpolisen, skolor, fritidsgård och civilsamhället upplevs som välfungerande.

Järfälla

Järfälla kommun har ett upprättat ramavtal som avser en upphandlad avhopparverksamhet med omlokalisering för vuxna. För vuxna individer som definieras som avhoppare pågår ett utvecklingsarbete under 2022. Man kommer bland annat att kunna erbjuda öppenvårdsinsatsen KSL (Kriminalitet som livsstil), samt motivationshöjande och koordinerande insatser. Kommunen har inget avhopparstöd för ungdomar men beviljar insatser för ungdomar som vill lämna kriminalitet, vilket ibland innefattar att

⁹ Här redovisas ärenden där individen uppfyller avhopparkriterierna. Kommunerna hanterar fler ärenden som initialt kommer in som avhopparärenden, men där kriterierna för avhoppare inte anses uppfyllda. Det händer också att sökanden avbryter sin ansökan, exempelvis när de informerats om att en utredning kommer att göras.

¹⁰ 3 unika personer. Upplands-Bro har endast uppgett siffror för 2022.

lämna kriminella gäng och ungdomar som dömts till ungdomstjänst. De upplever att det är svårt att motivera barn och unga att ta emot stöd eftersom ”de flesta har ännu inte sett några negativa konsekvenser av sin kriminella livsstil”. Järfälla uppger att de når få avhoppare.

Sigtuna

Handläggare eller socialsekreterare på missbruksenheten tar emot, utreder och bedömer ansökningar om avhopparstöd för vuxna. Förfarandet sker i nära samarbete med lokal avhopparsamordnare. Det finns möjlighet att bevilja öppenvårdsinsatsen Kriminalitet som livsstil (KSL) på hemmaplan. Vid behov beviljas extern placering i avhopparverksamhet via organisationer/företag som Passus, Vision 24 eller motsvarande. Placeringen är inledningsvis på 6 månader och personen kan ansöka om förlängning.

I samtliga ärenden görs en vårdplan av kommunen och en genomförandeplan av utföraren. Under placeringstiden följer kommunen regelbundet upp ärendena utifrån vårdplanen, genomförandeplanen och de månadsvisa behandlingsrapporter som extern utförare och polis gör. Vid avvikelse från vårdplanen (exempelvis om personen begår brott, återfaller i missbruk eller inte medverkar i behandling) har man samtal med den externa utföraren, polisen och klienten för att besluta om placeringen ska avslutas eller fortsätta.

Sollentuna

I Sollentuna kommun finns flera olika insatser för avhoppare och personer som vill lämna kriminalitet. Insatserna direktupphandlas alternativt erbjuds i öppenvårdsregi (kopplat till missbruk, att bryta kriminell livsstil, samtalsstöd, personligt stöd och stöd till arbete). Kommunen delar upp stödet i tre olika kategorier:

- Avhopparstöd (här krävs att man uppnår polisens kriterier för avhoppare). Stöd ges av direktupphandlad utförare.
- Stöd att lämna en kriminell livsstil (ges till stödsökande som inte uppnår polisens definition för avhoppare). Om skyddsbehov finns ges stödet av direktupphandlad utförare; om skyddsbehov inte bedöms finnas ges stöd på hemmaplan.
- Individ under 20 år som riskerar att utveckla en kriminell livsstil, eller önskar lämna en kriminell livsstil. Stödet ges av barn- och ungdomsvården (BoU), antingen genom placering eller genom intensivstöd.

Under arbetet med kartläggningen har man fått en ytterligare lokal avhopparsamordnare i LPO Sollentuna. Man poängterar att det här arbetet är föränderligt och att man kontinuerligt jobbar med utveckling av insatser. På grund av en ändring i Polisens definition av avhoppare, där 18-årsgränsen tagits bort, menar kontaktpersonen från Sollentuna att arbetet med avhoppare kommer att förändras, även om det ännu inte är klart på vilket sätt. Bland annat medför utvidgningen av begreppet att kommunerna kan söka medel för en större grupp.

Solna

I Solna kommun arbetar socialförvaltningen tillsammans med lokalpolisen med målgruppen avhoppare. Polisen gör risk- och skyddsbedömningar samt erbjuder socialsekreterare konsultation i avhopparärenden. Insatser kan erbjudas efter utredning av socialförvaltningen men det finns inga interna stödinsatser som är specifikt riktade till just avhoppare. I de fall där det bedöms finnas behov av insatser utöver de ordinarie insatserna som kommunen erbjuder görs enskilda upphandlingar med externa utförare.

Sundbyberg

Sundbybergs kommun har en grupp handläggare med särskilt ansvar att vara kunskapsbärare i avhopparfrågor som också har möjlighet att själva ta ett avhopparärende när det kommer en förfrågan. Avhoppare kan erbjudas insats från en extern avhopparverksamhet. I dagsläget har man inget upprättat ramavtal.

Upplands-Bro

I Upplands-Bro finns möjlighet till extern insats för den som uppfyller definitionen för avhoppare. För avhoppare som har behov av insatser för missbruk och kriminalitet finns möjlighet till behandling i öppenvården inom kommunen.

I Upplands-Bro tecknade man under hösten 2020 ett ramavtal för avhoppartjänster. Efter upprättandet av ramavtalet har polisen tillsammans med Upplands-Bro och Järfälla kommuner arbetat med att utveckla samverkan i individärenden, till exempel angående hur utredningsprocessen ska genomföras och vilka som ska ingå i målgruppen avhoppare. Både antalet ansökningar och antalet individer som beviljats avhopparsats har ökat efter tecknandet av ramavtal. Man uppger sig vara nöjd med utförandet av insatserna. Upplands-Bro kommun har också påbörjat ett arbete för att införa GVI (Gruppvaldsintervention). Man jobbar även med att ta fram

skriftliga dokument över arbetsprocesser kring handläggning och samverkan.

Upplands Väsby

Upplands Väsby kommun uppger att man hittills har placerat två avhoppare i samverkan med polisen. Handläggarna har kontinuerliga uppföljningar med klient och utförare. Behandlingshem kan erbjudas för personer med kombinerat missbruk och kriminalitet. Inom kommunens öppenvårdsbehandling träffar socialtjänsten personer som söker hjälp för missbruk men där det framkommer att de också har problematik kopplad till kriminalitet. Hittills har dessa personer hanterats av behandlarna inom missbruksenhetens öppenvård. Socialtjänsten utbildar just nu en medarbetare i att hålla programmet Kriminalitet som livsstil i den egna öppenvården.

Befintlig samverkan med andra aktörer

De flesta nordvästkommunerna samverkar på något sätt med andra kommuner och/eller aktörer i frågor som rör avhoppare. Några kommuner nämner planerade samarbeten. Upplands-Bro håller till exempel på att utveckla samverkan gällande insatsen GVI (Group Violence Intervention) tillsammans med polisen, Järfälla kommun, frivården och BRÅ. Upplands Väsby nämner att man planerar utveckla samverkan med kommunens arbetsmarknadsprogram. Vad gäller Upplands Väsby's samarbete med kriminalvården uppger man att kvaliteten på samverkan har varit väldigt personbunden. Ibland får de information med väldigt kort varsel, medan de ibland får gott om tid att göra en planering. Sollentuna önskar ökad samverkan med psykiatrin. Sigtuna uppger att samverkan med kriminalvården och arbetsförmedlingen saknas, samt att man önskar utveckla samverkan och samarbete med övriga nordvästkommuner. Till exempel nämns att ramavtal för externplaceringar saknas och att detta kanske skulle kunna upprättas gemensamt med övriga nordvästkommuner. Järfälla önskar ett bättre samarbete med aktörer som arbetar med fritidsaktiviteter. Anledningen till detta är att man anser att det är svårt att erbjuda alternativ att lämna kriminalitet inom socialförvaltningen.

Tabell 13. Kommunernas samverkan.

Kommun	Samverkan med andra kommuner	Samverkan med andra aktörer
Ekerö	-	- LPO Vällingby, kommunpolisen, skolor, fritidsgård och civilsamhället
Järfälla	- Upplands-Bro - Avhopparnätverket inom StorSthlm	- Polisen, frivården och kriminalvården - Specifikt för ungdomar: grund- och gymnasieskolor, ungdomsenheten. Har en socialsekreterare som arbetar nära polisen och är lokaliserad på polisstationen några dagar i veckan
Sigtuna	- Avhopparnätverket inom StorSthlm	- Polisen (lokal avhopparsamordnare)
Sollentuna	- Avhopparnätverket inom StorSthlm	- Polisen
Solna	-	- Beroendemottagningen, lokalpolisen - Samordnad planering med andra aktörer kan upprättas om behov hos den enskilde finns, t.ex. frivården, arbetsförmedlingen, försäkringskassan, hälso- och sjukvården, kronofogdemyndigheten, skatteverket, frivilliga organisationer.
Sundbyberg	-	- Lokalpolisområde Solna/Sundbybergs avhopparsamordnare
Upplands-Bro	- Järfälla kommun (GVI/avhopp) - Avhopparnätverket inom StorSthlm	- Lokal avhopparsamordnare/kommunpolis - GVI-koordinator
Upplands Väsby	- Avhopparnätverket inom StorSthlm	- Polisen - Veckovisa säkerhetsmöten där uppsökande personal, polis och ordningsvakter träffas - Frivården och kriminalvården (i individärenden)

Det skiljer sig mellan kommunerna var i organisationen som avhopparfrågan hanteras. Till exempel vuxenenheten, missbruks- eller beroendeenheten, barn- och ungdomsenheten, ekonomi- och arbetsmarknadsenheten, respektive enheten för ekonomiskt bistånd.

Svaren visar att de flesta kommuner samverkar kring frågor som rör avhoppare, men i olika stor utsträckning. Det finns behov av att reda ut vad kommunerna bör/vill bygga upp internt, och vad de kan bygga upp tillsammans med andra kommuner och aktörer.

Behov, förutsättningar & organisation

Nedan redogörs för de övergripande teman som berördes under kartläggningsseminarierna och i den öppna frågan i frågeformuläret (se avsnitt Genomförande). Seminarierna genomfördes i två omgångar, ett

tillfälle med arbetsgruppen och ett med beredningsgruppen. Nedan presenteras resultatet gemensamt för de båda grupperna.

Behov av ökad kunskap

När grupperna diskuterar behov kopplat till frågor som rör stöd för avhoppare är behov av kunskap ett centralt tema. Det finns till exempel behov av ökad kunskap om hur målgruppen avhoppare definieras och om hur den definitionen samspelar med socialtjänstens verksamhet och uppdrag.

När är det en avhoppare och när är det någonting annat? Vad ska socialtjänsten jobba med, vad ska frivården och kriminalvården göra, vad är polisens jobb? Alltså, det är inte helt tydligt utan gör det lite svårjobb. Socialtjänsten kan ju gå in men är det vår målgrupp?

Citatet ovan belyser den osäkerhet som kan finnas kring ansvarsfördelning och resurser mellan olika verksamheter. Det är viktigt att samverkande verksamheter klargör sin syn på de centrala begreppen (t.ex. ”avhoppare”, ”skydd” och ”stöd” i det här fallet) och sedan enas om en definition att jobba utefter. Vikten av att arbeta fram en tydlighet kring de här frågorna betonas i det stödmaterial om sociala insatsgrupper (SIG) som Socialstyrelsen, Polismyndigheten, Brottsförebyggande rådet (Brå), Skolverket, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) har tagit fram (Brå, 2022). Att det finns samsyn mellan verksamheterna har också betydelse i mötet med de stödsökande personerna och deras anhöriga.

Kunskapsbehovet spänner över flera områden och nivåer av verksamheten. Det efterfrågas mer kunskap om vad som fungerar i termer av insatser och behandling för den grupp som uppfyller definitionen. Man lyfter fram att avhopparstödet behöver byggas med kunskap – att man vet vad som gäller kring bemötande och insatser. Ytterligare aspekter som tas upp är behovet av ökad kunskap om lämpliga behandlingsmetoder i öppenvård och vid placering, både vad gäller unga och vuxna. Konkreta frågor som kommer fram i diskussionerna är till exempel: vad är viktigt att tänka på när man jobbar med behandling avsedd för målgruppen, hur bör olika behandlingsinsatser utformas, och hur länge behöver en insats pågå? Några menar att det behövs utvärderingar av befintliga insatser och att det finns behov av generella kunskapshöjande insatser kring vad som fungerar när det kommer till behandling och stöd för avhoppare. En deltagare säger att det

också finns behov av att öka kunskapen om att utvärdera resultatet av de insatser som man sätter in, eftersom ”vi behöver ha kunskap om vilka faktorer som är kriminogena för att ens kunna veta vad som är ett resultat”.

Flera gör jämförelser med socialtjänstens arbete med våld i nära relation. Inom det området har socialtjänsten erfarenhet av snabba skyddsplaceringar, till exempel kräver man inte att personen ska ha kontakt med polisen. Flera representanter uttrycker dock att de känner sig osäkra på hur de ska hantera avhopparärenden där det finns behov av att agera snabbt. Något som efterlyses är fördjupad, verksamhetsförankrad förståelse för målgruppen som gör att socialtjänsten inte blir utelämnad till att upphandla externa aktörer, som ibland upplevs ”få monopol” på insatser och behandling för avhoppare. Det finns ett behov av att socialtjänsten har en trygg, egen kunskap och äger insatser för målgruppen in-house. I diskussionerna betonas att det finns mycket viktig kunskap inom socialt arbete, men att det saknas kunskap och självförtroende när det kommer till att applicera denna kunskap på målgruppen avhoppare. Vilka frågor är till exempel viktiga att ställa i mötet med målgruppen? Här upplever flera att de står handfallna:

---

*IP1: Vi vet inte vilka frågor vi ska ställa till dem som kommer...
Hur har din kriminalitet sett ut...? Vissa kallar inte ens sig
själva för kriminella!”*

*IP2: ”Nej, Märstanätverket finns ju inte om du frågar dem som
ingår i det...”*

Möjligheten att skapa gemensamma utbildningssatsningar diskuteras, till exempel kring att utreda avhopparärenden. Vissa kommuner använder ASI men upplever att metoden är lite tunn i relation till målgruppen och skulle behöva utvecklas. Några använder istället ADAD för den yngre målgruppen.¹¹ Någon menar att socialtjänsten behöver väldigt grundläggande kunskaper om innebörden av de begrepp som polisen använder i kontakt med dem. Som exempel ges uttrycket att någon ”har ett högt våldskapital”. Betyder det att personen har tillgång till vapen, att personen ”pucklar på allt och alla”? Det kan vara skrämmande att uppleva att man inte förstår den målgrupp man förväntas jobba med. I diskussionerna lyfts också det omvända – att polisen

---

¹¹ I SIG Rinkeby/Kista använder man UngDOK K och har ett pågående samarbete med forskare för att utveckla bedömningsmetoden för målgruppen. Detta arbete planerades pågå till slutet av 2022 och FoU Nordväst planerar att ta del av, och återkoppla, resultatet till nordvästkommunerna inom ramen för projektet.

behöver ökad kunskap om socialtjänstens arbete. Socialtjänsten behöver polisens kunskap utifrån deras specifika verksamhetsområde, men för att samarbetet ska fungera är det centralt att polisen också förstår socialtjänsten.

Organisering av stödinsatser

Både i Sollentuna och i Upplands Väsby ligger avhopparärenden organisatoriskt på missbruksenheten. Upplands Väsby har en önskan om mer samverkan mellan missbruksenheten och kommunens arbetsmarknadsinsatser, något som inte görs idag. Här lyfts konkreta frågor om hur en sådan samverkan kan initieras och byggas inom ramen för den egna verksamheten. En representant med erfarenhet från SIG i en annan kommun berättar att de där hade jobbtorg med särskilda personer som jobbade mot kriminella, vilket gjorde att man hade möjlighet att ta fram särskilda program för just den målgruppen, till exempel genom att öronmärka praktikplatser. Detta upplevdes som framgångsrikt.

På Sollentunas missbruksenhet har många anställda erfarenheter från kriminal- och frivård, vilket representanten anser vara en värdefull förkunskap. Sollentuna har nyligen färdigställt ett uppdrag som ger riktlinjer för hur de ska hantera utredningar av avhopparärenden, vilka frågor som bör ställas och så vidare. Under hösten 2021 gjordes kunskapsinsatser för handläggarna. Sollentuna har även utarbetat en checklista över kvalitetsindikatorer för avhopparverksamheter som ska hjälpa till i valet av verksamheter med rätt kunskap och erfarenhet.

Sigtuna, Sollentuna och Upplands Väsby ingår i ett gemensamt lokalpolisområde och representanterna från dessa kommuner diskuterar möjligheten att bygga något från grunden med avseende på samverkan med polisen, till exempel när det gäller lägesbilder. Fältarbetare från olika kommuner skulle också kunna samverka mer. Man efterlyser ”en strategisk samverkan som faller ut på det operativa”.

I Ekerö och Sundbyberg är man osäker på vilket behov av avhopparstöd som finns i kommunerna. Man menar att det finns en risk att personer som är i behov av stöd inte vet hur de kommer i kontakt med socialtjänsten. Flera representanter uttrycker en vilja att bättre marknadsföra sitt avhopparstöd och bli mer tillgängliga, men det finns en osäkerhet inför hur man bäst gör detta. Några menar att detta hänger ihop med direktiv kopplade till att alla

socialtjänstens målgrupper finns definierade utom avhoppare, vilket gör det svårt att veta var ambitionsnivån bör ligga.¹²

I diskussionerna framkommer också att några av kommunerna upplever att det generellt finns bättre samverkan gällande barn och unga eftersom det där finns mer upparbetade rutiner kring informationsutbyte mellan skola, socialtjänst, fält och polis. Någon uttrycker det som att ”ungdomarna har vi koll på”. Det görs till exempel riktade uppsök och erbjuds föräldrastöd. Man uttrycker också att ”barn och unga är ingen ny målgrupp. Kriminella ungdomar har socialtjänsten alltid jobbat med”.

Sigtuna lyfter fram behovet av att arbeta med minderåriga avhoppare. I den målgruppen menar man dock att det finns andra behov och utmaningar än när det gäller den vuxna målgruppen. I de fall en ungdom är i behov av skydd görs oftast en placering av just den ungdomen, trots att det kanske hade varit mer framgångsrikt att erbjuda stöd till hela familjen (vid en flytt/överföring till annan kommun till exempel). Stöd till minderåriga ”avhoppare” kan ges i egen öppenvård, men oftast sker det i form av placering, vilket i sig är en utmaning – både vad gäller att placera ungdomar tillsammans med andra ungdomar, och vad gäller att hitta kvalificerade jourhem som har kunskap om den problematik som just den här målgruppen har. Man nämner också åldersrelaterade gränsdragningsproblem som en organisatorisk utmaning för socialtjänsten (en fråga som kommer att beröras ytterligare i redovisningen från kartläggningsseminarierna):

Vi ser svårigheter i att göra en tydlig gränsdragnings mellan ungdomar och unga vuxna, samt avhoppare och ”unga kriminella”. Målgruppen utmanar den organisation socialtjänsten har, inte bara i vår kommun. (Sigtuna)

Flera diskuterar möjligheterna att erbjuda ett bredare anhörigstöd än det som finns idag. Sigtuna tar upp behovet av ökad kunskap om stöd till föräldrarna till unga avhoppare, i de fall där det inte föreligger omsorgsbrister. Till exempel behöver föräldrarna kunskap och insikt i problematiken och hjälp att stärka sin förmåga att skydda sitt barn. Man nämner också behov av att utöka anhörigstödet med avseende på vuxna avhoppare.

---

¹² Det kommer dock ändras i den nya socialtjänstlagen (SoL), där definierade målgrupper tas bort.

Organisatoriska förutsättningar

Under seminarierna diskuterades avhopparfrågan i relation till resurser och förutsättningar i den egna verksamheten, både kopplat till ekonomi och kommunens problembild och klientel. När det gäller insatser som jobbtorg med särskilda funktioner för kriminella som finns i vissa andra kommuner menade några att den egna kommunen inte har lika tydliga problem med gängkriminalitet, och att detta är en av anledningarna till att den typen av insatser inte har efterfrågats. I kommuner där man haft större problem har det funnits andra möjligheter att bygga upp kunskap, eftersom de som arbetar där har träffat målgruppen i alla åldrar och på så sätt fått mycket erfarenhet. Det tar lång tid att få kunskap och erfarenhet om målgruppen på grund av de få ärenden som de hanterar, menar flera.

I relation till fallbeskrivningarna som diskuterades på seminarierna och som rörde Järvaområdet, säger några att det i Järva finns en tillit och en samverkan som är uppbyggd över tid, något som i dagsläget inte finns i den egna kommunen. Flera kommunrepresentanter tog upp att den välutvecklade samverkan mellan polis och socialtjänst som skildrades i fallbeskrivningarna inte hade varit möjlig i deras kommun, där antalet avhoppare som söker hjälp är mycket lägre:

Det som ni beskriver är ju svårt att applicera när man bara har ett ärende. Då är det ju lättare att köpa in [insatser] än att vi ska göra allt det jobbet. Jag förstår ju att när det blir så pass många, då finns ju mer det behovet och det är lättare att få kunskapen och erfarenheten i det.

Att köpa in insatser från externa aktörer beskrivs som ett sätt att hantera ett litet klientel, där resurserna som krävs för att utveckla egna insatser inte står i proportion till det stöd som efterfrågas. Konsekvenserna av detta blir dock att det sociala arbetet riskerar att bli eftersatt i relation till den här målgruppen.

Jag tror att om vi skulle få en riktig avhoppare från polisen så skulle vi göra precis tvärtom mot vad ni gör [syftar på fallbeskrivningarna]. Vi skulle köpa, för vi köper nästan all verksamhet. Vi skulle köpa, placera, du får etablera dig, jättelite kontakt, socialsekreterare som gör uppföljning var

tredje månad och sen klart. Det där sociala arbetet det tror jag inte är riktigt utvecklat.

En annan aspekt som diskuteras är ”fyrkantigheten” som finns organisatoriskt i socialtjänsten, till exempel med avseende på rutiner och enheter som är åldersindelade. Det kan uppstå en problematik i relation till kraven på att socialtjänsten ska göra individuella bedömningar, eftersom detta krockar med organisationens rigiditet. Även om en 20-åring kan ha samma problematik som en 17-åring så hanteras de i olika enheter inom organisationen.

Vi är olika organisationer i organisationen, man har inte den flexibiliteten att man jobbar mellan åldersspannen.

Liknande problem, menar man, finns när det gäller personer som utsätts för våld i nära relation, där en tonåring som utsätts inte kan gå till ett relationsvårdsteam utan hanteras inom barn- och ungdom, där det inte finns samma kompetens.

När det gäller ekonomi påpekas det att man jobbar i en politiskt styrd organisation med en årsbudget. Avhopp är en trendfråga just nu, påpekar man, vilket gör att det kommer att finnas pengar för att jobba med detta. Samtidigt innebär inte det att man får pengar för att satsa på långsiktiga insatser:

Vi kan ha en massa idéer och socialsekreterarna kan vara hur bra som helst, men till syvende och sist måste det vara någon som säger ja till kostnaden.

Att långsiktighet är a och o i arbetet med avhoppare lyfts vid flera tillfällen. Representanterna menar att det säger sig själv att det tar lång tid att jobba med att bryta ett kriminellt beteende, och att det inte räcker att göra en placering på några månader. Personen kan behöva PTSD-behandling och en rad andra insatser som gör att det kan ta lång tid innan det ens kan komma på tal att diskutera utslussning.

Det här är en långsiktig fråga, man behöver ganska lång placerings- och rehabiliteringstid. Men säg det till vår chef,

hen kommer inte betala någon placering på två år, i helskotta heller!

För att kunna presentera saker uppåt och ha en påverkansmöjlighet på en politiskt styrd organisation så måste kunskapen om långsiktighet komma fram. Detta är något som man hoppas att FoU Nordvästs projekt ska kunna visa. Man menar till exempel att det uppifrån efterfrågas:

”Hur många placeringar har ni haft? Hur många kommer det vara nästa år?” Och då blir det så här: ”ska vi satsa så här mycket pengar, den här personalen och den här arbetstiden, på bara 2 per år?” Nej. Förutsättningarna att kunna göra ett bra jobb är ganska begränsade.

Mot bakgrund av detta hoppas man på att det ska komma krav från regeringen i form av en nationell handlingsplan, vilket till exempel skulle kunna innebära stimulansmedel till kommunerna. Det poängteras att det inte ska spela någon roll vilken kommun man söker stöd i, alla ska ha rätt till samma stöd. Därför menar flera att det är viktigt att kommunerna hjälper varandra, eftersom de flesta har väldigt få ärenden. I slutändan ”räknar organisationen ändå antal brukare, antal streck i placeringar, och avhoppfrågan kommer aldrig vara i samma nivå som mycket annat”, påpekar en representant. Mot bakgrund av det anser flera att det är viktigt att lägga fokus på att stoppa nyrekryteringen till kriminalitet. Någon menar att det skulle vara bra om dessa två delar kan göras under samma budgetparaply.

Ytterligare en fråga som diskuteras är den ekonomiska aspekten av avhopparplaceringar:

Avhopparverksamheten får återsökas 6 månader per klient. Vi får bara en viss del av placeringen, det blir inte mycket pengar som vi får från polisen eller från staten. Vi pungar ut miljoner – det tjänar samhället på, men inte kommunen. Kommunen bestraffas inte på grund av en gängkriminell, jo kanske lite bostadspriser och otrygghet. Men staten bestraffas hårdast ekonomiskt av rättsprocesser och skjutningar, men kommunen

måste ta kostanden för placeringar. Därför vore det bra med något nationellt kopplat till avhopparverksamheten.

Samtidigt tar flera upp att man inte har full vetskap om behovet av stöd för avhoppare i kommunen och det poängteras att ”vi borde ha fler avhoppare än de som kontaktar oss”. Det görs kopplingar till VNR-området (Våld i nära relation), där man sett att ökade resurser och satsningar har lett till att flera söker hjälp.

Vi håller på och jobbar med att bli bättre på att saluföra vad vi faktiskt gör hos oss. För det är ju lite så att när man går ut och talar om att man har fått en samordnare för VNR, då helt plötsligt så upptäcker kommunen att de har jättemånga som behöver hjälp.

Detta synliggör något viktigt i relation till den tidigare diskussionen om logiken kring resursfördelning, som från ledningshåll beskrevs vara baserad på att räkna pinnar, ”antal streck i placeringar”. Nämligen att de ”pinnar” man kan räkna är helt avhängigt att de kommer till polisens och/eller socialtjänstens kännedom, vilket i sin tur bygger på att det finns stöd att tillgå och att möjligheten att söka stöd är känd för dem som är i behov av det. Vikten av att veta att man kan få stöd kan också kopplas till en diskussion om den komplexa och allvarliga problembild som präglar målgruppen avhoppare. Någon uttrycker att ”Det är en överlevnadsmekanism. Man kan inte börja ett förändringsarbete innan man är säker och trygg”. En annan menar att en avhoppare hon haft kontakt med hade kvar sina kriminella kontakter in i det sista och ville absolut inte göra någon förändring innan han var helt säker på att han verkligen skulle kunna få hjälp.

Det går också att koppla diskussionerna om synlighet till (o)viljan att från lokalpolitiskt håll se gängkriminalitet som ett problem i den egna kommunen. Här finns det skillnader mellan nordvästkommunerna, där vissa har lagt fokus på gängkriminalitet och avhopparstöd i sina medborgarlöften och samverkansöverenskommelser och uppfattar att det finns större politisk backning att satsa på frågan, medan andra kommuner inte upplever samma stöd.

Både från politikerhåll och högsta ledningen säger man att det inte finns kriminella och avhoppare i vår kommun. Men vi som jobbar på enheten som utreder det säger att det visst finns. Så det finns en ganska stark diskrepans mellan vad politikerna och högsta ledningen tänker och vad socialsekreterare ser. Och jag upplever det som ett minerat fält. Jag greppar inte den här politiseringen, alltså det blir en sån otrolig laddning. Jag är väldigt upptagen fortfarande med att försöka lista ut, vad beror det här på, varför vill man inte prata om det här?

Den politiska dynamiken som omgärdar frågan om gängrelaterad kriminalitet, och i förlängningen stöd till avhoppare, inrymmer också kommunmedborgarna som en viktig aktör.

Jag tycker att handläggarna har en kompetens och en erfarenhet, men det kanske behöver hända saker innan det blir en politisk fråga? Just nu är det fortfarande på individnivå så det stör inte medborgarna. Men i kommuner där medborgarna till slut protesterar: ”det här ska inte hända i min kommun”, då blir det också mer automatiskt så att man styr socialtjänsten.

Relationen till polisen

Det är tydligt i diskussionerna att relationen och kontakten med polisen upplevs som central för att arbetet med avhoppare ska fungera. I de fall där man har haft gemensamma, regelbundna möten med polisen upplevs det som mycket positivt. Det är dock viktigt att samverkan bygger på ömsesidig respekt för varandras yrkeskunskap och olika inblick i ärendena; det anses vara ett problem när och om polisens kunskap får tolkningsföreträde. Någon uttrycker att polisen kan, och har varit, en otrolig resurs när de har jobbat nära socialtjänstens team – man har möten varannan vecka, delar lägesbild, och har koll på alla inskrivna. Det upplevs dock som att samarbetet med polisen ibland är personbundet och att kvaliteten varierar därefter. Flera upplever också att polisen ”gör beställningar” till socialtjänsten, till exempel genom att skriva förslag på var avhoppare geografiskt kan eller inte kan placeras. Detta upplevs av en del representanter som förvirrande och svårhanterat, medan andra understryker att de uppskattar den typen av information från polisen.

Flera tar upp att socialtjänsten behöver både transparens och information från polisen när det gäller potentiella avhoppare som är föremål för en förundersökning. Detta eftersom socialtjänsten inte kan placera någon som polisen har span på.

I diskussionerna lyfts också skillnader mellan socialtjänsten och polisen. Polisen, menar flera, har en snävare bild av individerna som de kommer i kontakt med och har kanske därför lättare att sätta en stämpel på ungdomarna. Socialtjänsten ser istället att personen också blivit utsatt för våld som liten, har föräldrar med missbruksproblem, eller att skolan inte fungerar. Därför menar man att det är viktigt att det sker ett kunskapsutbyte åt båda hållen och att man diskuterar hur polisen respektive socialtjänsten ser på personerna som de jobbar med.

Här ser vissa en öppning för FoU Nordväst att gå in och stötta genom att bidra med goda exempel och rollmodeller, specifikt med avseende på samverkan mellan polis och socialtjänst. Ett sätt är att synliggöra de goda exempel och den kompetens och erfarenhet som redan finns i kommunerna. Exempelvis har flera representanter erfarenheter från andra kommuner där arbetet kring gängkriminalitet och avhopp varit mer utvecklat. En representant beskriver de rutiner som fanns i den kommun där hon tidigare jobbade:

Det som jag tycker har varit framgångsrikt är att polisen och socialtjänstens alla delar – barn, ungdom och vuxen, har haft så kallade operativa möten där polisen berättar om sin oro – alltså, ”på den här gatan har det varit oroligt, vi vet inte riktigt varför. Här har vi uppmärksammat att det säljs mycket droger...”. En ganska allmän rapportering som har gjort att socialsekreterarna har fått koll på vilka områden det rör sig om. Och polisen har också kunnat berätta att de har sett den här och den här personen, och det har varit på ett sätt väldigt bra för man har fått väldigt bra koll på var unga vuxna rör sig. Sen har de fältare som har varit ute i skolor och fritidsverksamheter och hela tiden informerat om avhopparverksamheter och att man kan få stöd. Och i den kommunen hoppade man över mottag för avhoppare, så om någon tog kontakt med samordnarna och sa att ”jag är rädd och skulle behöva hjälp”, då kom man direkt till utredningsenheten, man hoppade liksom över mottag i det här snabbspåret. Många av de avhoppare vi placerade kom nog

mycket tack vare att samordnarna var ute i de här områdena och på de gatorna där vi visste från polisens håll att man rörde sig.

Citatet ovan kan beskrivas som ett gott exempel på när kombinationen av tät samverkan med polisen och snabb hantering av avhopparärenden blir fruktsam. Detta är något som inte alla har erfarenhet av från sina kommuner. En representant menar att den snabba kontakten med polisen är svår att få till i deras kommun eftersom de bara har en kontaktperson på polisen. Att ingången till polisen utgörs av en enda person gör relationen till polisen sårbar och riskerar att påverka möjligheterna till tät samverkan på ett negativt sätt. Ytterligare en kommunrepresentant berättar att kvaliteten på deras samverkan med polisen är lite ojämn. I ärenden när Bops (brottsoffer och personsäkerhet) varit inblandade har de fått ett väldigt strukturerat underlag och riskbedömning, vilket varit hjälpsamt. Underlaget från ärenden som hanterats på lokalpolisområdet har sett helt annorlunda ut. Här finns en osäkerhet dels kring varför vissa ärenden hanteras av Bops och vissa av lokalpolisområdet, dels kring vad de ska kunna förvänta sig när det gäller underlaget från polisen. Här önskas det tydligare mallar och riktlinjer som gärna får vara gemensamma för kommunerna.

Relationen med avhopparsamordnare och avhopparverksamheter

I diskussionerna lyfts också att det kan uppstå problem i relationerna till kommunernas avhopparsamordnare, som ibland saknar kunskap om och arbetslivserfarenhet från myndighet. Detta riskerar att göra kommunikationen kring vilken hjälp en potentiell avhoppare kan få från polis och socialtjänst otydlig – vilket i förlängningen kan leda till att ytterligare förstärka avhoppares myndighetsförakt.

Det uttrycks också något som bäst kan beskrivas som en misstänksamhet kring avhopparverksamheter. Det diskuteras kring att det finns ett generellt mönster inom socialt arbete där mer eller mindre seriösa aktörer dyker upp på nya marknader för att tjäna pengar på den. Flera har erfarenhet av att verksamheterna tillåter att klienterna begår brott eller använder droger under tiden som de är i verksamheten: ”Men avhopparverksamheterna får 4000–6000 per dygn och klient, så det är klart de vill behålla sina klienter!” Ibland upplever representanterna att avhopparsamordnare inte är neutrala utan rekommenderar insatser i verksamheter där de själva känner någon, alternativt själva har jobbat. Sollentuna uppger att det är svårt att hitta bra utförare till målgruppen avhoppare. Man upplever till exempel att det kan

uppstå problem när utförare eller företag rekryterar individer (på anstalt eller i samhället) som sedan ”beställer” insatsen kopplat till företaget:

Om individen inte blir beviljad önskad insats och/eller önskad utförare kan detta leda till ett större myndighetsförakt. Hur kan man minska denna risk? (Sollentuna)

Även Sigtuna lyfter denna problematik:

Är de privata aktörer som finns på marknaden lämpliga? Det behövs kvalitetssäkring av de aktörer som finns och som tillkommer på den marknad som öppnat sig. Här ser vi ett behov av samverkan med nordvästkommunerna. (Sigtuna)

Mot bakgrund av detta efterfrågas en genomlysning av avhopparverksamheterna.

Järfälla nämner att man håller på att starta upp en verksamhet på hemmaplan som kan erbjuda stöd till de som vill lämna kriminalitet.

Sigtuna uttrycker behov av intern samverkan med övriga förvaltningar inom kommunen, som ekonomiskt bistånd/försörjningsstöd och socialpsykiatri/LSS. Här nämns dock att man först måste veta hur kommunen ska jobba med frågan innan man kan bygga upp lämplig samverkan:

Vad ska vi bygga upp internt? Vad ska vi bygga upp tillsammans med andra kommuner och andra parter? Hur blir vi så proffsiga som möjligt och erbjuder så bra stöd som möjligt? (Sigtuna)

Sammanfattning och önskemål

Sammanfattningsvis visar svaren från frågeformuläret att de insatser som i dagsläget finns för avhoppare i nordvästkommunerna främst är insatser mot kriminalitet som ges inom socialtjänstens ordinarie utbud. Vid behov köper man in externa placeringar. Några kommuner är på gång med att utveckla egna insatser.

Gemensamt för kommunerna är att de har haft få avhopparärenden, vilket gör att de har haft svårt att svara på frågan om hur de befintliga insatserna fungerar. Individuppföljningar görs dock och resultaten för individerna i de här ärendena är blandade. I flera fall avslutas ärendena enligt plan och avhoppet bedöms som lyckat, i andra fall avbryter klienten insatsen, återfaller i kriminalitet eller missbruk, alternativt flyttar från kommunen. Vissa kommuner uppger sig vara missnöjda med hur de externa utförarna skött sitt uppdrag.

Vad gäller konkreta önskemål kopplat till stöd för avhoppare uttrycker representanterna en vilja att lära av varandra och eventuellt få till gemensamma upphandlingar i vissa fall. För vissa kommuner är det inte aktuellt att bygga upp en egen verksamhet för avhoppare utan man eftersöker istället gemensamma ansträngningar över kommungränserna. Några önskar en FoU-utbildning likt BAS-utbildningen som getts inom nordvästkommunerna (grundläggande utbildning för nya handläggare inom barn och unga och missbruk) för att öka kunskapen kring hur målgruppen fungerar och hur socialtjänsten bäst bemöter den.

Vidare efterfrågas ökad kunskap om vilka insatser och metoder som har starkast evidens, att få goda exempel på hur kommuner kan jobba med avhoppare och goda exempel och rollmodeller med avseende på samverkan mellan polis och socialtjänst.

Del 3. Utvecklingsarbete under projektåret

Denna del av rapporten beskriver det utvecklingsarbete som projektledaren varit engagerad i hos kommunerna under projektåret. Några av de metoder och verktyg som FoU Nordväst använder för stöd till utveckling beskrivs nedan, följt av några exempel på lovande praktik som projektledaren följt under projektåret. Därpå belyses några ytterligare exempel på potentiellt lovande praxis som skulle vara av värde att undersöka närmare i framtiden.

Tabell 14. Prioriteringsmodell vid utvecklingsarbete.

Åtgärd	Förväntad effekt			Svårighetsgrad		
	Låg	Medel	Hög	Låg	Medel	Hög
Ökad kunskap			X	X		
Organisatoriska förutsättningar			X			X
Förbättra samverkan			X		X	

Prioriteringsmodell vid utvecklingsarbete

Flera behov och utvecklingsmöjligheter har identifierats under projektets gång. För att prioritera åtgärder i utvecklingsuppdraget har nedanstående analysverktyg använts.

Efter att ha identifierat behov och utvecklingsområden vid genomgång av relevanta publikationer och information från de initiala möten som genomförts med representanter i beredning- och arbetsgrupper (se avsnittet kartläggning), gjordes en skattning av dessa utvecklingsområden enligt modellen ovan. Bedömning av *förväntad effekt* genomfördes genom att uppskatta en åtgärds positiva påverkan/konsekvenser. Bedömning av *svårighetsgrad* gjordes genom att väga samman *vilja* att förändras för att nå förväntad effekt och *förmåga/möjlighet* att förändra.

Vissa åtgärder identifierades som lättillgängliga och relativt enkla att genomföra såsom att tillhandahålla ökad kunskap om målgruppen. Då initierades detta arbete omedelbart. Andra åtgärder kräver mer ansträngning, ändrade beteenden och beslut högre upp i organisationen (organisatoriska förutsättningar). Dessa utvecklingsambitioner har istället förlagts till del fyra, förslag på lösningar som kan ligga till grund för fortsatt utvecklingsarbete.

Utvecklingsinsatser gällande nyrekrytering

När det gäller nyrekrytering har några exempel på arbetssätt/metoder valts ut med den gemensamma nämnaren att de syftar till att förebygga

nyrekrytering till kriminella nätverk. De skiljer sig åt utifrån exempelvis hur väl de är implementerade. Några har använts en längre tid medan andra endast befunnit sig på ett idéstadium och i begränsad mån implementerats i verksamheten.

I detta arbete användes nedanstående tabell. Frågorna i tabellen har ställts till representanterna i respektive kommun för att få en beskrivning av var arbetssättet ska användas, vad det består av, vad som behövs för att implementera arbetssättet och inte minst vilka positiva konsekvenser man hoppas uppnå med arbetssättet. Ytterligare frågor ställdes om hur arbetet bedrevs tidigare, innan aktuellt arbetssätt infördes/planeras att införas.

Tabell 15. Vårt arbetssätt.

Vårt arbetssätt			
Var ska vi använda arbetssättet?	Vad består vårt arbetssätt av?	Implementeringsaktiviteter	Positiva konsekvenser vi vill uppnå
Målgrupp, organisation, yrkesgrupp, annat?	Innehåll - vad? Intensitet - hur ofta/länge? Format - på vilket sätt?	Utbildning, handledning, IT-stöd, annat?	

Tabellen är från ett arbetsmaterial som använts under utvecklingen av The Adaptation and Fidelity tool (A-Fit). A-Fit har utvecklats för att användas som beslutsstöd när en verksamhet står inför beslut om implementering av ett nytt arbetssätt/metod. När beslut väl är taget kan verktyget användas för att bedöma om metoden/arbetssättet behöver anpassas till den lokala kontexten, om följsamhet till originalmetoden krävs och vilka konsekvenser lokala anpassningar av importerade metoder och arbetssätt kan ge (se Hasson kommande, eller von Thiele Schwarz 2019).

Lovande praktik - lovande praxis

Lovande praktik är ett koncept som tagits fram av Danmarks motsvarighet till Socialstyrelsen för att tydligare kunna beskriva och dela beprövad erfarenhet som ett komplement till begreppet evidensbaserad praktik. Konceptet innehåller elva konkreta element med tillhörande frågebatteri, se Tabell 16. Ju fler av dessa elva element som ett arbetssätt/metod innehåller, desto närmare lovande praktik kan det anses ligga.

I utvecklingsarbetet med nordvästkommunerna har dessa element använts för att testa modellens användbarhet i interaktion med respektive kommun. Med projektledarens stöd har arbetssätten i kommunerna utvecklats allteftersom i förhållande till dessa elva element.

Tabell 16. Lovande praktik.

Huvudkategori	Element	Förklaring av element
Kunskapsbas Element som behandlar det teoretiska och vetenskapliga utgångspunkten för "lovande arbetssätt" och dess inverkan.	Teori och kunskap	Arbetsättet är förankrat i en eller flera väldefinierade teorier och aktuell bästa kunskap (best practice).
	Positiv verkan	Det finns studier som tyder på att insatsen är verksam, har en positiv verkan på ett eller flera av de målsättningar som insatsen avser att påverka.
Koncept Element som handlar om det sätt som det lovande arbetssättet används och är förankrat på.	Beskrivning	Insatsen är väl beskriven, med angivna konkreta redskap och beteenden.
	Mål	Insatsen innehåller klara och relevanta (individuella och/eller aggregerade) målsättningar för målgruppens progression och/eller välfärd.
	Spridning	Arbetsättet kan överföras till andra insatser som är riktade mot motsvarande grupper av brukare.
	Ekonomi	Insatsen är förknippad med viss grad av ekonomisk lönsamhet.
Yrkeskunskap och utveckling Element som handlar om yrkeskunskap, de professionellas kompetens och bedömningsförmåga som understöds genom att träna och använda den lovande arbetssätt.	Professionell reflektion	Insatsen bidrar till gemensam professionell reflektion.
	Relationellt samarbete	Insatsen understödjer den professionella relationskompetens som behövs för att ingå i konstruktiva samarbeten med medborgarna, kollegor och andra professionella ¹ .
	Individuell anpassning	Insatsen utgår från målgruppens specifika behov och resurser och involverar brukaren.
Anpassning Element som hjälper till att säkerställa kontinuerlig bedömning och anpassning av insatsen så att den lovande arbetssätt fortsätter vara verksam i förhållande till målgruppen.	Monitorering	Insatsen omfattar en systematisk monitorering av målgruppens utveckling och/eller välfärd kopplat till de målsättningar (individuella och/eller aggregerade) som insatsen ska bidra till att nå.
	Uppföljning	Det finns en löpande uppföljning och anpassning av insatsen.

Exemplen på lovande praktik från nordvästkommunerna presenteras i ordningsföljd utifrån hur stor möjlighet projektledaren har haft att arbeta med kommunen i fråga. Vissa arbetssätt beskrivs därmed utförligt medan andra omnämns endast kortfattat i syfte att lyfta exempel med potential att undersöka vidare på liknande sätt. De elva elementen enligt det danska konceptet lovande praktik har använts primärt i förhållande till de två första arbetssätten. Detta eftersom projektledarens tillgång till information från kommunerna varit god i dessa fall och för att de i någon mån används redan.

Öppenvård mot nyrekrytering

Vårt arbetssätt			
Var ska vi använda arbetssättet?	Vad består vårt arbetssätt av?	Implementeringsaktiviteter	Positiva konsekvenser vi vill uppnå
Målgrupp, organisation, yrkesgrupp, annat?	Innehåll - vad? Intensitet - hur ofta/länge? Format - på vilket sätt?	Utbildning, handledning, IT-stöd, annat?	

Organisation och målgrupp

Öppenvård mot nyrekrytering utgör en organisationsform och en arbetsmetodik i Upplands Väsby's öppenvård. Målgruppen för detta är ungdomar i riskzon och i detta begrepp innefattas risk för alltifrån missbruk till kriminalitet. Här omfattas även en bred åldersgrupp. Arbetsmodellen är dock i huvudsak byggd utifrån den mer specifika risken i att rekryteras till kriminella nätverk och in i den dödliga konflikt som i skrivande stund pågår.

Öppenvård mot nyrekrytering har både en bredare och en smalare målgrupp för ögonen eftersom arbetet mot de båda målgrupperna har centrala gemensamma nämnare. Samtidigt finns en särskild form av angelägenhet, tidsrymd och kontextuell aspekt i att arbeta med nyrekrytering som därmed legat till grund för arbetssättet.

Värt att nämna är att målgruppen som dras in i nätverken är relativt överblickbar i Upplands Väsby's kommun. Trots denna överblick så sker alltså dödsskjutningar mellan dessa unga individer. Problemet ligger således rimligtvis inte lika mycket i karläggningsdelen som i insatsdelen.

Upplands Väsby's öppenvård innefattar familjecentralen, familjebehandlare, minimaria, förebyggarteamet, kvalificerade kontaktpersoner och ungdomsmottagningen. De yrkesgrupper som ingår omfattas av begreppet socialarbetare. Huvuddelen utgörs av socionomer med vidareutbildningar och specialkompetens. Just specialkompetensen bedöms vara en avgörande framgångsfaktor och de relevanta metodkompetenserna omnämns därför i

sin helhet i rutan till höger. Enheten leds av en operativ enhetschef som har det koordinerande ansvaret. Två samordnare har ansvar för öppna insatser respektive biståndsbedömda sådana.

Enheten träffas i sin helhet en gång per månad. Däremellan finns samverkansforum som används av mindre konstellationer inom enheten och med andra samverkansparter några gånger per termin. På senare tid har ett särskilt fokus lagts på att låta personal från ungdomsbehandling möta motsvarande på ungdomsutredning. Utöver detta sker möten i vardagen mellan olika delar av enheten.

Fältassistenter/ förebyggarteamet:

MVP, DISA, (kommer att byggas på med ytterligare utbildningar som t.ex. M.I. Älskade förbannade tonåring)

Kvalificerade kontaktpersoner:

Kriminalitet som livsstil. Kompetens inom kriminalitet och missbruk (Kommer gå ACRA)

Familjebehandlare:

KBT PDT steg ett (går steg två), AB FFT licensierad och utbildningsansvarig

Minimaria:

Behandlingsassistent, kriminalitet som livsstil, kompetens gällande kriminalitet och missbruk.

Arbetsätt

Det finns två sätt att aktivera enheten. Det ena är på uppdrag av socialtjänstens myndighetssida och det andra är genom egeninitierat arbete. Ett eget initiativ kan komma från enhetens samtliga aktörer som alla har ett brottsförebyggande perspektiv med fokus på tidig upptäckt i sin yrkesutövning. De olika aktörerna har tillsammans stor exponeringsyta mot allmänheten och därmed goda förutsättningar för tidig upptäckt. En annan förutsättning för detta är att verksamheterna består av rutinerade medarbetare som är trygga i sina roller och har förmågan att se bortom sitt specifika ansvar och se samhällsnyttan i ett större perspektiv.

Detta kan ställas mot ett tidigare arbetsätt som tydligare karaktäriserades av ett administrativt förhållningssätt med tendenser till

Tabell 7. Perspektiv på socialt arbete.

	Administration (people processing)	Förändring (people changing)
Processvärde	Information	Relation
Kritiska punkter	Tillgång och tillförlitlighet	Tillit och trovärdighet
Samverkan	Samordning	Samarbete
Förutsäggande förmåga	Högre	Lägre
Processhinder	Informationsbrist och motsägelser	Distans och främlingskap

så kallade stuprör och en smalare tolkning av handlingsutrymme i respektive funktion. Se Tabell 7 för tydliggörande.

Lägesbild

Oavsett anledning så sker ett förarbete av förebyggarteamet som innebär att gruppen skaffar sig en lägesbild över situationen. Förebyggarteamet är till ursprunget fältassistenter som arbetar ute på fältet och en del på obekväma arbetstid. De är dock vidareutbildade och satta att arbeta riktat mot uppkomna riskmiljöer. I detta kartläggande/insamlade skede är det viktigt att skaffa sig egna iakttagelser av problemen men också söka information från samverkansparter. Samverkansmöten med övriga aktörer sker varje torsdag. Tidigare har fältassistenterna arbetat generellt främjande och mer eller mindre patrullerat hela kommunen. Detta i syfte att öka tryggheten och rapportera in iakttagelser. Begränsningen var att det inte ledde till varken fördjupade lägesbilder eller att rapporterade problem åtgärdades.

Multimodalt och flexibelt team

Om det är påkallat så byggs multimodala team ihop. Detta sker genom att samtliga relevanta aktörer inom enheten sätter sig och inventerar behov och verktyg. Ibland inkluderas andra samverkansparter i detta som exempelvis skola, fritid, räddningstjänst, polis o.s.v. Om det är egeninitierat görs en grundligare genomgång än om detta redan gjorts av beställaren. Här krävs också ett grundligare förarbete av förebyggarteamet. En nyckel för att detta ska fungera är att verksamheten karaktäriseras av hög grad av flexibilitet. Vid behov skall samtliga relevanta aktörer kunna prioritera om och fokusera sina ansträngningar mot aktuellt problem.

Tidigare har enheten arbetat med multimodala metoder mot ungdomar. Dock inte mot sammanhanget runtomkring inklusive föräldrar. Detta har dessutom skett på uppdrag av socialtjänstens myndighetsutövning, vilket inte inneburit någon egen reflektion eller analys av problem och lösningar.

RBM-bedömning med inslag av ”Signs of safety”

Tidigare har enheten förlitat sig på beställaren i fråga om bedömningar gällande exempelvis risk, behov och mottaglighet. Förhoppningsvis har detta arbete genomförts hos beställaren men då ofta i begränsad omfattning. Med kompetensen och lägesbilden hos förebyggandeenheten kan denna analys göras på ett grundligare sätt, vilket bör föranleda insatser med högre grad av individualitet och tydligare koppling till ovan principer i enlighet med forskningen. Arbetet som genomförs på enheten går att likna vid orsaksanalys med tydliga inslag av lösningsfokusering och idéer från utredningsmodellen Signs of safety. Just lösningsfokus präglar verksamheten så till vida att angreppssättet är problemorienterat men med inställningen att problemen ska lösas (se del 1 för fördjupning).

Insats

Insatsen blir därefter multimodal och kan variera utifrån behovet. Något som ofta appliceras är stöd till vårdnadshavare och stöd till barn.

Familjebehandlarna arbetar med att motivera till samtycke och deltagande från föräldrar. Förebyggarteamet bygger samtidigt relationer med ungdomarna. Därefter inleds en insats som bygger på evidens och forskningsbaserad kunskap. Förebyggarteamet eller kvalificerad kontaktperson plockar ofta aktuella ungdomar åt sidan och genomför aktiviteter med dem. Detta i sig fyller syftet att ta bort ungdomarna från riskmiljön rent fysiskt och därmed försvåra den negativa utveckling som identifierats. Därutöver finns alltid åtminstone ett ytterligare syfte.

Aktiviteten som genomförs istället har ett tydligt mål som hänger ihop med aktuellt problem. Normbrytande beteende hanteras genom arbete som bottnar i metoder som MVP, DISA och Kriminalitet som livsstil.

Tidigare insatser har bedrivits med lägre grad av helhetssyn. Punktinsatser har erhållits av respektive aktörer på uppdrag från socialtjänstens myndighetsutövning. Samtidigt har fältassistenter ägnat sig åt insatser utan mål eller mindre ambitiösa målsättningar, exempelvis att bjuda på godis i riskmiljöer eller åka och bowla med normbrytande ungdomar utan att utnyttja tiden till djupare syften.

Att plocka bort fältassistenter från det främjande uppdraget är inte helt okontroversiellt. Det man förlorar i det främjande arbetet kommer dock i kommunen att ersättas av fritidsförvaltningen. Således kommer riktandet av denna resurs mot aktuellt problem inte kosta något i den andra änden.

Implementeringsaktiviteter

Enheten arbetar kontinuerligt med uppföljning och utvärdering. I ordinarie arbetsuppgifter såsom aktuella behandlingar utvärderas samtliga insatser hos respektive aktör. När det gäller gemensamma upplägg följs dessa upp vid särskilda handledningstillfällen som sker regelbundet. Insatserna är begränsade i tid. Därefter avslutas insatserna och plats ges för uppföljning och utvärdering. Dessa tillfällen ger också möjlighet till kompetensutveckling. Behovet inventeras och medarbetare skickas på utbildningar. I skrivande stund genomförs utbildningar i MI och Kriminalitet som livsstil för att ge medarbetarna förutsättningar att göra det de är satta att göra.

Tidigare har fältassistenter skickats på mer generella utbildningar och konferenser men dessa ersätts nu av mer riktade insatser. Verksamheterna

var för sig har ägnat sig åt uppföljning och utvärdering av egna insatser men något gemensamt lärande har inte funnits.

Positiva konsekvenser

Öppenvård mot nyrekrytering har en målsättning som summeras i formuleringen: *rätt stöd till rätt ungdom i rätt tid*. Det ska finnas kompetens och mandat att agera snabbt för den unges utveckling.

Kommunen har sedan länge haft kännedom om vilka ungdomar som rekryteras in i nätverken och ändå sker det skjutningar i dessa miljöer och unga mister sina liv. Målsättningen med formandet av detta arbetssätt är att mer ska göras ännu tidigare för att stoppa denna händelseutveckling.

Normbrytande kluster i skolmiljö, ett belysande exempel

Som en del i utvecklingen av arbetssättet men också för att konkretisera används ett exempel:

Behandlarna på enheten får i en pågående behandlingsinsats nys om att aktuell skolmiljö inte verkar vara välfungerande. Detta aggregeras från individärendet ifråga till ett generellt problem gällande skolmiljön i en av kommunens skolor. I denna form lyfts informationen vidare inom den egna enheten.

Via SSE (familj och skolservice) och dåvarande fältassistenterna som arbetar en del på aktuell skola undersöks detta vidare. Skolpersonalen beskriver då ett kluster av femteklassare med ett kraftigt normbrytande beteende. Den sammantagna bilden blir att man befår att ungdomarna befinner sig i riskmiljö för att rekryteras in i ett kriminellt nätverk. Problemet tycks dock fortfarande vara någorlunda isolerat både sett till plats och till hur omfattande kontaktytorna mot kriminella individer är.

Med den sammantagna bilden väljer enheten att rikta sitt arbete mot aktuellt problem. Detta innebär att flera verksamhetsgrenar ser till sina verktyglådor och ställer om verksamheten i syfte att angripa problemet. Fältassistenterna tar ungdomarna åt sidan under kvällstid, hyr in sig på en fritidsgård och arbetar målinriktat med ungdomarna under flera kvällar. Utöver sociala aktiviteter ägnar man sig åt samtal och andra aktiviteter med bäring på normer och värderingar. Stöd för detta återfinns i material från exempelvis MVP, DISA och Kriminalitet som livsstil.

Samtidigt söker familjebehandlarna upp föräldrarna och arbetar både med deras motivation, relation till socialtjänsten och deras föräldraskap. Fältassistenter och kvalificerade kontaktpersoner arbetar i skolan i samverkan med skolkuratorer och övrig personal och tillser att det normbrytande beteendet under skoltid upphör.

Efter en kortare insats lämnar teamet över till ordinarie insatser som nu intensifierats. Några av ungdomarna och föräldrarna får vidare insatser men mer i ordinarie linjeverksamhet. Nya utredningar med påföljande insatser initieras. Skolan upprätthåller nivån som satts och samverkar vid behov med enheten.

Hur bra fungerar då arbetssättet?

Med stöd av checklistan för lovande praktik går är det möjligt att bedöma om arbetssättet kan anses som lovande. För vidare förklaring se metodavsnittet.

Kunskapsbas

Förskjutningen mot mer fokus på förebyggande arbete, tillsammans med den multimodala ansatsen, får anses ligga helt i linje med forskning och kommande lagförändringar i socialtjänstlagen. Forskningen talar vidare om problemet med dödligt våld och kriminella nätverk i termer av färre men värre. Ett riktat fokus med mer resurstillskott till en mindre del av populationen ligger således helt i linje med tillgänglig kunskap. Att arbetet går att knyta till principerna om risk, behov och mottaglighet är även detta kunskapsbaserat. Här går det att anse att arbetssättet med sin motiverande ansats har särskild potential i förhållande till mottaglighetsprincipen (se del 1 för fördjupning).

Koncept

Arbetssättet får anses vara tillräckligt väl beskriven för att ge läsaren en bild av hur arbetet bedrivs. Med hänvisning till hur arbetet tidigare bedrivits uppstår en kontrast som tydliggör ställningstagandena i det nya arbetssättet. Exemplet konkretiseras arbetssättet vilket gör den tillämpbar även i andra kommuner varpå spridningskriteriet får anses vara uppfyllt.

Målsättningen med arbetssättet är i huvudsak aggregerad utifrån ett samhällsproblem. Därmed är det svårt att mäta hur väl utfallet blir. Däremot innehåller varje individinsats egna mål för individen som har att göra med en positiv utveckling. Dessa skiljer sig åt utifrån individuella behov.

När det gäller ekonomi går det utifrån forskningens resonemang om färre men värre att legitimera stora satsningar på de ungdomar som annars riskerar att rekryteras in i nätverken. Givetvis är det svårt att avgöra med säkerhet vilka dessa är på förhand men med överblick och gediget, tvärprofessionellt förarbete så är utsikterna goda för att det trots allt rör sig om rätt ungdomar och i rätt kontext (se del 1 för fördjupning). Eftersom fritidsförvaltningen i kommunen valt att tillsätta fritidsfältare i det uppsökande, främjande arbetet så sker inget tapp i förhållande till denna arbetsuppgift. Hade så inte varit fallet så hade denna förskjutning antingen krävt parallella satsningar på dessa arbetsuppgifter eller att lämna dem därhän. I detta uppstår en ekonomisk fråga som inte är helt enkel att reda i. Att socialtjänsten i större utsträckning ska arbeta förebyggande snarare än främjande får dock anses utgöra rätt prioritering och därmed får det främjande arbetet helt enkelt tas om hand av annan part.

Yrkeskunskap och utveckling

Modellen ger utrymme för olika professioner att mötas och samverka på riktigt. Genom att genomföra arbetet tillsammans både inför, under och efter öppnar det upp för gemensam professionell reflektion. Att söka ingångar till ungdomarna och deras vårdnadshavare ställer vidare stora krav på den sociala förmågan hos inblandade parter. Att gemensamt ta sig an detta och stödja varandra i processen skapar goda förutsättningar för en utveckling av den relationella kapaciteten hos medarbetarna.

Insatserna karaktäriseras av hög grad av individualitet. Endast de mer allmänna insatserna mot ungdomarna i grupp är generella men hålls då på en övergripande nivå. Därutöver har insatsen en individuell karaktär i de mer djupgående individinsatserna.

När det gäller involvering av målgruppen i insatserna så sker en dialog med både ungdomarna och vårdnadshavarna. Allt är på frivillig basis och samtycket till insatserna kommer ofta med en önskan om vilket stöd som skulle vara bra.

Anpassning

Även om det sker löpande dialoger inom enheten och trots att insatsen avhandlas efteråt vid lämpliga sammanträden så är detta inte att jämföra med monitorering och uppföljning. Varje enskild del av insatsen följs upp separat men detta gäller inte insatsen i sin helhet. Här finns modellens största utvecklingspotential. Idag ”monitoreras” och följs insatsen upp av

enhetschefen men i ostrukturerad form. Insatsen dokumenteras inte heller, vilket försvårar just monitorering och uppföljning.

I utvecklingsarbetet av modellen har funktionen case-manager diskuterats i relation till ett tillitsbaserat ledarskap. Detta resonemang befinner sig ännu på ett spekulativt stadium men går att formulera enligt följande; den medarbetare som i sitt arbete får in information eller känner oro som kan ha bäring på att förebygga nyrekrytering till kriminalitet får ett uttalat ansvar i form av att äga och förvalta denna information för vidare hantering. Medarbetaren i fråga skall då stämma av med närmaste chef/samordnare på enheten för vidare hantering. Kvarstår bedömningen att det kan ha bäring på att förebygga nyrekrytering så gör denna potentiella rutin gällande att medarbetaren blir case-manager för just detta ärende. I uppdraget ligger att sammankalla samtliga relevanta aktörer för att göra en bedömning av ärendet och vidare åligger det case-managern att tillse dokumentation, monitorering och uppföljning i aktuellt ärende.

Sammanfattningsvis

Generellt sett får modellen anses vara lovande utifrån elementen i lovande praktik. Framgångsfaktorer enligt forskning när det gäller att förebygga nyrekrytering går att härleda till begrepp som tidig upptäckt och tidiga, multimodala, intensiva och individanpassade insatser med bäring på risk, behov och mottaglighetsprinciperna (se del 1 för fördjupning). I förhållande till dessa faktorer får Öppenvård mot nyrekrytering anses vara lovande. De olika byggstenarna i modellen är var för sig lovande utifrån ovanstående element men även modellen i sin helhet omfattar majoriteten av ovanstående element. De element som modellen i sin helhet inte svarar upp mot är de två element som går under begreppet anpassning enligt resonemanget i föregående stycke. Dock finns förutsättningar för att relativt okomplicerat åtgärda detta om så önskas (se ovan).

Utvecklingspotential

Efter avslutat utvecklingsarbete för denna gång finns det fortfarande utvecklingspotential kvar i arbetssättet i förhållande till behov kring att förebygga nyrekrytering. Centrala kunskapsbehov gällande kriminogena individegenskaper och kriminogen kontext kopplat till dagens problembild är må hända inte uppfyllda ännu. Arbetssättets fokus kring angelägenhet och lösningsorientering möjliggör dock för personalen att skaffa sig denna kunskap.

Samverkan sker regelbundet med myndighetssidan inom socialtjänsten, skola, fritidsförvaltning och polis. Bl.a. går förebyggarteamet på veckovisa möten utifrån EST (Effektiv samverkan för trygghet). Det är dock här som arbetssättet i huvudsak har mer att hämta om övriga aktörer skulle involveras ännu tydligare i processen. Den typ av samverkan som förespråkas i utländska modeller såsom GRID, Kurve kriegen o.s.v. är mer omfattande än vad Öppenvård för nyrekrytering idag är. Samma intensitet och fokus i samverkan går dock att bygga även i Upplands Väsby, möjligen med stöd av Öppenvård mot nyrekrytering som plattform. Dock kräver det tydlig förankring inom den egna och andra organisationer som idag inte är involverade på samma sätt. Organisatorisk förankring och den interna flödesfrågan är därmed också viktiga byggstenar för att utveckla arbetssättet.

Vid eventuellt intresse i kommunen för att utveckla arbetet ytterligare finns det intresse från FoU Nordväst av att bidra i denna utveckling. En sådan utveckling bör i så fall innehålla stöd ur implementerings- och samverkansforskning för att nå framgång. Se exempelvis MASH-team och Valstagruppern för exempel på sådant stödmaterial.

Valstagruppern mot nyrekrytering

Vårt arbetssätt			
Var ska vi använda arbetssättet?	Vad består vårt arbetssätt av?	Implementeringsaktiviteter	Positiva konsekvenser vi vill uppnå
Målgrupp, organisation, yrkesgrupp, annat?	Innehåll - vad? Intensitet - hur ofta/länge? Format - på vilket sätt?	Utbildning, handledning, IT-stöd, annat?	

Organisation och målgrupp

Valstagruppern är en särskild grupp inom utredningsenheten under individ- och familjeomsorgen i Sigtuna kommun. Gruppen utgör en projektsatsning under 2022 och 2023 och består av en projektledare/samordnare, två fältande socialsekreterare samt tre fältande kuratorer. Målgruppen för Valstagruppern är barn och ungdomar 10–20 år som redan har eller riskerar att hamna i kriminalitet eller annat normbrytande beteende. Arbetet riktas även till människor i de ungas närhet samt till lokalsamhället i stort utifrån segregationsmässigt kopplade behov i förhållande till hela socialtjänstens verksamhetsområde. Arbetstiden förläggs även till viss del utanför ordinarie kontorstid fram till kl. 21.

Skillnader jämfört med ordinarie arbete

Valsta är ett område i kommunen som klassats som ett riskområde och där kriminella nätverk utgör en stor del av problembilden (se del 2 för fördjupning). Även om målgruppen för Valstagruppern är bred så finns det en särskild och uttalad ambition i projektet i form av att minska nyrekryteringen till de kriminella nätverken, vilket pekar på en smalare målgrupp. Detta får anses utgöra ett problemorienterat fokus med grund i genomförd behovsanalys som därmed skiljer ut Valstagruppern från socialtjänstens ordinarie verksamhet.

Gruppen har vidare ett myndighetsutövande ansvar gällande stödjande insatser, vilket ska möjliggöra snabb utredning vid ansökan om stöd. Detta är ett sällsynt angreppssätt som svarar bra mot behoven uttryckta i förarbetena till den nya socialtjänstlagen där långa utredningstider är ett konkret beskrivet problem i förhållande till aktuell målgrupp (se del 1 för fördjupning).

Utvecklingspotential

Målgruppen är bred samtidigt som ambitionen att minska nyrekrytering många gånger förutsätter en ännu bredare målgrupp för att kunna uppnås. Tidiga insatser för att komma åt sårbarheten behöver ofta bedrivas redan innan tio års ålder. Multimodaliteten förutsätter ibland möjligheter till tvångsätgärder eller arbete även med individer över 20 år om det är dessa som ”rekryterar”. Således är avgränsningen av målgruppen en begränsning i förhållande till aktuellt samhällsproblem. Samtidigt skulle en större målgrupp kräva en bredare organisatorisk representation för att möta det bredare behovet. Målgruppen är samtidigt alltför stor för att Valstagruppern mot hela målgruppen ska kunna bedriva insatser med den intensitet och multimodalitet som enligt forskning ofta är nödvändig. Utifrån problembilden i Valsta finns det risk för att gruppen om sex personer, med aktuell organisatorisk representation, är i underkant när det kommer till att möta behovet.

Gör projektsatsningen tillräckligt stor skillnad mot tidigare förutsättningar för att vända utvecklingen i Valsta? Det finns stor potential i Valstagruppern som mycket väl kan uppnås om några förutsättningar uppfylls som har grund i organisatoriska förutsättningar och prioriteringar (Se del 1 och 2 för fördjupning).

Arbetsätt

Valstagruppens arbetsätt styrs av värden som ökad tillgänglighet, minskat stigma och ökat förtroende för socialtjänsten samt snabba insatser. I linje med dessa ambitioner ska Valstgruppen arbeta uppsökande både ute i bostadsområdet samt i relevanta kontexter som exempelvis i skolmiljö. Valstgruppen ska arbeta kontaktskapande med såväl invånare som samverkansparter både i vardagen men också i olika samverkansforum. Insatserna som ges av Valstgruppen karaktäriseras av multimodalitet med grund i systemteori och intensitet omfattandes ca tre tillfällen med individen per vecka vid beviljad insats.

Skillnader från ordinarie arbete

Tabellen tjänar till att illustrera den administrativa logiken som i stor utsträckning kännetecknar socialtjänstens ordinarie verksamhet (se del 1 för fördjupning).

Valstgruppen ämnar att anamma mer av förändringslogiken genom bland annat följande konkreta skillnader i förhållande till tidigare arbetsätt.

Tabell 7. Perspektiv på socialt arbete.

	Administration (people processing)	Förändring (people changing)
Processvärde	Information	Relation
Kritiska punkter	Tillgång och tillförlitlighet	Tillit och trovärdighet
Samverkan	Samordning	Samarbete
Förutsäggande förmåga	Högre	Lägre
Processhinder	Informationsbrist och motsägelser	Distans och främlingskap

(Forkby, Gerell, Hallin, Nilvall, Westerdahl et al. 2020)

- Valstgruppen ska "ligga på" när frivilligheten eller mottagligheten brister. "Om individen inte kommer till socialtjänsten så kommer Valstgruppen till individen".
- "Tillgänglighet i kontrast till kontaktbarhet". "Möta målgruppen på målgruppens villkor".
- Bli "mer personlig och mänsklig" i kontrast till begreppet "min soc." som ofta hörs bland aktuella ungdomar.
- Högre grad av flexibilitet och intensitet där lärdomar tas exempelvis från "privat sektor som ofta möter dessa behov på ett bättre sätt".
- Gruppen ska "nischa sig mot målgruppen" och därmed ha möjlighet att "bli bättre på att hantera målgruppen" än ordinarie verksamhet.

Utvecklingspotential

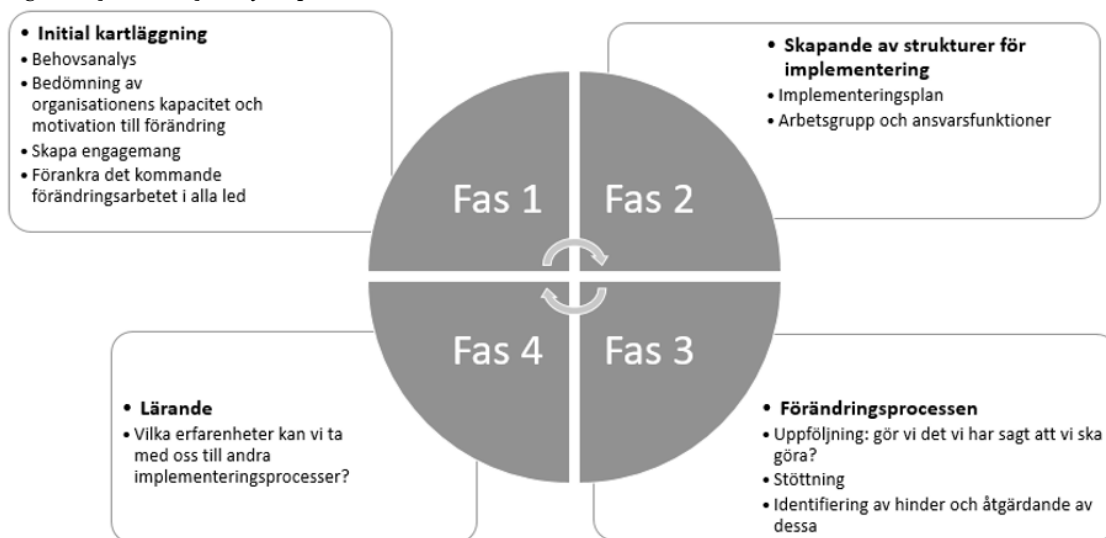
De insatser som rekommenderas från Socialstyrelsen bör tillämpas i lämplig omfattning. Även om ambitionen enligt ovan är god så återstår själva genomförandet i många delar. Genomförandet kommer också ständigt att

behöva monitoreras, utvärderas och utvecklas. För att vända samhällsutvecklingen gällande dödligt våld bland unga män och pojkar finns det stora organisatoriska utmaningar i ordinarie verksamhet som behandlats ovan, där Valstagrupperna har potential att lösa ut dessa utmaningar. Nästa steg gäller kunskapsbehovet som behöver tillfredsställas och även där har Valstagrupperna potential men mycket återstår. Kunskapsbehovet går förenklat att sammanfatta i två områden i form av kriminell kontext och kriminogena individegenskaper. Här behöver Valstagrupperna skaffa sig både teoretisk kunskap och praktisk erfarenhet gällande kontexten i området och gällande individernas tanke- och beteendemönster. För detta ändamål finns stödmaterial i form av riskbedömningsmanualer, koncept kring kontextuell kartläggning och RBM-baserade insatser (risk, behov, mottaglighet). När dessa kunskapsbehov är uppfyllda går det att etablera optimalt samverkansarbete och därmed uppnå Valstagruppernas fulla potential (se del 1 för fördjupning). Arbetet kommer att ta tid, vilket leder vidare till nästa avsnitt som berör långsiktig förankring.

Implementeringsaktiviteter

Som stöd i implementeringsprocessen har en anpassad modell av The Quality Implementation Framework använts.

Figur 5. QIF: The Quality Implementation Framework.

En behovsanalys har genomförts i fas 1 i form av en intervjustudie, vilken ligger till grund för projektplanen för Valstagrupperna. I fas 2 har gruppen rekryterats och en gedigen och genomarbetad projektplan har formulerats. Vidare har aktuell personal getts goda utbildningsmöjligheter i inledningen av projektet. Nära handledning från projektledaren/samordnaren ger goda förutsättningar för ett gediget implementeringsarbete. Valstagrupperna

befinner sig i skrivande stund i huvudsak i fas 3 och har nu möjlighet att vid behov backa till tidigare faser och åtgärda eventuella brister i implementeringen.

Utvecklingspotential

Genom att backa och åtgärda brister med hjälp av nya implementeringsaktiviteter går det förhoppningsvis att uppnå än mer av Valstagruppens potential.

Dessa brister rör främst:

- Bedömning av **motivation till förändring** samt **Skapa engagemang och förankra förändringsarbetet** (se fas 1)
- **Behovsanalys** internt och i förhållande till samverkansparter (se fas 1)
- **Struktur för implementering** kopplat till en målgrupp och målsättning som matchar ansträngningen (se fas 2)

Valstaggruppen riskerar nedläggning. I nuläget är satsningen externt finansierad och satsningen riskerar att upphöra när projektpengarna tar slut och finansieringen faller på kommunen. Satsningar av dylikt slag bör vara långsiktiga, annars finns det risk att de gör mer skada än nytta. Projektformen kan fungera som en testperiod för att pröva olika arbetsformer men ambitionen måste vara att arbetet så småningom ska permanentas (se del 1 för fördjupning).

Det finns ett fåtal rekommendationer kring metoder som fungerar på målgruppen som Socialstyrelsen har listat i Kunskapsguiden. Valstaggruppen har önskat att få tillgång till dessa insatser i form av TFCO, FFT, MST, BSFT och MDFT (se del 1 för förtydligande). Dock blev beskedet negativt från beslutsfattande nivå. Sammantaget indikerar detta att första punkten enligt ovan inte är uppfylld och att implementeringsaktiviteter på beslutsfattande nivå mot denna punkt vore att rekommendera.

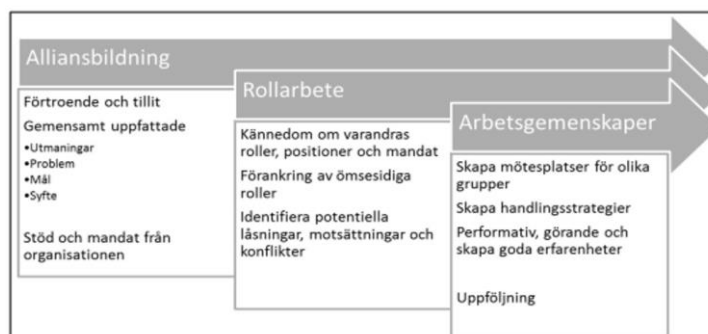
Behovsanalys

Nästa implementeringsaktivitet som möjligtvis skulle kunna kompletteras gäller behovsanalys och då primärt i förhållande till samverkan. Möjligtvis har för få insatser gjorts för att undersöka samt förbättra förutsättningarna för den samverkan som enligt forskning är nödvändig gällande målgruppen (se del 1 för fördjupning). En gedigen behovsanalys har genomförts mot lokalsamhället och mot möjliga vårdnadshavare. Liknande behovsanalys kan

med fördel göras mot exempelvis skola, polis och civilsamhälle som har egna behov och förutsättningar som behöver mötas i någon mån för en fungerande samverkan.

Det finns forskning om hinder och möjligheter för etablering av en välfungerande samverkan (se modellen till höger). Denna modell har inkorporerats i projektplanen under utvecklingsinsatsen och

Figur 3. Framgång i samverkan.

skulle kunna förbättra Valstagruppens fortsatta arbete inom denna punkt (se del 1 för fördjupning). En behovsanalys skulle även kunna genomföras internt. På frågor om vad som skulle krävas för att socialtjänsten ska ha bästa möjliga förutsättningar att vända utvecklingen i Valsta, skulle möjligtvis det interna utvecklingsbehovet kunna konkretiseras i svaren från socialtjänstens medarbetare. Detta förfarande skulle samtidigt kunna få ett mervärde i förankringsfrågan enligt tidigare stycke. Med delaktighet i att forma den nya verksamheten är det möjligt att förankringen i övrig verksamhet blir starkare.

Struktur för implementering

Inledningsvis i utvecklingsarbetet fanns det utvecklingspotential i projektplanens struktur utifrån målgruppens bredd och målsättningarna med insatsen. Att synas ute i lokalsamhället och kunna fungera som samhällsvägländande funktion står i skarp kontrast till att ägna sig åt de insatser som rekommenderas för att förhindra nyrekrytering. Båda dessa behov är dock identifierade som stora i förhållande till problembilden i Valsta. Risker i att en ambition tar ut en annan angränsar till utvecklingspotentialen som beskrivits under avsnittet organisation och målgrupp (gällande en alltför bred och spretig målgrupp). Efter utvecklingsarbete med FoU Nordväst har detta problem bemötts och målsättningarna har formulerats om. Se nedan avsnitt för utveckling.

Positiva konsekvenser

Det finns en rad potentiellt positiva konsekvenser som omnämns i projektplanen. Några exempel är ökad tillgänglighet, minskat stigma och ökat förtroende för socialtjänsten samt snabba insatser.

Målsättningarna i projektplanen såg ut på följande sätt innan utvecklingsarbetet:

- Valstagrupperna bidrar med ökad trygghet i Märsta och Valsta genom att utöka med trygga vuxna i området som arbetar i fält.
- Valstagrupperna bidrar med minskad stigmatisering för kontakt med socialtjänsten.
- Valstagrupperna gör socialtjänsten mer tillgänglig.
- Valstagrupperna bidrar med minskad rekrytering till kriminalitet bland unga.

Efter utvecklingsinsats ser målsättningarna i skrivande stund ut som följer:

- Valstagrupperna bidrar med ökad trygghet i Märsta och Valsta genom att utöka med trygga vuxna i området som arbetar i fält.
- Valstagrupperna bidrar med minskad stigmatisering för kontakt med socialtjänsten.
- Valstagrupperna gör socialtjänsten mer tillgänglig.
- Valstagrupperna bidrar med minskad rekrytering till kriminalitet bland unga.
- Mer verksamhetsinsatser i tidigt skede för målgruppen.
- Vända den uppåtgående våldstrenden.
- Minska skjutvapenvåldet.

Projektplanen har reviderats på flera punkter under utvecklingsarbetet. Ett vägval har gjorts enligt målen ovan till fördel för att rikta Valstagrupperna i huvudsak mot målgruppens insatsbehov. Detta sker ofrånkomligen på bekostnad av synlighet och generellt förtroendeskapande arbete ute i bostadsområdet även om detta inte syns i målsättningarna ovan. Dock tillkommer en faktor i sammanhanget i form av stadsdelsmammor som är en ny satsning som precis ska införas. Med tillitsarbete och optimalt utnyttjande av potentialen hos stadsdelsmammor finns det möjligheter för Valstagrupperna att kunna bibehålla tillgänglighet och förtroende tillsammans med stadsdelsmammorna. Möjligheterna för detta optimeras av att de tillhör samma enhet.

Utvecklingspotential

De omformulerade effektmålen är ambitiösa och förutsätter att några nyckelfaktorer faller på plats. Av dessa har några omnämnts ovan under respektive avsnitt. En annan nyckelfaktor som behandlats under utvecklingsarbetet är hur Valstagrupperna ska nyttja redan existerande

samverkansforum. Torsdagsmöten utifrån EST (Effektiv samverkan för trygghet) har skrivits in i projektplanen och kommer vara en sådan nyckelfaktor för skapandet och upprätthållandet av en dagsaktuell och individspecifik lägesbild nödvändig för målsättningen. Information som då behöver hanteras kan ibland inte delas i storforum utan nya former för detta behöver inrättas, eventuellt genom individuella samtal i anslutning till dessa möten. Ett annat sådant forum är SSPF där Valstagrupperna kommer att behöva hitta ett tydligt förhållningssätt och sin roll.

Slutligen kommer arbetet behöva avgränsas. Om inte målsättningen i större utsträckning matchas av resurser från kommunen så kommer denna avgränsning dessutom att vara dramatisk. Då uppstår frågan om Valstagruppernas möjlighet att bistå andra aktörer som träder in i deras ställe. Den kompetens som kommer etableras i gruppen med ovanstående målsättning är ovärderlig för socialtjänstens övriga verksamheter. Frågan blir då hur denna kompetens ändå utnyttjas i någon grad i samband med helt nödvändiga avgränsningar och överlämningar.

Lovande praktik

De elva elementen i lovande praktik har i den omarbetade projektplanen fått en mer framträdande roll. Från en relativt låg skattning initialt i dessa element så kan Valstagrupperna anses vara en lovande praktik för att förhindra nyrekrytering. Elementen under **koncept, yrkeskunskap och utveckling** samt **anpassning** är i stor utsträckning beskrivna och omhändertagna inom arbetsmetoden (se Valstagruppernas projektplan för fördjupning¹³). Gällande **kunskapsbas** så finns en del utvecklingspotential kvar. Eftersom arbetsmodellen är relativt unik och progressiv så finns det inte många motsvarande att jämföra med. Dock finns en del teoretisk kunskap kvar att tillämpa i exempelvis utrednings-, kartläggnings- och behandlings-/insatsskedet för att dessa element till fullo ska kunna anses vara omhändertagna. Åtgärdsförslagen finns beskrivna ovan under aktuell rubrik. Arbetsformen i sin helhet med dess ambition utgår samtidigt i allra högsta grad från en relevant kunskapsbas gällande fenomenet nyrekrytering. Det är ett avgränsat problem kring några centrala parametrar. Dessa parametrar får anses vara beskrivna i projektplanen i stor utsträckning samt bemötta i det operativa arbetet (se del 1 för fördjupning).

---

¹³ Kontakta FoU Nordväst om du vill ta del av Valstagruppernas projektplan i sin helhet.

MASH-team mot nyrekrytering (Multi Agency Safeguarding Hub)

Vårt arbetssätt			
Var ska vi använda arbetssättet?	Vad består vårt arbetssätt av?	Implementeringsaktiviteter	Positiva konsekvenser vi vill uppnå
Målgrupp, organisation, yrkesgrupp, annat?	Innehåll - vad? Intensitet - hur ofta/länge? Format - på vilket sätt?	Utbildning, handledning, IT-stöd, annat?	

Sollentuna har tagit inspiration från Storbritannien i ett utvecklingsarbete på socialkontoret. Arbetssättet i fråga går under namnet MASH-team och utgör en hub för informationsdelning, riskbedömning, kartläggning och beslut om insats.

Med anledning av annorlunda sekretesslagstiftning i Storbritannien går inte arbetssättet att importera och implementera rakt av utan vissa delar behöver anpassas och modifieras för att passa i en svensk kontext. De potentiella vinsterna med arbetssättet går att sammanfatta på följande sätt:

- Snabbare handläggning
- Bättre bedömningar, allra främst gällande den kontextuella aspekten
- Enklare för brukaren, främst genom färre kontakter i samband med ett ärende
- Högre grad av multimodalitet i insatser
- Bättre samverkan med berörda parter

Delar av arbetssättet har redan implementerats och benämns här som implementeringssteg ett men potential finns för att implementera MASH i fler steg för att fullt ut se önskade effekter. Vad varje implementeringssteg går ut på förklaras var för sig nedan. Därefter följer en separat redogörelse för implementeringsprocessens möjligheter och utmaningar vid en eventuell implementering av resterande steg.

Implementeringssteg ett – Internt MASH (genomförs i skrivande stund)

Organisatoriskt omfattar detta socialtjänstens myndighetsutövande sida. En representant från respektive enhet är utsedd att ingå i teamet. Målgruppen för steg ett är individer 0–19 år där det finns en oro. Oron är inte definierad, vilket innebär att målgruppen är bred. Processuellt ligger implementeringssteg ett i fasen förhandsbedömning när det kommer till en svensk kontext. Anmälningar som inkommer kategoriseras av mottagningsenheten utifrån ett riskbedömningsinstrument som ger skalorna

Grön/Normal handläggningstid 2 veckor, Orange/ Oroande, hanteras inom 12 timmar och Röd/Akut, hanteras inom 4 timmar.

Vid kategori orange eller röd sammankallar en av parterna huben som har stående mötestider dagligen att aktivera vid behov. Samtliga representanter skall då inom cirka två timmar ha undersökt vilken kännedom enheten har om individen och dennes kontext. Tanken är att exempelvis vuxnenheterna kan ha kännedom om föräldrarnas förutsättningar.

Huben är ett 30 minuter långt onlinemöte, vilket påkallar effektivitet. Samtliga delger sin bild som sedan ligger till grund för den gemensamma kartläggningen och bedömningen. Om beslut fattas att inleda utredning lämnas denna kartläggning och bedömning vidare till utredaren. Sedan tar ordinarie arbete vid men förhoppningen är att så sker med mer samlad information för att på så vis kunna göra en bättre bedömning, vilket ger utredande socialsekreterare bättre förutsättningar än tidigare.

Implementeringssteg två – informationsinhämtning (ej genomfört men planerat)

Detta steg av implementeringen berör nästa fas i socialtjänstens arbetsprocess, d.v.s. utredningsfasen i svensk kontext. Denna fas omfattar fler aktörer både internt och externt. Dessa involveras vid behov om de kan antas ha information av värde för utredningen. Så långt skiljer sig detta implementeringssteg av MASH inte nämnvärt från ordinarie arbete. Vad som dock tillkommer och som skiljer modellen från ordinarie arbete är att detta vid behov ska kunna ske samma dag som, eller inom 24 timmar från steg ett. Aktörer som skola, polis o.s.v. skall på liknande sätt undersöka vilken information som finns att tillgå och sedan delge huben detta under samma dag eller snarast möjligt. I Storbritannien sitter dessa aktörer tillsammans redan i första fasen av processen, d.v.s. motsvarande förhandsbedömningen. I svensk kontext kan dock dessa inte involveras förrän i utredningsskedet men väl där är tanken att involvera dem så tidigt som möjligt.

Implementeringssteg tre – fokusering och utvidgande av målgrupp (rekommenderat steg)

Målgruppen för MASH är bred i dess grundformat. Arbetsättets potential omfattar hela målgruppen men skulle kunna få allra störst effekt på en specifik målgrupp. Detta gäller individer inom eller i anslutning till kriminella nätverk som därmed löper ökad risk för dödligt våld. Denna problemformulering innefattar även vuxna och således även arbetet med avhopp och stöd för att lämna sådana sammanhang.

Beskriven målgrupp kan anses vara i särskilt behov av den potential som finns i MASH. Forskningen beskriver det kriminella nätverket som en katalysator för individens destruktiva utveckling och miljön beskrivs som instabil med ständigt överhängande risk för dödligt våld. Snabbheten kan då rädda liv. Den kontextuella aspekten av ärendet kan anses vara mer komplex och betydelsefull i dessa ärenden än i andra. Forskning har visat vilka drivkrafter som påverkar individer i relation till dessa miljöer och vilken betydelse dessa har för individerna. Det finns således en stor potential i bredare kunskap om och insyn i kontexten. Färre kontakter för brukaren är en påtalad framgångsfaktor i dessa ärenden, vilket understödjer tanken om intern och extern samordning. Multimodaliteten kan anses vara än mer påkallad i enlighet med forskningen. En framgångsrik multimodalitet kan, särskilt i dessa ärenden, vara avhängig koordinerade åtgärder från fler aktörer än i andra ärenden (se del 1 för fördjupning).

Implementeringssteg fyra – gemensamt arbete (rekommenderat steg)

Efter implementering av stegen ovan återstår endast en kvarvarande aspekt för att anse att MASH till fullo har implementerats i en svensk kontext. Som tidigare nämnts så samlas aktörerna i Storbritannien redan i ett inledande skede. Därefter initieras ett gemensamt arbete där varje aktörs insats är en del av helheten. Insatsen övervakas noggrant och alla aktörer har insyn och påverkansmöjlighet i varandras verktyg gällande individen. Ärendet monitoreras på ett sådant sätt att nya angreppssätt kan prövas och utvärderas löpande under insatsen.

Denna aspekt av modellen är svårast att lösa i en svensk kontext främst med anledning av socialtjänstens sekretesslagstiftning. Under utredningsfasen är det tillåtet att inhämta information men inte att dela information i önskad omfattning för att uppnå koordineringen i ett individärende. För att underlätta denna typ av samarbete mellan professioner kan det vara värt att inhämta samtycke. Det finns redan beprövade former för sådan samverkan i Sverige såsom exempelvis SSPF och SIG. Gällande målgruppen inom och omkring kriminella nätverk rekommenderas därför huben att tidigt besluta om en sådan typ av insats alternativt skaffa samtycke på annat sätt.

Efter prioritering eller gradering vid kartläggning bör intensiva och omfattande insatser göras mot de individer som är i allra störst behov. Stöd för detta finns bl.a. i manualen för SIG RBM men också i internationella studier av denna tvärprofessionella arbetsform. Insatsen som tar vid enligt ovan kan med fördel monitoreras av huben på regelbunden basis för fortsatt samsyn och samarbete (se del 1 för fördjupning).

Förutsättningar för samverkan

För att ett arbete beskrivet i steg 2, 3 och 4 ska fungera krävs det struktur i organisationen och en gemensam överenskommelse mellan myndigheter och förvaltningar där resurser och ansvar står beskrivna. Olika professioner behöver mötas i arbetet på olika nivåer. I samverkan mellan polis (LPO-chef) och kommun (kommundirektören) skrivs årligen en samverkansöverenskommelse, där ett samarbete likt det som beskrivits ovan kan ingå som en punkt. Med en sådan överenskommelse har man i högsta led tagit ett gemensamt ansvar för konkret samverkan kring målgruppen. Utöver samverkansöverenskommelsen behöver det finnas överenskommelser mellan tjänstepersoner och nivåer där ansvariga som befinner sig närmare klienten är involverade. Den struktur som bl.a. beskrivs i Handboken för SIG: RBM med Styrgrupp, Beredningsgrupp och Insats (MASH)grupp är att föreslå. Med den strukturen möts chefer på olika nivåer och med olika beslutanderoller i syfte att fatta beslut på övergripande-, strategiska- och individnivåer. I dessa sammanhang bör verksamheter som representerar brukarens potentiella behov ingå, så som polis, kriminalvård, frivård, socialkontorets olika enheter, psykiatri, skola, AME m.fl.

Att en struktur likt ovan finns är en nödvändighet för att möjliggöra, kvalitetssäkra och följa upp det gemensamma arbetet med målgruppen. Strukturen och överenskommelserna undanröjer även frågetecken som kan uppstå kring vem som bär vilket ansvar, när olika myndigheter och förvaltningar samarbetar.

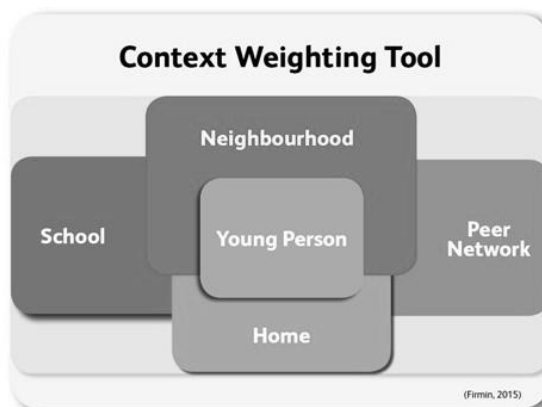
Vad skiljer MASH steg 4 från SIG: RBM?

Den största och viktigaste skillnaden mellan MASH steg 4 och SIG: RBM är tidsförloppet från uppkommen oro till insats. SIG: RBM träder i kraft först efter ordinarie arbete med ordinarie tidsfrister förutsatt att aktuell handläggare bedömt att SIG är en lämplig insats. MASH steg 4 inleds med att risken bedöms i samråd redan vid inkommen anmälan med hjälp av standardiserade riskbedömningsinstrument och efter skalan Grön, Orange och Röd. En annan skillnad är att kontexten tar större plats och risk- och skyddsfaktorer i miljön som individen befinner sig i ges större utrymme i utförandet av insats. MASH kommer med några konkreta verktyg för att kartlägga kontexten.

Bilden till höger illustrerar synen på kontextens betydelse för individen inom MASH. Med implementering av MASH följer således en fokusförskjutning till förmån för kontexten i enlighet med bilden till höger. För att kartlägga kontexten finns ett antal olika verktyg i MASH där bilderna nedan utgör två exempel. Att börja kartlägga den fysiska kontexten enligt bilden till höger skulle vara nytt för socialtjänsten. Dock används

kartläggningsverktyget Embrace redan idag i brottsförebyggande sammanhang i kommunen och utgångspunkt för kartläggningen skulle kunna tas i en utskrift innehållande relevanta parametrar från Embrace. Därefter ska denna data kompletteras med information från individen själv och från samverkansparter för att ge en fullständig bild av den fysiska kontexten. Den sociala kontexten som illustreras i den vänstra bilden är något som socialtjänsten i varierande grad redan kartlägger. Skillnaden inom MASH skulle vara att information från fler aktörer infogas i denna kartläggning. I implementeringssteg två skulle exempelvis skola och polis kunna bistå med varsina sådana kartläggningar som socialtjänsten får foga samman till en och samma kartläggning. I implementeringssteg fyra skulle alla parter istället sitta tillsammans och göra denna kartläggning. Då skulle individens utsago kunna utmanas om någon aktör har en annan bild.

Figur 6. Viktning av kontextuella riskfaktorer.

Figur 7. Kartläggningsverktyg sociala kontakter.

Figur 8. Kartläggningsverktyg, situationell aspekt.

Svårighetsgrad och förväntad effekt på nyrekryteringen

Tabell 17. Svårighetsgrad och förväntad effekt på nyrekryteringen.

Åtgärd	Förväntad effekt på nyrekrytering			Svårighetsgrad		
	Låg	Medel	Hög	Låg	Medel	Hög
Implementeringssteg 1	x			x		
Implementeringssteg 2		x			x	
Implementeringssteg 3		x			x	
Implementeringssteg 4			x			x

Implementeringssteg ett

Det första och redan genomförda steget bedöms ha en effekt på nyrekryteringen men endast i begränsad omfattning. Det finns potential för att insatserna från socialtjänstens sida efter implementeringen av steg 1 kommer att präglas av högre grad av individualitet och multimodalitet i enlighet med forskningen. Den finns även en vinst i snabbare hantering genom en bättre följsamhet i en ständigt föränderlig kontext. Detta bedöms dock inte få full effekt i förhållande till de relevanta aktörer som är exkluderade i MASH steg 1, såsom socialtjänstens öppenvård, polis, skola o.s.v. Implementeringen av steg 1 bedöms ha en låg svårighetsgrad i förhållande till övriga steg (se del 1 för fördjupning).

Implementeringssteg två

Det andra steget bedöms ge en större effekt på nyrekryteringen genom att just involvera de aktörer som saknas i steg 1. Med större informationsunderlag från fler aktörer väntas insatserna kunna uppnå än högre grad av individualitet och multimodalitet (se del 1 för fördjupning). Implementeringen kräver samverkansöverenskommelser med samtliga parter och på olika nivåer enligt ovan. Det är överenskommelser som förutsätter förändrade arbetsmetoder och eventuellt organisationsförändringar hos samverkande parter. Därmed bedöms det vara svårare att implementera detta steg jämfört med steg 1 men enklare än steg 4.

Implementeringssteg tre

Det tredje steget bedöms ge liknande effektökning gällande nyrekryteringen som steg 2. Att bredda målgruppen med kriminella nätverk i fokus bedöms leda till flera effekter för MASH och för nyrekryteringen. Med större målgrupp kommer ökad kunskap och erfarenhet om faktorer såsom kriminell kontext och kriminella tanke- och beteendemönster. Detta bedöms på indirekt nivå ha effekt på nyrekryteringen i form av bättre förutsättningar för

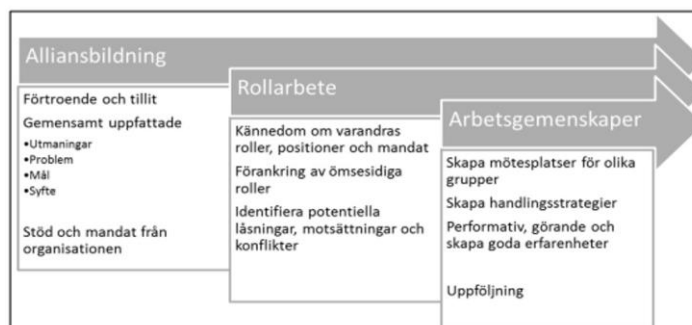
faktorer som tidig upptäckt, utredning, insats och uppföljning. På direkt nivå väntas arbetet med både de som rekryteras och de som rekryterare ge effekt på nyrekryteringen. Ökad kontroll och insyn i individärenden och möjlighet att påverka även den rekryterande parten bedöms ge bättre förutsättningar att lyckas förhindra nyrekryteringen (se del 1 för fördjupning).

Svårighetsgraden när det gäller implementering av steg 3 bedöms som låg gällande att inkludera vuxensidan i den egna organisationen. Samtidigt föranleder detta en inkludering av andra samverkande aktörer än vad som är fallet med den unga målgruppen. Exempel på detta skulle kunna vara andra delar av polisorganisationen, frivården och arbetsmarknadsaktörer istället för skola. Således kräver steg 3 att nya samverkansöverenskommelser tecknas med efterföljande förändringar och därav bedöms svårighetsgraden för steg 3 till samma nivå som för steg 2.

Implementeringssteg fyra

Det slutliga steget bedöms ha störst effekttökning av alla. Goda exempel världen över när det kommer till att förebygga nyrekrytering innefattar gedigen samverkan mellan alla berörda parter. Insatserna är inte bara multimodala och individanpassade utan bedrivs gemensamt av samtliga relevanta parter. Häri ligger en skillnad från exempelvis klassiska SIP-möten för uppföljning av det arbete som bedrivs mellan sådana möten av de olika parterna. Istället är det tal om samarbete där varje aktörs pusselbitar samlas till en gemensam lägesbild i varje individärende. Sedan tas gemensam hänsyn till varje parts respektive verktygslådor för att finna insatser som kan ge effekt på att förhindra nyrekryteringen. Denna intensiva samverkan har visat på särskilt lovande resultat i bl.a. Tyskland (Kurve kriegens) och USA (GRID), och därmed

Figur 3. Framgång i samverkan.

bedöms implementering av steg 4 ge särskilt stor effekt på nyrekryteringen. Att samarbeta på detta sätt kräver dock stora förändringar av antingen lagar och riktlinjer eller kulturellt etablerade förhållningssätt till dessa. Se figur 3

för åtgärder av nödvändighet för en fungerande sådan samverkan. Se tabell 7 för en beskrivning av två kontrasterande förhållningssätt till rollen som socialarbetare som antingen förenklar eller försvårar denna typ av samverkan (se del 1 för fördjupning).

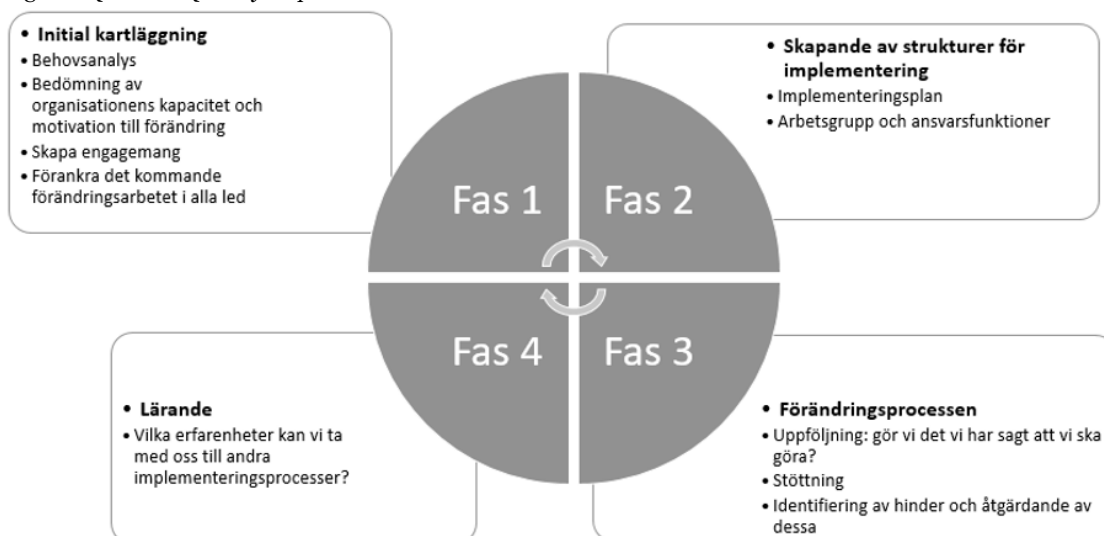
Tabell 7. Perspektiv på socialt arbete.

	Administration (people processing)	Förändring (people changing)
Processvärde	Information	Relation
Kritiska punkter	Tillgång och tillförlitlighet	Tillit och trovärdighet
Samverkan	Samordning	Samarbete
Förutsägande förmåga	Högre	Lägre
Processhinder	Informationsbrist och motsägelser	Distans och främlingskap

Organisatoriska implementeringsförutsättningar

Inför en eventuell fullskalig implementering av MASH enligt de fyra stegen ovan finns det några nyckelfaktorer listade i implementeringshjulets första fas för ledningsgruppen att förhålla sig till. Det gäller då allra främst fasens tre sista punkter enligt tabellen till höger.

Figur 5. QIF: The Quality Implementation Framework.

Finns det kapacitet och motivation till denna förändring? Om så inte är fallet fullt ut åligger det primärt ledningsgruppen att skapa detta engagemang och förankra förändringen i den egna verksamheten, liksom att skapa organisatoriska förutsättningar för en lyckad implementering.

Situationell socialtjänst för tillgänglighet och perspektiv

Sollentuna har sedan en tid etablerat samverkansformen Effektiv samverkan för trygghet (se t.ex. FoU Nordväst, 2019). I detta samverkansforum har det uttryckts ett problem med ungdomshäng och oroligheter i ett specifikt bostadsområde där det även finns ett etablerat kriminellt nätverk. Således

har problemet bäring på eventuell risk för nyrekrytering till aktuellt nätverk. Det är vidare väl underbyggt att kriminalitet och rekrytering/insocialisering till kriminella nätverk sker i kriminogena miljöer utan vuxennärvaro. Mot bakgrund av detta beslutades i EST-sammanhanget om en insats med ökad vuxennärvaro i området under en fyraveckorsperiod. Socialkontoret deltog genom att på övertid ha socialsekreterare närvarande i området under kvällstid. Att vuxennärvaron utgörs av socialsekreterare gör samtidigt att det går att identifiera några ytterligare potentiella effekter av insatsen med koppling till forskning på området. Utöver vuxennärvaron finns åtminstone fem hypoteser av intresse att undersöka vidare utifrån nyrekryteringsperspektivet. Till grund för dessa hypoteser ligger avrapporteringen från de kvällar som insatsen pågick, tillsammans med rådande kunskapsläge om fenomenet nyrekrytering (se del 1 för fördjupning). Ur avrapporteringen går några effekter att utläsa medan en intervju- eller enkätstudie skulle krävas för att fullt ut testa dessa hypoteser.

Ökad vuxennärvaro på nyrekryteringens arenor

I avrapporteringarna från insatsen går det att följa hur personalen rört sig och hur man arbetat. Platserna som legat i fokus har varit de särskilt kriminogena platserna där nyrekryteringen potentiellt skulle kunna ske. Väl där har man sökt kontakt med ungdomar och andra för att samtala. Även vad som behandlas i samtalen har dokumenterats. Fem dagar i veckan har man stärkt upp med mellan två till sex medarbetare från socialkontoret. Utifrån avrapporteringen verkar det inte ha förekommit några större grupperingar i miljön. 2–6 socialsekreterare kan då antas ha haft önskad effekt i form av hindrande vuxennärvaro. Några brott eller ordningsstörningar tycks inte heller ha inträffat under tiden som socialsekreterarna befunnit sig på dessa kriminogena platser. Detta leder till slutsatsen att vuxennärvaron på kriminogena platser har ökat under dessa fyra veckor. Det är rimligt att anta att denna ökning har en effekt på nyrekryteringen.

Tillgänglig socialtjänst

Avrapporteringen ger bilden av att allmänheten har förstått att det är socialtjänsten som är ute och då kommit fram och pratat med medarbetarna utifrån deras profession (några med en positiv och några med en negativ syn på professionen). Det får anses ha framgått att just socialtjänsten funnits representerad ute i området under insatsen, vilket är en grundförutsättning för att kunna se en framgångsfaktor i detta. Även ungdomar tycks ha varit medvetna om detta och valt att samtala med socialsekreterarna. De som varit aktuella hos socialtjänsten tidigare har frikostigt berättat detta och några har

dessutom känt igen sin egen handläggare och kommit i samtal med vederbörande.

Hur detta i sin tur påverkar nyrekryteringen handlar om en utsträckt process över tid som är svår att följa. Det rör sig om bland annat tillit och förtroende för myndigheten och därigenom benägenheten att söka och ta emot hjälp vid problem med exempelvis en ungdom som befinner sig i en nyrekryterings-/insocialiseringsfas. Utifrån ovanstående är det rimligt att anta att socialtjänsten under insatsen upplevts som särskilt tillgänglig vilket utgör ett egenvärde i sig.

Ökad grad av och intensitet i samverkan

Ur avrapporteringen framgår att socialsekreterarna samverkat med flertalet aktörer. Bland annat fält, mobila teamet, fritidsgårdar, polis o.s.v. Det uttrycks i avrapporteringen positiva tongångar kring att ha arbetat tillsammans med fält som introducerat socialsekreterarna till området och presenterat dem för människor som kan tänkas vara nyckelfigurer i kontexten. Socialsekreterarna uttrycker i avrapporteringen dessutom uppskattning om det arbete som fält gör ute i området och hur viktigt man anser det vara.

En eller flera samverkansytor har således skapats som inte hade funnits utan aktuell insats. Socialsekreterarna har mött andra professioner och byggt relationer däremellan. Dessutom har konkret och operativ samverkan skett mellan fält och socialsekreterarna. Utifrån den positiva feedbacken är det rimligt att anta att detta har stärkt relationen och förtroendet dem emellan. Ett rimligt antagande är att samverkan mellan olika berörda parter har stärkts, vilket har ett egenvärde. Hur sedan detta får effekt för nyrekryteringen är svårt att mäta om det inte ger en omedelbar effekt, exempelvis genom uppföljning efter insatsen för att utbyta information kring pågående arbete. Effekten kan tänkas vara mer indirekt och påverka över tid genom stärkt förtroende för varandra och förståelse för varandras uppdrag.

Egen kontextuell förståelse

Denna aspekt går inte att läsa sig till i avrapporteringen. Det enda som uttrycks med möjlig koppling till ämnet är en tacksamhet för att möjligheten har getts till att jobba ute på fältet. Avrapporteringen ger dock ingen information om vad anledningen till denna tacksamhet rent konkret är.

Forskning påvisar kontextens betydelse för fenomenet nyrekrytering. Detta omfattar bland annat platsens betydelse, den generella sociala miljön och

mellanmännsliga interaktioner. Vanligtvis genomför socialsekreterare sitt arbete på kontoret. Att beredas tillträde till kontexten med hjälp av en riktad insats skapar nya referensramar hos socialsekreteraren, referensramar som i sin tur kan underlätta kommande individarbete med bäring på nyrekryteringen. I mer generella former skulle dessa referensramar kunna föranleda att en utveckling tar form på arbetsplatsen i syfte att bredda den kontextuella kompetensen i arbetsgruppen genom att ha verkat och träffat individernas i deras miljö.

Oro som föranleder initiering av ärende

Det går att tänka sig att en socialsekreterare under insatsen känner oro kring en individ och vidtar åtgärder direkt eller väl tillbaka på kontoret. I förhållande till nyrekrytering skulle detta kunna påverka nyckelfaktorer som tidig upptäckt och även kontextuell förståelse i kommande utredning. Socialsekreterare med spetskompetens kring exempelvis bedömningar av risk, behov och mottaglighet kan antas se andra omständigheter än övriga aktörer som arbetar ute i miljön.

Trygghetscenter som skärning mellan situationell och social prevention

Att samlokalisera brottsförebyggande aktörer är ingen ny företeelse och i en av nordvästkommunerna anses detta vara särskilt organiserat och vedertaget i form av en gemensam lokal vid namn trygghetscenter. Även om problemformuleringen i dylika forum involverar kriminella nätverk och nyrekrytering så är ansatsen oftast situationell. Åtgärder som är sprungna ur forumet kan då vara anpassning av fysisk miljö, prioriterad närvaro av ordningsvakter, fältande personal och polis. Det finns dock en forskningsförankrad problematik med situationell prevention mot särskilt motiverade gärningsmän. Åtgärder som har stor brottsförebyggande potential över lag har inte detsamma mot aktuell målgrupp som ser annorlunda på upptäcktsrisk eller risk för negativa konsekvenser av ett handlande. Det finns mer potential att hämta i den lägesbild som ofta framträder i dessa samverkansforum. Olika företrädare för socialtjänsten närvarar i dessa forum men sällan med djupgående sociala insatser som lösning på det aktuella problemet.

Målgruppen som beskrivs sammanfattningsvis i denna rapport finns i den situationella arenan och det är där som nyrekryteringen vanligtvis sker, tillsammans med den som pågår i sociala medier. Med hjälp av identifikation och kartläggning i samverkan har socialtjänsten gott om material för att differentiera och genomföra insatser. Om frivillighet är ett problem finns

också ett sammanhang i trygghetscenter som har goda förutsättningar att gemensamt arbeta med motivationen och mottagligheten (se del 1 för fördjupning).

SSPF Junior för tidig upptäckt

SSPF (Socialtjänst, Skola, Fritid & Polis) är en intressant arbetsform när det kommer till att förebygga nyrekrytering. Samverkansformen har både en upptäcktpotential i SSPF grupp och en insatspotential i SSPF individ, vilket ger formen särskilt potent potential i förhållande till aktuellt samhällsproblem. I en av kommunerna testas nu dessutom SSPF junior med inriktning på barn i mellanstadieåldern. När det gäller tidig upptäckt kan denna samverkansform anses ha särskilt stor potential (se del 1 för fördjupning).

Våldspreventionsutbildning för ökad samsyn

En av nordvästkommunerna har beslutat att utbilda all förskole- och skolpersonal i våldsprevention. Utbildningsmaterialet bygger till stor del på MVP-manualen (Mentorer i våldsprevention) och berör därmed bland annat könsrollernas och åskådarnas betydelse för våldet.

Det går i utsatta områden att tala om en normaliseringsprocess även i vuxenvärlden. Detta kan innebära att gränserna flyttas för vad som räknas som våld och vilken nivå av detta som tolereras av vuxenvärlden.

Del 1 belyser just könsroller och normerande attityder och värderingar som viktiga faktorer för individerna som är på väg att rekryteras/socialiseras in i kriminella nätverk. Det finns därmed potential i att så många som möjligt i vuxenvärlden delar samma referensramar kring dessa faktorer. En sådan potential är att gränsdragningen blir tydligare för målgruppen. En annan potential är att en överträdelse av gränsen och ett normbrytande beteende kan förstås på ett annat sätt i informationsdelningen mellan samverkande aktörer som delar samma referensramar (se del 1 för fördjupning).

Social insatsgrupp

Alla nordvästkommuner har inte en etablerad social insatsgrupp men det är av intresse att undersöka samverkansformen hos de kommuner som arbetar med social insatsgrupp. Det finns en inbyggd utmaning i samverkansformen som avgör hur väl den fungerar. Under samverkansavsnittet i aktuell rapport beskrivs förutsättningarna och begränsningarna för en välfungerande samverkan som är värd att ha i åtanke i detta hänseende. I SIG-konceptet ligger en förväntan på polisen att tillhandahålla en kontaktpolis som kan

arbeta riktat mot sin SIG-ungdom och delta i nätverksmöten runtomkring denne. En sådan arbetsinsats ligger långt ifrån polisens uppdrag i övrigt, vilket i sig innebär en utmaning. Från socialtjänstens perspektiv tenderar SIG som insats att beslutas först vid närvaro av påtaglig kriminalitet och efter att andra åtgärder har prövats utan framgång (ibland som ett sista försök innan ett ofrånkomligt tvångsomhändertagande). Denna målgrupp är oerhört svår att lyckas med, vilket är ett välkänt faktum. För polisen att lägga extraordinära resurser och arbetsformer på en målgrupp som känns bortom räddning kan vara särskilt svårmotiverat (se del 1 för fördjupning).

Det finns en stor potential i insatsen, både när det gäller multimodalitet i samverkan men också informationsutbytet mellan inblandade aktörer. Dock ställer samverkansformen stora krav på kommunikation mellan samverkansparterna på flera nivåer i respektive organisation.

Socialtjänst i huset

Sedan en tid tillbaka sitter socialtjänsten rent fysiskt hos polisen på vissa platser, detta med grund i rekommendationer ur SoU 2010:15. I detta finns potential i förhållande till nyrekryteringen, dels i form av tidig upptäckt, dels i form av en välfungerande samverkan med dess olika nyckelfaktorer.

GVI

Group Violence Intervention är ett samverkansforum som omnämns i Del 1. Ansatsen är i grunden en minskning av våldet i aktuella miljöer. Fokus på problemet gör denna samverkansform lämplig som inramning även för att förebygga nyrekrytering. Dock innefattar inte modellen någon särskild insats från socialtjänsten kopplat till detta. Implementeringen av GVI i två av nordvästkommunerna följs och utvärderas parallellt via Brottsförebyggande rådet, varpå ett gediget material är att vänta därifrån. Vad som utöver denna utvärdering skulle vara intressant att undersöka är utfallet av GVI i form av insatser från socialtjänsten. Här skapas nya strukturer även för att möta skiktet mellan avhoppare och kriminella med stödbehov. GVI påkallar behovet av en riktad profession som väntas ha kompetens och förutsättningar att omhänderta målgruppen mer sömlöst till skillnad från de tidigare kategorierna med relativt stort fallutrymme mellan stolarna (se del 2 för fördjupning). På samma sätt är det intressant att undersöka utfallet i faktiska insatser från socialtjänstens ungdomssida. Potentialen i samverkansformen är stor samtidigt som del 1 belyser hur en samverkansform endast blir så bra som parterna tillåter (se del 1 för fördjupning).

Övrigt

Utöver dessa exempel finns säkerligen flera exempel på arbetssätt i nordvästkommunerna socialtjänst som förtjänar att belysas ytterligare. FoU Nordväst välkomnar förslag från ägarkommunerna.

Temaseminarier

Under projekttiden genomfördes månadsmöten med olika teman. Det första temat var sprunget ur styrgruppens önskan om kunskapsutveckling. Därefter fick kartläggning (se del 2) och diskussioner i grupperna identifiera vilka teman som skulle kunna vara aktuella att ägna kommande seminarier åt.

Till samtliga seminarier bjöd FoU Nordväst in ett bollplank med särskild kompetens eller erfarenhet inom temat för seminariet.

Tema 1. Kunskap om målgruppen avhoppare och möjliga insatser

Gäst: Maria Andersson, Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning.

Kunskap om målgruppen och kunskap om potentiella insatser för densamma blev inramningen. Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning har sedan åtminstone sju år tillbaka huserat nätverk i allvarliga, dödliga konflikter. Här har problembilden skapat en intern kunskap om målgruppen och ett pragmatiskt förhållningssätt kring sociala insatser som en av flera möjliga lösningar på problemet. Som bollplank för seminariet valdes Maria som varit med sedan uppstarten och som representerar denna kompetens och erfarenhet.

Temat berörde aktuell målgrupp med inspiration från erfarenheter av ett antal individärenden och deras framgångsfaktorer samt motgångar. Dessa ärenden varierade stort beroende på vilken del av målgruppen de berörde. En tanke med detta var att diskussionerna skulle vara breda och visa på målgruppens komplexitet. Diskussionerna återfinns i del 2 och utgör en central del av kartläggningen.

Tema 2. Nationella direktiv

Gäst: Stefan Strömberg, Nationell samordnare.

Detta tema valdes utifrån önskemål om kunskap om nationella direktiv. Bollplank för seminariet var den nationellt utsedda samordnaren i frågan Stefan Strömberg och den nationella utredningens sekreterare Michael Mackiewicz. Seminariet ägde rum i regeringskansliets lokaler.

Under seminariet presenterades nuläget i arbetet hos Justitiedepartementet och i aktuell utredning som bedrevs av Stefan och Michael. Som komplement till den nationella kartläggning som genomförts passade nordvästkommunernas upplevda begränsningar (se del 2) in. Samma problem och begränsningar var aktuella runtom i landet – detta trots att den nationella kartläggningen endast omfattar kommuner som har en egen avhopparverksamhet (vilket nordvästkommunerna saknar). Vidare förmedlades vilken typ av direktiv som var att vänta i en nära förestående framtid. Exempelvis betonades socialtjänstens ansvar, polisens roll nationellt och lokalt, upphandling av externa aktörer o.s.v.

Budskapet från nationellt håll är att de stora och svårarbetade frågorna är satta i rullning och kommer att bearbetas på nationell nivå. Till dess finns det dock en hel del utvecklingsarbete att bedriva ute i kommunerna i samverkan med lokal polis och företräddelsevis med hjälp av mellankommunalt kompetensutbyte.

Tema 3. Externa aktörer

Gäst: Elin Månsson, Stockholms Stad.

Bollplank för det tredje temat var Elin Månsson med erfarenhet från Stockholms stads enhet med uppdrag att ansvara för och samordna de externa avhopparorganisationerna.

Seminariet berörde externa aktörer och vad som upplevdes fungera bra respektive mindre bra gällande dessa. Upphandlingsprocessen visade sig vara en central del i detta. En gängse uppfattning är att relationen till dessa externa aktörer ibland kan upplevas som påtvingad. Ett förfarande kan gå till som så att avhopparorganisationen initierar ärendet genom att komma med en individ. Vidare föreslår de vilken typ av insats som behövs och sedan är det samma aktör som tillhandahåller insatsen. Detta riskerar att leda till att socialtjänsten blir passiv i relationen. Värt att ha med sig är att de externa aktörerna är vinstdrivande och i viss mån av denna anledning tenderar att göra saker i egen regi mot en kostnad istället för att dra nytta av ordinarie samhällsinstanser. Ett underliggande budskap i diskussionerna berörde hur man kan återta kontrollen från de externa aktörerna. Detta benämndes i termer av att återställa relationen i form av beställare kontra utförare. Många insatser går att tillhandahålla betydligt billigare inom offentlig sektor, vilket dock kräver organisation, kunskap och att socialtjänsten har insyn.

Tema 4. Anhöriga och samverkan över kommungränser

Gäst: Alejandra Chacin, Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning.

Det fjärde och sista seminariet omfattade två ämnesområden: anhöriga och samverkan över kommungränser. Hässelby-Vällingby har bedrivit en unik pilotverksamhet gällande temat anhöriga. Utifrån erfarenheter av arbete med kriminella individer har steget tagits till att arbeta även med anhöriga. Samordnaren för detta arbete har både erfarenhet av just anhöriga men kunde även sätta in detta i avhopparkontexten.

Diskussionerna rörde hur det går att komma i kontakt med anhöriga och hur ett motiverande arbete kan bedrivas mot dem. Nycklarna definierades till att finnas närvarande ute i lokalsamhället; att bygga relationer med människor som antingen är eller kan komma att bli anhöriga till nätverkskriminella. Renodlat riktat uppsökande arbete utifrån påkallat individbehov bedöms inte görbart med anledning av sekretess utan det krävs relationer och ingångar för att nå både målgruppen och dess anhöriga. Syskon berördes särskilt utifrån överförd hotbild och utsatt situation där yngre syskon tenderar att följa i de äldres fotspår. Detta faktum är viktigt att trycka på i kontakten med de föräldrar som inte inser allvaret.

Nästa del av seminariet berörde mellankommunal samverkan. Gällande detta tema gjordes bedömningen att diskussionerna skulle ges bäst förutsättningar utan bollplank. Här luftades tankar om möjligheter till gemensamma insatser. Jämförelser gjordes med andra gemensamma verksamheter som Socialjouren i nordväst och Barnahus. Önskvärt vore att göra något liknande gällande avhopparfrågan. Anhöriga skulle kunna komma till en kommungemensam lokal medan det för målgruppen finns risker med att alla kommer till samma ställe. Centralt är dock att samla kompetensen och ett förslag var att FoU Nordväst med fördel skulle kunna vara en samordnande aktör. En farhåga som uttrycks kring en kommungemensam verksamhet är att kommunerna arbetar för olika med målgruppen och att samarbete därmed försvåras. En aktör som nämns som viktig vid etableringen av en kommungemensam avhopparverksamhet är kriminalvården och mer specifikt frivården där det anses finnas stor potential i en utökad samverkan.

FoU Social Talks

Från Danmark hämtades inspiration och kunskap om att genomföra seminarier enligt konceptet Social Talks och två sådana seminarier genomfördes under projekttiden. Det första med temat *Hur kan socialtjänsten i din kommun arbeta med att stötta avhoppare från kriminella nätverk?* och det andra med temat *Hur kan socialtjänsten i din kommun*

arbeta med att förebygga rekrytering till kriminella nätverk? Målsättningen med seminarierna vara att skapa möjlighet till diskussion, lärande samtal och beslut om åtgärder ute på arbetsplatserna.

Formatet Social Talks (som fortsättningsvis benämns FoU Social Talks då konceptet utvecklats något utifrån FoU Nordvästs kontext) bedömdes som ett spännande och intressant nytt sätt att genomföra seminarier på. Detta beror främst på att metodiken bygger på att praktiker ges möjlighet att formulera en erfarenhetsberättelse utifrån sina erfarenheter från operativt arbete och det sker i en form som inspirerar andra och gör det lätt att förstå budskapen och de viktiga levda upplevelserna och vad som gjort skillnad i positiv riktning. Vidare ges möjlighet för deltagare i seminariet att enligt en strukturerad metodik ensam reflektera över de erfarenhetsberättelser som presenteras, diskutera dessa i sin arbetsgrupp och få återkoppling på vad arbetsgrupperna i andra kommuner diskuterat i storgrupp. Slutligen ger formatet för seminariet möjlighet att besluta vilka steg framåt som ska tas (små eller stora steg och givet den lokala kontexten) utifrån det som lyfts upp både i talksen, den egna gruppen och i storgrupp (se bilaga 1 för utförligare information om seminarieformen).

Uppslutningen till och deltagandet i dessa hybridseminarier var god. I det första seminariet deltog fem kommuner och i det andra seminariet deltog sex av kommunerna.

Konceptet utvärderades i samband med seminarietillfället och ytterligare efter fyra veckor följdes seminariet upp med representanterna/moderatorerna i respektive kommun. Konceptet tycks i huvudsak ha gett avsedd verkan. Det som beslutades under seminariet i respektive kommun synes vara på rull.

Utvärderingen av det första seminariet om avhoppare (n=24) visade att deltagarna i hög grad ansåg att budskapen i talksen var relevanta och tillämpliga i arbetet. Utvärderingen visade även att deltagarna hade stor nytta av gruppsamtalen. På frågan om det var troligt att deltagandet i seminariet skulle påverka arbetet framöver – svarade 88 % i positiv riktning. Utvärderingen av det andra seminariet gällande att förhindra nyrekrytering (n=28) hade något sämre resultat i utvärderingen men det kan också spegla ett bredare tema. Grupperna som samlades ute i kommunerna var inte lika homogena som i avhopparfrågan eftersom temat nyrekrytering träffar fler verksamhetsgrenar.

Del 4. Summering och framåtblickande förslag

Målgruppen i denna rapport är inte ett kriminellt nätverk med gemensamma mål och intressen (Läs: Hells Angels). Målgruppen är i huvudsak heller inte klanbaserad. Målgruppen består istället av allt mer oorganiserade kluster av individer som befinner sig på olika nivåer i en kriminaliseringsprocess som går att vända alternativt påskynda om den redan är i avtagande, i huvudsak med hjälp av verktyg ur socialtjänstens verktygslåda.

Detta är ett avgränsat samhällsproblem. Diskussioner om generella kriminal- och socialpolitiska åtgärder är nödvändiga inför framtiden men får i bästa fall anses ge effekt långt in i framtiden. Riskfaktorerna och förklaringsmodellerna som ligger till grund för dessa satsningar har lågt förklaringsvärde när det gäller aktuellt problem men har en betydelse när flera riskfaktorer sammanfaller. Satsningarna kommer således få effekt först när ett flertal av dessa riskfaktorer har åtgärdats i samhällsbyggande sammanhang. Samtidigt dör unga individer här och nu och kommer med stor sannolikhet göra det även i nästkommande ungdomsgenerationer innan dessa generella satsningar gett effekt. I stället för att luta sig tillbaka mot fenomenets komplexitet så behöver samhället också agera här och nu för att rädda liv.

Här har socialtjänsten störst utvecklingspotential av alla inblandade parter med tanke på sin profession och breda verktygslåda och oavsett om målgruppen står specificerad i ramlagen eller inte, så bör målgruppen prioriteras. Socialtjänsten är inte ensam ansvariga för att lösa problemet men socialtjänsten är och kommer alltid vara ytterst ansvarig för sin kommuns invånare. Detta gäller såväl kriminella individer som individer som drabbas av kriminaliteten i fråga. När det kommer till utvecklingspotential finns det i huvudsak tre områden där gapet mellan socialtjänstens nuvarande arbete och det aktuella behovet av insatser från socialtjänsten är som störst. Det gäller organisation, kunskap och samverkan.

Organisation

Eftersom aktuellt samhällsproblem är avgränsat till och avhängigt några individer i varje kommun så kokar aktuellt samhällsproblem för socialtjänstens del ner till ett fåtal individärenden som går att kalla för sällanärenden. Dessa ärenden berör dessutom olika medarbetare och olika delar av socialtjänstens organisation från gång till annan. Samtidigt motverkar kommuners styr- och uppföljningssystem de långsiktiga och

kostsamma satsningar som är nödvändiga för att vända utvecklingen. Inbyggda arbetskulturer försvårar den samverkan som är nödvändig för att vända utvecklingen. Detta leder vidare till nästa punkt som utgörs av kunskapsbehovet, ett behov som kräver en avsättningsyta för att få effekt i arbetet. Stort behov av specialkompetens motarbetas av att det är just sällanärenden. Kunskap är en färskvara, vilket gör att eventuella större kunskapsatsningar inte kommer att ge önskad effekt inom nuvarande organisering. Därför bör socialtjänsten lokalt anpassa sin organisation utifrån en problemorienterad inställning. På vissa håll i landet har team formats mellan enheter för att möta behovet. På andra håll har socialtjänsten satsat på ett bostadsområdesbaserat fokus utifrån lokala problemformuleringar.

Kunskap

Det finns två centrala riskfaktorer som har hög förklaringsgrad gällande kriminalitet som också är de riskfaktorer där socialtjänsten har störst kunskapsbrist. Detta gäller kriminogen kontext och brottsbenägenhet hos individen med fokus på kriminella attityder och värderingar. Samhällsproblemet med unga kontraktsmördare är relativt nytt, vilket gör att det inte är konstigt att socialtjänsten inte har nödvändig kunskap om kontexten där detta sker och om de attityder och värderingar som möjliggör denna företeelse.

Men med ökad kunskap inom just dessa två områden kan förutsättningarna för tidig upptäckt och differentiering förbättras i förhållande till kriminaliseringsprocessen, samtidigt som insatserna kan förväntas bli mer träffsäkra. Trots att samhällsutvecklingen gått fort så finns det aktörer som följt detta på nära håll och som därmed har kunskap. Polisen och i viss mån skolan verkar ständigt i aktuell kontext och har därmed bättre förutsättningar att förbättra kunskapsläget gällande just kontexten. Kriminalvården och i viss mån även SIS och skolan hanterar kriminella attityder och värderingar i en omfattning som inte kan beskrivas som sällanärenden. Därmed är förutsättningarna för kunskapsutveckling bättre gällande detta område hos dessa aktörer.

Rekommendationerna från forskning gör gällande att målgruppen har behov av intensiva, multimodala och individanpassade insatser med bäring mot risk-, behovs- och mottaglighetsprinciperna. Vidare påtalas bland annat behovet av samverkan och motiverande arbete.

Socialtjänsten har verktygen och kunskapen om människan samt ett helhetsperspektiv av relevans för ovanstående behov. Polisen däremot

saknar kännedom och kunskap om övriga parter potential. Kriminalvården saknar insyn i kontexten och skolan riskerar utan stöd från övriga parter att normalisera och flytta gränserna så till den grad att skolmiljön blir en kriminogen kontext.

Samverkan

Samverkan benämns av praktiker ofta antingen i negativa ordalag eller som något man gör utöver ordinarie arbetsuppgifter och inte riktigt har tid med. Utmaningen för framtiden består således i att dra nytta av den kunskap och erfarenhet som finns i en lärande form av samverkan. En samverkan som bygger på dagliga ärenden ur den verklighet som ska vändas. Att uppnå en sådan samverkan är dock en abnormalitet och bör beaktas som sådan. I svensk kontext finns ännu inga kända exempel på den omfattande och intensiva samverkan som förordas från olika håll i världen utifrån ett framgångsrikt arbete med aktuell målgrupp. Försök finns runtom i landet med stöd i plattformar som SIG, SSPF, GVI och Kurve Kriegen och så kallade eldsjälarna har på vissa håll onekligen kommit långt i sina försök. På andra håll ligger nivån av samverkan på en väldigt basal nivå och hindren för samverkan tycks oöverkomliga medan de potentiella vinsterna är alltför abstrakta.

Att verka för en sådan samverkan kräver ett rannsakande av hinder och att se styrkor i samverkan. En produktiv samverkan är *lärande, inspirerande och en givande atmosfär att verka i*. Om upplevelsen av samverkan är något annat så görs det på fel sätt eller av fel individer från de olika organisationerna. Något i etableringen av samverkansformen har då brustit.

I balansen mellan person och funktion för en välfungerande samverkan är det rimligt att låta personen komma först. Förutsättningar och personlig lämplighet möjliggör det tillitsbyggande arbete som krävs mellan professionerna. Detta måste samtidigt vara förankrat långt upp hos de inblandade organisationerna för att dessa personer ska känna att de har utrymme att göra jobbet. Dessa lämpliga personer finns redan i dag på flera olika håll i respektive organisationer och kallas ofta eldsjälarna med grund i ett stort engagemang. Genom att släppa fram dessa personer går det sedan att bygga upp en organisation runt dem som möjliggör balansen mellan person och funktion.

Med kunskapsutjämning och kunskapsöverföring mellan ovanstående aktörer och gedigen och genomarbetad samverkan går det att lösa stora delar av samhällsproblemet här och nu och inför kommande generation. Färre individer kommer då behöva mista sina liv när de hade kunnat gå att rädda.

Framåtblick och förslag för nordvästkommunerna

De framåtblickande förslagen presenteras i fallande ordning utifrån förändringarnas omfattning. De förändringar som är mest omfattande kommer först följt av mindre omfattande förslag. De mindre omfattande förändringsförslagen som följer längre ned kan ses som svar på delar av behovet och således inte som ett fullgörande av socialtjänstens del av ansvaret. Kunskapsutveckling och förbättrad samverkan förutsätter en personal som är utsedd att arbeta inom verksamhetsområdet, med tid att lära och möjlighet att omsätta och förvalta kunskapen i verksamheten.

Inrätta en specifik enhet

Ett första förslag gäller inrättandet av en specifik enhet inom socialtjänsten med aktuell målgrupp i fokus.

Socialtjänsten har erfarenhet på olika håll i organisationen av att arbeta med kriminalitet men då utifrån kriminaliteten som en del av helheten. Här finns en skillnad från gårdagens målgrupp där kriminaliteten tidigare oftast utgjorde ett symptom exempelvis på missförhållanden och en riskfaktor tillsammans med flera andra sådana. (se del 2 och 3 för exemplifiering). Del 1 belyser en målgrupp där kriminaliteten är i fokus och utgör den absolut viktigaste faktorn i ungdomens liv och är direkt livsavgörande. Forskningen ger ett livsförloppsperspektiv i förhållande till kriminaliseringsprocessen och avhoppprocessen där åldern kan variera kraftigt i förhållande till denna process. Vidare ger forskningen att lösningen på ett individärende lika väl skulle kunna finnas i kontexten och i insatser mot den som har en negativ påverkan på individen snarare än mot individen ifråga. Socialtjänstens nuvarande organisationsform försvårar den sömlöshet, överblick och problemorientering som möjliggör ett effektivt arbete i förhållande till livsförloppets olika skeden (mer om detta återfinns i del 1).

Således bör socialtjänsten organisera sig för att matcha den nya verkligheten. Om man bygger upp en sådan enhet finns det lärdomar att hämta från organisering kring bl.a. missbruk och våld i nära relation. Komplexiteten bör beaktas särskilt för att finna en lämplig organisationsform för varje kommun för sig.

Den nya enheten behöver formas utifrån lokala förutsättningar men bör innefatta lösningar som svarar upp mot alla av de mest framträdande behoven. Sömlöshet mellan ung/vuxen, myndighet/öppenvård underlättas om samtliga erfarenheter finns samlade i en och samma enhet. Samverkan underlättas om gemensamma arbetssätt med samverkansparter introduceras.

Kriminalvården har under många år utarbetat metoder för att bland annat bemöta, utreda, bedriva insats, behandla och följa upp arbetet med aktuell målgrupp och med kriminaliteten i huvudfokus och således kan socialtjänsten med fördel ta lärdom av Kriminalvården och i viss utsträckning följa liknande rutiner.

När det gäller insatser och behandling finns exempelvis Krimstics och Entré att luta sig mot istället för att finna egna lösningar eller förlita sig på Kriminalitet som livsstil. Krimstics är ett sätt att sträva efter att allt klientarbete ska utgå ifrån principerna om risk, behov och mottaglighet. Det finns en utmaning i att omsätta teoretisk kunskap i praktiken och Krimstics har en potential gällande just detta. Det ska dock beaktas att Krimstics är utformat för frivårdens verksamhet och därför bör anpassas för socialtjänsten. Entré är ett flexibelt och individuellt behandlingsprogram med individer i kriminella nätverk som målgrupp. Behandlingsprogrammet bygger på evidens och tidigare erfarenheter från liknande målgrupper och kan därmed vara särskilt lovande när det kommer till att behandla aktuell målgrupp. Om alla aktörer använder samma metoder i någon mån går det att uppnå en sömlöshet även mellan aktörer. Även SIS bör involveras i denna enighet så att samtliga aktörer i grunden arbetar på liknande sätt. Primärt ges då frivårdens behandlingar möjlighet att fortsätta efter verkställighet likväl som en påbörjad insats hos socialtjänsten kan fortgå även om en individ döms till påföljd.

Den nya enheten skulle således kunna arbeta med ungdomar och vuxna, utreda och fatta beslut samt bedriva och följa upp insats, givetvis i samverkan med övriga enheter vid behov. Multimodalitetsbehovet i aktuella ärenden motiverar etableringen av en samordnarfunktion i varje ärende som koordinerar aktuella ärenden, likt förfarandet i SIG. Denna aktör kan förslagsvis ha fler roller inom enheten som exempelvis kriminalitetsbehandling eller uppsökande funktion med tillhörande relationella fördelar.

Med denna organisering kan förutsättningarna drastiskt förbättras gällande arbetet med målgruppen. Samverkan på den nivå som krävs är en sådan central aspekt och skulle underlättas om personalen både var lämpad och hade organisatoriska förutsättningar att etablera en välfungerande, intensiv och operativ samverkan. Den kriminella kontexten är något som med fördel förstås i samverkan med polisen. I samverkan med polisen innefattas även säkerhetsaspekten som behöver ingå i arbete med målgruppen, oavsett ungdom eller avhoppare. När det är påkallat kan enheten köpa insatser av motsvarande enhet i en annan kommun. Med tanke på rådande

samhällssituation bör detta göras i samråd med polisen för beaktande av eventuell hotbild och lämpliga kommuner för insats/ placering. På så vis minskas kostnaderna och externa aktörers roll gällande avhoppare minskas till att så småningom fylla eventuella behov som offentliga aktörer kan ha svårt att själva fylla. Tills adekvat samverkan med regionerna uppnåtts gällande psykiatri och traumabehandling så kan det även för detta område finnas ett behov av externa aktörer.

Med tanke på bland annat rådande situation och kommande lagkrav gällande kommunalt ansvar för brottsförebyggande arbete är tiden mogen att genomföra denna organisationsförändring. På vissa håll i landet har team formats över enhetsgränser i strävan efter att möta dessa behov. Beroende på lokala förutsättningar kan en sådan lösning vara tillräcklig. Med tanke på problemets komplexitet och den dramatiskt försämrade samhällssituationen kring aktuella individer finns det dock anledning att lägga ambitionsnivån ännu högre när det gäller att pröva nya sätt.

FoU Nordväst föreslår att styrgruppens socialchefer i sina respektive kommuner verkar för ett beslut om inrättandet av en särskild enhet inom socialtjänsten. Om flera kommuner gör detsamma går det att köpa tjänster av varandra och även hjälpa varandra framåt i kunskapsutvecklingen. FoU Nordväst kan vara behjälpliga i processen för att optimera organisationsförändringen utifrån de lokala förutsättningarna.

Skapa en gemensam fortbildning

Nästa förslag av större omfattning gäller fortbildning som lösning på kunskapsbehovet. Det finns behov hos socialtjänsten av både forskningsbaserad och erfarenhetsbaserad kunskap. Inom Kriminalvården finns både evidens och omfattande erfarenhet kring att möta, utreda och behandla målgruppen. Därtill finns utbildare som kan och vill vara en del av utvecklingen framåt. Således föreslås att involvera och kroka arm med Kriminalvården som bör ha en central roll i denna fortbildning. När det gäller kontexten föreslås polisen få en central roll i fortbildningen. Polisen kartlägger ständigt målgruppen och individers sociala nätverk och har dessutom kompetens att bedöma eventuella hotbilder.

En fortbildning med allra störst potential har dessutom en lokal förankring och en mellanprofessionell fortbildningsaspekt som går i flera riktningar mellan dessa aktörer. För att fullt ut nå effekt i kontextuell kännedom bör polisen åtminstone delvis representeras av en lokal företrädare. Om detsamma görs av frivården i förhållande till aktuell kommuns socialtjänst så uppstår ett mervärde i förbättrad samverkan. När det gäller den

mellanprofessionella aspekten så skulle socialtjänsten kunna få ansvar för att förankra förståelsen för sitt uppdrag hos de andra parterna. Frivården har vidare en del att lära om kontexten från polisen och polisen har en del att lära av övriga gällande bl.a. frivårdspåföljdernas potential och framgångsfaktorer i individarbete och förebyggande arbete.

Under kartläggningen framkom en önskan om fortbildning i FoU Nordvästs regi inom kriminalitetsområdet, likt BAS-utbildningen som bedrivits inom barn och unga och missbruksområdet i nordvästkommunerna. Med grund i detta förslag upprättades en kontakt med Kriminalvårdens huvudkontor och därigenom in till en nationell arbetsgrupp med bl.a. Socialstyrelsen närvarande där denna idé lyftes. Därmed kom idén att överföras till en nationell kontext och ett förslag som lyftes var att en sådan utbildning eventuellt på sikt skulle kunna tillhandahållas nationellt.

FoU Nordväst skulle kunna ta fram fortbildningen med stöd av övriga aktörer i den nationella arbetsgruppen. Fortbildningen skulle då kunna genomföras och testas i pilotform i nordvästkommunerna innan den lanseras nationellt. FoU Nordväst har goda förutsättningar att samordna och skapa ett adekvat utbildningsmaterial med hjälp av feedback från nordvästkommunerna. FoU Nordväst har dessutom goda förutsättningar att omsätta denna fortbildning i faktisk verksamhetsutveckling ute i nordvästkommunerna med tanke på tillgång till socialtjänsterna och erfarenhet av implementeringsarbete.

Ett förslag är därmed att styrgruppen fattar beslut om att FoU Nordväst fortsätter utreda detta samt att styrgruppen tillser att nordvästkommunernas socialtjänster ställer sig till förfogande för att delta i pilotutbildningen.

Skapa en kommungemensam avhopparverksamhet

Rapporten föreslår satsningar på en bred målgrupp för att påverka samhällsproblemet. Detta innefattar avhoppare såväl som de som av olika anledningar inte uppfyller kriterierna för detta men ändå är i behov av stöd för att lämna sin kriminella livsstil eller sin kriminella kontext.

I kartläggningsdelen av den här rapporten (del 2) framkom att kommunerna är för små för att ha en riktad verksamhet mot målgruppen, vilket föranleder ett förslag om en kommungemensam avhopparverksamhet. Detta är att anse som ett alternativ till det första förslaget som innefattar egna avhopparverksamheter i samtliga kommuner. Även inom detta område har kommunerna kommit olika långt i utvecklingen och har olika erfarenheter och kompetenser att bidra med. FoU Nordväst föreslår att ägarkommunerna

gemensamt finansierar en satsning på området. Den bärande idén i detta förslag är att kommunerna köper tjänster av varandra. Som stöd i uppstarten av detta och även som kunskapsbärare föreslås FoU Nordväst få en central roll i verksamheten.

En kontinuitet skulle troligtvis krävas i form av arbetsledning från exempelvis en verksamhetsansvarig. Vidare skulle anställda samordnarfunktioner kunna agera medhandläggare i aktuella ärenden ute i respektive kommun. Det bedöms även vara rimligt men inte nödvändigt med en samlokalisering med grund i att det är lättare att utveckla en ny verksamhet om personalen sitter tillsammans. Det innebär inte att målgruppen ska komma till en och samma lokal, något som är olämpligt av säkerhetsskäl. Idén innebär att ett inkommet ärende föranleder att aktuell handläggare frikopplas från en del av sina övriga åtaganden för att kunna konsultera och arbeta tillsammans med avhopparverksamheten. Ärendet kvarliggjer därmed på kommunen ifråga men bedrivs tillsammans med avhopparverksamheten och kostnadsoptimeras genom mellankommunala köp av tjänster så långt detta bedöms vara tillräckligt. Den stora delen av målgruppen bedöms vara i behov av en kontextuell förändring men saknar samtidigt hotbilden som förutsätter en längre flytt. Vid behov upphandlas externa aktörer där avhopparverksamheten har bättre förutsättningar att kravställa och följa upp insatsen än vad som nu är fallet enligt kartläggningen (se del två). Sekretess mellan nordvästkommunerna bedöms inte vara ett stort problem. Samtycke ska inhämtas av individen och detta skulle endast innebära ytterligare aktörer att samtycka till för att erhålla stödet. När viss kunskapsnivå uppnåtts i verksamheten är det rimligt att gradera målgruppen utifrån en bedömning av risk, behov och mottaglighet även i förhållande till dödligt våld. På så sätt kan verksamheten bättre hantera kontakten med lokala avhopparsamordnare från polisen och tillse att rätt insatser ges till rätt individer.

Som konkret förslag gällande detta föreslår FoU Nordväst att styrgruppen ger FoU Nordväst uppdraget att undersöka idén om en kommungemensam avhopparverksamhet samt att respektive kommun inkommer med förslag och synpunkter på idén.

Eget utvecklingsarbete

I del ett av den här rapporten beskrivs optimala förutsättningar för att arbeta med målgruppen. Denna målbild går att nå om alla delar i verksamheten samt i samverkan finns på plats så till den grad att de allra mest komplexa ärendena eller problembilderna hanteras så bra som dagens samlade kunskapsläge möjliggör.

Efter att ha bottnat i förståelse för helheten utifrån livsförloppet och multimodaliteten går denna målbild att dela upp i förhållande till de olika faserna i livsförloppet. Rekommendationerna som återfinns sammanfattade i rapporten spänner över hela fältet från organisatoriska förutsättningar till förutsättningar i det klientnära arbetet.

Genom att gradera den egna uppfyllelsen i förhållande till målbilden blir det möjligt att mäta en utveckling som annars är svår att åskådliggöra. Nästa steg blir enligt denna tanke att undersöka var på skalan man skulle vilja befinna sig. Det går till exempel att i enlighet med Stefan Strömbergs kommunpyramid tänka sig att alla kommuner inte behöver nå total måluppfyllelse i alla delar. Här kan kommunen identifiera i vilka delar som en utveckling bör ske. Sedan går denna gradering att följa upp för att se om utvecklingen faktiskt skett i önskad riktning. Detta är ett exempel på hur ett utvecklingsarbete skulle kunna bedrivas inom ett fält som spänner över många aspekter och många verksamhetsgrenar.

Nordvästkommunerna har kommit olika långt i sitt utvecklingsarbete när det handlar om att svara upp mot målgruppens behov. Det är dock projektledarens bestämda uppfattning att samtliga kommuner har ett gediget utvecklingsarbete kvar framför sig i förhållande till målbilden enligt ovan (se del två och tre för exemplifiering). Ställt i förhållande till aktuell problembild i kommunerna så kan det argumenteras för att vissa kommuner dock uppnår en viss grad av måluppfyllelse i några delar medan andra delar istället släpar efter. Här har de olika kommunerna olika styrkor och svagheter och skulle med fördel kunna lära av varandra för att jämna ut förutsättningarna.

FoU Nordväst föreslår att styrgruppen beslutar om ett internt utvecklingsarbete i respektive kommun i förhållande till aktuella kunskaper och rekommendationer som finns i rapportens första del. Arbetet enligt ovan skulle med fördel men inte nödvändigtvis kunna bedrivas i samarbete med FoU Nordväst. Ett utifrånperspektiv och referenser från hur andra bedriver verksamhet kan underlätta bedömning och skattning av måluppfyllelse.

Fortsätta arbetet med Lovande praktik

Nordvästkommunernas olika styrkor bör belysas för övriga att ta del av. Detta görs med fördel med hjälp av ett utifrånperspektiv med överblick över samtliga kommuner. FoU Nordväst har kompetensen och modellerna för att stötta kommunerna i att finslipa sina arbetssätt och beskriva dem för övriga kommuner på det mest tillämpliga sätt som är möjligt. Några exempel på sådana arbetssätt finns beskrivna i del tre av den här rapporten men utöver dessa finns säkerligen fler som skulle vara av värde att titta närmare på.

FoU Nordväst föreslår därmed att styrgruppen beslutar om att ge FoU Nordväst uppdraget att fortsätta detta arbete. Vidare föreslås att styrgruppen uppdrar åt sina egna kommuner att initiera kontakt och söka samverka med FoU Nordväst i detta syfte.

Etablera "chefshandledning"

Under projektet har FoU Nordvästs projektledare funnits till förfogande för besök och arbete med kommunerna i enskildhet utifrån ett behov som kom till uttryck under kartläggningen. Detta erbjudande ledde bland annat till ett arbete med lovande praktik på nyrekryteringsidan. På avhopparsidan däremot var detta erbjudande inte lika framgångsrikt. Projektledaren bjöds dock in till tre kommuner och något som närmast kan liknas vid chefshandledning påbörjades. Detta omfattade konkret stöd i vardagen både i byggandet av strukturer kring arbete med målgruppen men också i frågor av mer operativ karaktär i syfte att som chef ges förutsättningar att kunna ge egen personal det stöd som krävs. Även om detta arbete uppskattades av båda parter så föll det efter två möten på grund av resursbrist. Kommunen ifråga hade inte möjlighet att lägga tid på detta då personalens kalendrar var fullbokade med åtaganden i linjeverksamheten.

FoU Nordväst har möjlighet och kompetens att bedriva denna typ av operativt stödarbete. FoU Nordväst föreslår därför att ett sådant stödforum inrättas, både när det kommer till resursättning hos FoU Nordväst och att respektive kommun prioriterar och avsätter tid för detta.

Vidare forskning

Samhällsproblemet som sådant är komplext och har många samvarierande faktorer. Det sociala arbetet har således många parametrar att ta hänsyn till. Att än mer nyanserat identifiera vilka faktorer som är viktigast skulle därför kunna ge socialtjänsten och övriga aktörer bättre förutsättningar att sätta in rätt insatser i rätt tid och till rätt målgrupp.

Här återstår en del arbete inom svensk forskning. Eftersom fenomenet i vissa delar är nytt så är det inte konstigt att forskningen inte har alla svar. Endast ett fåtal forskare har fått möjlighet att bedriva forskning i förhållande till målgruppen. Dessutom tar det tid att effektutvärdera och nå evidens när förutsättningarna är nya.

Sverige sticker ut i förhållande till övriga jämförbara länder och frågan om varför det är på det sättet diskuteras flitigt i samhällsdebatten. Frågan är intressant men denna översikt har avgränsats från att söka svar i forskningen på denna fråga då den är allt för komplex.

Denna rapport lyfter några aspekter av central betydelse för det sociala arbetet mot målgruppen. Genom att beforska dessa aspekter i förhållande till den avgränsade målgrupp som står för samhällsutvecklingen bör det gå att tydligare precisera vad det sociala arbetet behöver fokuseras kring för att framgångsrikt kunna vända denna samhällsutveckling.

Referenser

- Alstam, Forkby & Holm (2021) Ett smörgåsbord av möjligheter En värderande analys av Passus avhopparstöd för personer som lämnar gäng och kriminalitet. Linnéuniversitetet.
- Andershed, A-K. & Andershed, H. (2019) Risk- och skyddsfaktorer för normbrytande beteende bland unga: Att använda teori och forskning i praktiken. I Barn och unga som begår brott eller riskerar att begå brott. Kunskapsstöd för socialtjänsten om att identifiera, utreda och bedöma behov. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Andersson, C (2015). Utvärdering av Konsultationsteamet i Malmö. Malmö högskola.
- Andrews, D. A., & Dowden, C. (2006) *Risk principle of case classification in correctional treatment: A meta-analytic investigation*. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 50(1), 88–100. doi: 10.1177/0306624X05282556
- Bačák, V., DeWitt, S. E. & Reid S. E. (2021) Gang Membership and Mental Health During the Transition to Adulthood. Springer.
- Berger R., Abu-Raiya, H., Heineberg Y. & Zimbardo P. (2016) *Process of desistance among core ex-gang members*. American Journal of Orthopsychiatry.
- Bonta, J., & Andrews, D. A. (2017) *The psychology of criminal conduct* (6th ed.) New York, NY: Routledge.
- Bourgon, G. & Armstrong, B. (2005) *Transferring the principles of effective treatment into a "real world" prison setting*. Criminal Justice and Behaviour, 32(1), 3–25. doi: 10.1177/0093854804270618
- Brottsförebyggande rådet (2021) Dödligt skjutvapenvåld i Sverige och andra europeiska länder: En jämförande studie av nivåer, trender och våldsmetoder. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande Rådet (2020) *Dödligt våld i den kriminella miljön*. Stockholm: Brottsförebyggande Rådet.
- Brottsförebyggande rådet 2016:20 Insatser mot brott och otrygghet i socialt utsatta områden – En kunskapsöversikt.
- Brottsförebyggande rådet (2016) Kriminella nätverk och grupperingar – Polisens bild av maktstrukturer och marknader. Stockholm: Lenanders grafiska AB.

Brottsförebyggande rådet (2021) Misstänkta för brott bland personer med inrikes respektive utrikes bakgrund Stockholm:

Brottsförebyggande Rådet

Brottsförebyggande Rådet (2019) Skjutningar i kriminella miljöer – En intervjustudie. Stockholm: Brottsförebyggande Rådet.

Brottsförebyggande rådet (2016) Stöd till avhoppare från kriminella grupperingar En nationell kartläggning.

Calderoni et. al. (2022) *Organized crime groups: A systematic review of individual-level risk factors related to recruitment*. The Authors.

Campbell Systematic Reviews published by John Wiley & Sons Ltd on behalf of The Campbell Collaboration.

Circo, G., Krupa, J. M., McGarrell, E. & DeBiasi A. (2020) The Individual-Level Deterrent Effect of “Call-In” Meetings on Time to Re-Arrest. Sage.

Cooper, A. & Ward, C. L. (2008) Prevention, disengagement and suppression. A systematic review of the literature on strategies for addressing young people’s involvement in gangs. Human Sciences Research Council, South Africa.

Decker, S. H., Melde, C. & Pyrooz, D. C. (2012) What do we know about gangs and gang members and where do we go from here? Justice Quarterly.

Densley, J. A., & Stevens, A. (2015) ‘We’ll show you gang’: The subterranean structuration of gang life in London. *Criminology & Criminal Justice*.

Forkby, T. (2020) Socialtjänstens arbete med och i utsatta områden i Gerell Hallin, Nilvall & Westerdahl et. al. Att vända utvecklingen – Från utsatta områden till trygghet och delaktighet. Malmö: Malmö universitet.

Forkby, Kuosmanen & Örnlin (2019) Vägen ut ur gänget – om manligheter, broderskap och svikna förhoppningar. Norrköping: Kriminalvården.

FoU Nordväst (2019) Samverkan för trygghet – Projekt Tureberg och Edsberg i Sollentuna kommun. Stockholm: FoU Nordväst.

Gerell M. (2017) Neighborhoods without community: collective efficacy and crime in Malmö, Sweden. Malmö: Malmö universitet.

Gerell, Hallin, Nilvall & Westerdahl et. al.(2020) Att vända utvecklingen – Från utsatta områden till trygghet och delaktighet Malmö: Malmö universitet

- Gravel, J., Bouchard, M., Descormiers, K., Wong, J. and Morselli, C. (2013) "Keeping promises: a systematic review and a new classification of gang control strategies", *Journal of Criminal Justice*, Vol. 41 No. 4, pp. 228-42.
- Hallin, P-O. (2020) *Kriminaliseringsprocesser och lokalsamhälle i Gerell, Hallin, Nilvall & Westerdahl et.al. Att vända utvecklingen – Från utsatta områden till trygghet och delaktighet. Malmö: Malmö universitet.*
- Hasson, H., Hedberg Rundgren E., Strehlenert, H., Gärdegård, A., Uvhagen, H., Klinga, C., Hedberg Rundgren, Å., von Thiele Schwarz, U. (Kommande). *The Adaptation and Fidelity tool (A-Fit) to Support Social Service Practitioners in Balancing Fidelity and Adaptations: Longitudinal, Mixed Method Evaluation Study.*
- Hedlund A. (2021) "Ingen förtjänar att dö": En intervjustudie om hur individer i kriminella miljöer i Malmö ser på skjutvapenvåld och möjligheten att hoppa av. Sociologiska institutionen: Lunds universitet.
- Hill, K. G. m.fl. (2001) *Early Precursors of Gang membership: A Study of Seattle Youth*. U.S. Department of Justice.
- Hjalmarsson R. (2022) *Social Policies as Crime Control*. Author and SNS Print: Books on Demand, Germany ISBN 978-91-88637-93-2.
- Howell & Griffiths (2015) *Gangs in America's Communities*. Sage.
- Ivert A-K & Mellgren C. (2021) *Effektutvärdering av sluta skjut: En strategi för att minska det grova våldet*. Malmö universitet.
- Ivert A-K., Mellgren C., & Nilsson J. (2020) *Processutvärdering av sluta skjut*. Malmö universitet.
- Klein, M. W., & Maxson, C. L. (2006) *Street Gang Patterns and Policies*. New York: Oxford University Press.
- Kriminalvården (2019) *Utvärdering av implementeringen av krimstics i svensk kriminalvård 2014-2017*. Norrköping: Kriminalvården.
- Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse, Polisen, Socialstyrelsen (2021) *Slutredovisning av Kriminalvårdens, Polismyndighetens, Statens institutionsstyrelses och Socialstyrelsens uppdrag att ta fram ett nationellt avhoppningsprogram*.
- Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse, Polisen, Socialstyrelsen (2022) *Delredovisning 1. Av Polismyndighetens, Kriminalvårdens, Statens Institutionsstyrelses och Socialstyrelsens uppdrag att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare i landet*.
- Lardén, M. (2020) *Vägen ut ur kriminalitet*. Stockholm: Gothia.

- Leverso, J., Matsueda, R. L. (2019) Gang Organization and Gang Identity: An Investigation of Enduring Gang Membership. *Journal of Quantitative Criminology*, Springer.
- Lovins, L. B., Lowenkamp, C. T., Latessa, E. J., & Smith, P. (2007) *Application of the risk principle to female offenders*. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(4), 383–398. doi: 10.1177/1043986207309437
- Makarios, M., Sperber, K. G., & Latessa, E. J. (2014) *Treatment dosage and the risk principle: A refinement and extension*. *Journal of Offender Rehabilitation*, 53(5), 334–350. doi: 10.1080/10509674.2014.922157
- Melde, C. & Esbensen, F-A. (2011) Gang membership as a turning point in the life course. *Criminology*.
- MUCF (2022) Utanförskap och unga: En socioekonomisk analys av värdet av främjande öppen fritidsverksamhet för unga.
- Nugent, Brieger & Schinkel (2016) *The pains of desistance*. *Criminology & Criminal Justice*, Vol 16(5), 568-584.
- Peplow, D. (2020) *Safeguarding adolescents – A practice guide*. Safeguarding children board: Weltham forest.
- Polisen (2021) Kriminella nätverk inom den organiserade brottsligheten i polisregion Stockholm. Stockholm: Polisen.
- Polisen (2022) Villkor för statliga medel från Polismyndigheten för avhoppärenden. Diarienummer A155.489/2022.
- Prop. 1984/85:171 s. 18 om särskilda insatser inom socialtjänsten för ungdomar i samband med missbruk och kriminalitet m.m.
- Pyrooz, D. C., & Decker, S. H. (2011) Motives and methods for leaving the gang: Understanding the process of gang desistance. *Journal of Criminal Justice*, 39, 417–425.
- Pyrooz, Mcgloin, Decker (2017) Parenthood as a turning point in the life course for male and female gang members: A study of within-individual changes in gang membership and criminal behavior. *American society of criminology*.
- Pyrooz, D. Weltman E. & Sanchez J. (2019) Intervening in the Lives of Gang Members in Denver: A Pilot Evaluation of the Gang Reduction Initiative of Denver. *Justice evaluation Journal*.
- Roman, C. G., Cahill, M. & Mayes, L. R. (2021) Changes in Personal Social Networks across Individuals Leaving Their Street Gang: Just What Are Youth Leaving Behind? Schweiz: MDPI.

Roman, C. G. Decker S. H. & Pyrooz D. C. (2017) Leveraging the pushes and pulls of gang disengagement to improve gang intervention: findings from three multisite Studies and a review of relevant gang programs. Routledge, Journal of Crime and Justice.

Rostami, A. (2022) *Den svenska brottsparadoxen*. Stockholm: Fores.

Rostami, A., Leinfelt, F., & Holgersson, S. (2012) "An Exploratory Analysis of Swedish Street Gangs: Applying the Maxson and Klein Typology to a Swedish Gang Dataset", Journal of Contemporary Criminal Justice, vol 28, s 426–445.

Sampson R. J. (2012) Great American city: Chicago and the enduring neighborhood effect. University of Chicago Press.

SBU (2020) Insatser i öppenvård för att förebygga ungdomars återfall i brott. En systematisk översikt och utvärdering av ekonomiska, sociala och etiska aspekter. Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering. SBU-rapport nr 308. ISBN 978-91-88437-50-1.

Socialstyrelsen (2020) Barn och unga som begår brott – Handbok för socialtjänsten.

Socialstyrelsen (2020) Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende. Kunskapsstöd för socialtjänsten.

Socialstyrelsen (2021) *Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott*. Kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17.

Socialstyrelsen (2010) *Interkulturellt socialt arbete*. Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2012) Kartläggning av samverkansinterventioner med syfte att motverka en kriminell livsstil bland unga.

Socialstyrelsen (2022) Vägledning för arbete med sociala insatsgrupper (SIG) Med grund i principerna om Risk – Behov – Mottaglighet (RBM). Elanders Sverige AB.

Socialstyrelsen, Polisen, Brå, Skolverket, MUCF, SKR, (2022) *SSPF Samverkansformen skola, socialtjänst, polis och fritid*. Elanders Sverige AB.

SOU 2020:47 *En hållbar socialtjänst* – En ny socialtjänstlag.

SOU 2021:49 *Kommuner mot brott* – Betänkande av utredningen om kommunernas brottsförebyggande ansvar.

SOU 2021:68 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk.SOU 2021:68 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk.SOU 2010:15 Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp.

- Stockholms stad (2021) Sekretesshandbok – Samverkan mellan socialtjänst, polis och kriminalvård. Stockholm.
- Stockholms Stad, Kriminalvården, Polisen (2022) Metodstöd i arbetet med förstärkt samverkan mot dödligt skjutvapenvåld.
- Strömberg, S. (2022) Slutredovisning av utredarens uppdrag att biträda Justitiedepartementet och myndigheterna i att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare i landet. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Sweeten, G., Pyrooz D. C. & Piquero A. R. (2013) *Disengaging from gangs and desistance from crime*. Justice Quarterly.
- Thornberry, T. P. (1998) Membership in youth gangs and involvement in serious and violent offending. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious & violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 147–166). Sage Publications, Inc.
- Torstensson Levander, M. (2019) Betydelsen av moral, självkontroll och exponering för brottslighet bland unga kvinnor och män. Ingår i: *Att odla kriminologi: perspektiv på brott och utsatthet: festskrift till Eva Tiby* / [ed] Anita Heber, Lena Roxell, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm, s. 157–172 Kapitel i bok, del av antologi.
- von Thiele Schwarz, U., Aarons, G. A., & Hasson, H. (2019). The Value Equation: Three complementary propositions for reconciling fidelity and adaptation in evidence-based practice implementation. *BMC Health Services Research*, 19, 1-10.)
- Wallin, M. (2021) Den organiserade brottsligheten i Västsveriges utsatta områden. En beskrivning av problematiken och rekommendationer i Så skapar vi socialt välmående bostadsområden Slutrapport för branschinitiativ avseende trygghetskapande och brottsförebyggande åtgärder. Fastighetsägarna.
- Walters G. D. (2020) *Criminal thinking and gang affiliation: antecedents and consequences*. Pennsylvania.
- Wood, J., & Alleyne, E. (2010) *Street gang theory and research: Where are we now and where do we go from here? Aggression and Violent Behavior*.
- Wu, J & Pyrooz D. C. (2015) *Uncovering the Pathways Between Gang Membership and Violent Victimization*. Springer.

Webbsidor

<https://www.kriminalvarden.se/behandling-och-varld/behandlingsprogram/valdsproblematik/entre/vard>
Kriminalvården (Hämtad 2023-01-31)

<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/barn-och-unga-som-begar-brott/rekommendationer-om-insatser-till-barn-med-hog-risk-for-fortsatt-normbrytande-beteende/>
(Hämtad 2022-12-30)

<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/barn-och-unga-som-begar-brott/risk--och-skyddsfaktorer-for-normbrytande-beteende/> (Hämtad 2022-12-28)

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/organisera-tidigt-stod-och-extra-anpassningar/tidiga-och-samordnade-insatser-for-barn-och-unga> (Hämtad 2023-01-28)

<https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/evidensbaserad-praktik/metodguiden/> (Hämtad 2022-12-30).

Socialtjänstpodden (2018) <https://akademssr.se/post/man-maste-ju-samverka-sa-i-helvete> (Hämtad 2023-01-02)

Bilagor

Bilaga 1. Inbjudan till FoU Social Talks och information om innehåll och format.

Bilaga 1. Inbjudan till FoU Social Talks

Hur kan socialtjänsten i din kommun arbeta med att förebygga nyrekrytering till kriminella nätverk?

8 februari • kl. 13.30–15.50

Varmt välkomna till FoU Social Talks – en seminarieform utvecklad i Danmark som består av inspelade presentationer som ligger till grund för lärande och produktiva gruppsamtal.

Kommunernas ansvar för och arbete med att förebygga nyrekrytering till kriminella nätverk är en aktuell och angelägen samhällsfråga. I landets kommuner finns stora variationer både vad gäller brottslighet och vilka behov och förutsättningar som finns för att arbeta med målgruppen. Mot bakgrund av detta bedriver FoU Nordväst på uppdrag av våra ägarkommuner ett forsknings- och utvecklingsprojekt inom området.

Forskning och evidens kring det sociala arbetets betydelse för att bromsa ett inträde i kriminella nätverk är begränsad men inte obefintlig. Till detta finns mångårig erfarenhet runtom i landet av arbete med målgruppen under olika skeden i deras livsförlopp och i rekryteringsprocessen. Seminariet tar avstamp i två erfarenhetsberättelser från arbete med just detta.

Talare:

Jörgen Larsson, Projektledare FoU Nordväst. F.d. trefassamordnare, lokalpolisområde Järva.

Jörgen har ansvarat för att bygga upp en polisiär arbetsmetodik i förhållande till målgruppen i lokalpolisområde Järva. Hans erfarenhetsberättelse ger inblick i det polisiära perspektivet och han delar med sig av erfarenheter och motgångar som han upplevt. Jörgen inspirerar med sin berättelse till samverkan mellan professioner som kan öppna upp oanade möjligheter.

Magdalena El-Sayed, Socialsekreterare, Barn och ungdom, Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning.

Magdalena har mångårig erfarenhet av myndighetsutövning gällande aktuell målgrupp i Rinkeby-Kista sdf och har varit med och byggt upp en tight samverkan mellan Socialtjänsten och Polisen. Hennes erfarenhetsberättelse

handlar om ytterligheterna i socialt arbete och inspirerar till små skillnader i arbetsmetodik som ändå kan vara livsavgörande.

Vad är ett Social Talks hybridseminarium?

Ett Social Talks seminarium lyfter fram socialarbetares, forskares eller brukares berättelser och erfarenheter för att möjliggöra lärande och implementering av kunskap. Berättelserna förmedlas direkt till arbetsgrupper som möter barn, unga, familjer och andra brukare i sin vardag.

Vi vänder oss därför till arbetsgrupper med ett format som skapar gemensam reflektion, som kan vara utgångspunkten för nya initiativ och förändringar i praktiken. Ett Social Talks Hybrid-seminarium sker både online och fysiskt.

Så här det går till

En arbetsgrupp på fem till nio deltagare sitter tillsammans på arbetsplatsen. Varje grupp måste ha en skärm, högtalare och mikrofon.

Om rummet har en stor skärm kan flera grupper sitta i ett rum, eller varje grupp kan sitta i sitt eget rum.

Hybridseminariet pågår i 2 timmar och 20 minuter.

Hybridseminariets struktur

Seminariet inleds med två förinspelade presentationer (Talks). De är c:a 10-15 minuter vardera.

Programmet – minut för minut

	Välkomna!
00.00	1. Presentation (talk) 2. Presentation (talk)
00.30	1. Gruppsamtal - lärande
01.00	Paus
01.10	Samling med presentatörerna
01.40	2. Gruppsamtal – produktivt
02.10	Avslutning och utvärdering
02.20	Slut

Instruktionstillfälle för moderatorer

Inför hybridseminariet utbildas moderatorer – en från varje deltagande arbetsgrupp.

Instruktionstillfället sker online och tar en timme. Moderatören lär sig om seminarieformen och gruppsamtalen utifrån en manual.

Varmt välkomna!

